

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY DĘBICA NA LATA 2009-2012

Spis treści

I. WSTĘP

II. PRZEPISY PRAWNE ZAKREŚLAJĄCE OBSZAR DZIAŁANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI (wybrane elementy)

1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
3. Ustawa o ochronie przyrody

III. OPIEKA NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH PROGRAMOWYCH

1. Strategia rozwoju Gminy Dębica na lata 2007 – 2013
2. Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2006 – 2009
3. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020
4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Kierunki Polityki Przestrzennej. Propozycje ważniejszych zadań rządowych i samorządowych.
5. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica
6. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica

IV. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

(Zasób zabytków został szczegółowo omówiony w II części opracowania – Studium Wartości Kulturowych)

V. DIAGNOZA STANU OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W GMINIE (katalog)

1. Zachowane zespoły urbanistyczne i ruralistyczny.
2. Założenia i obiekty kościelne.
3. Cmentarze.
4. Kapliczki.
5. Założenia dworskie, parkowe i folwarczne.
6. Zajazdy.
7. Zabytki techniki poza założeniami folwarcznymi.
8. Zabytki archeologiczne o własnej formie terenowej.
9. Miejsca pamięci narodowej.
10. Zieleń komponowana poza parkami dworskimi.
11. Zespoły zabytków ruchomych.

VI. SEKWENCJE PRZESTRZENNE I TEMATYCZNE ZABYTKÓW W GMINIE

VII. ZABYTKI A PLANY INWESTYCYJNE O ZNACZENIU PONADREGIONALNYM

VIII. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Cele szczegółowe
2. Cele ogólne

VIII. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI W GMINIE DĘBICA

IX. ANEKSY

1. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków nieruchomych Gminy Dębica
2. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków ruchomych Gminy Dębica
3. Obiekty postulowane do wpisu do ewidencji zabytków Gminy Dębica
4. Miejsca związane ze starą tradycją w Gminie Dębica (tradycja miejsca
5. Pomniki przyrody znajdujące się na terenie gminy Dębica
6. Mapy obszarów z analizą wartościującą obiekty zabytkowe i krajobraz.

I. WSTĘP

Podstawę prawną Programu opieki nad zabytkami Gminy Dębica stanowi art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustęp 1 tej ustawy wskazuje potrzebę opracowania takiego dokumentu, a ustęp 2 przedstawia cele, które program musi uwzględniać.

W dotychczasowej praktyce realizacji tego zapisu ustawowego nie wypracowany został jednolity model programu obowiązujący dla całego kraju. W każdym regionie Polski program opracowywany jest według różnych

wzorców. W swej metodologii oscylują one pomiędzy standardowym opracowaniem strategicznym, a specjalistycznym - wypracowanym w środowisku zabytkoznawczym - wzorcem studium wartości kulturowych. W obu tych modelach najczęściej brak jest bezpośredniego odniesienia do problematyki wskazanej w siedmiu punktach cytowanego wyżej artykułu. Pojawiają się w zamian tego problemy uregulowań prawnych czy wskazania źródeł finansowania podane w sposób ogólny. Tymczasem praktyka pokazuje, że w przypadku zabytków generalizowanie problematyki nie daje dobrych rezultatów. Do każdego zabytku należy podchodzić indywidualnie i dobierać instrumenty działania optymalnie do potrzeb dyktowanych przez konkretną sytuację.

Program opieki nad zabytkami Gminy Dębica składa się z dwóch części. Druga część ma charakter Studium wartości kulturowych Gminy Dębica. Przedstawia ona zasób zabytków istniejących na terenie Gminy. Stanowi bezpośrednie odniesienie do części pierwszej, uzasadniając od strony historycznej i wartości kulturowej rangę poszczególnych zabytków.

Część pierwsza ma charakter analityczny biorący pod uwagę zabytki istniejące w pewnej przestrzeni rozpatrywanej pod kątem ochrony przyrody i krajobrazu, oraz udostępnienia tego bogactwa dla turystyki. Wzięte zostały pod uwagę inwestycje szczególnie drogowe, które mają znaczący wpływ zarówno na krajobraz, jak i na turystykę. Powiązanie tych elementów daje szansę stworzenia w sposób optymalny wysokiej jakości produktu turystycznego.

Program, według zapisu Ustawy ma być tworzony cyklicznie, co cztery lata. Niniejszy dokument jest pierwszym tego rodzaju opracowaniem dla Gminy Dębica. Z tego względu cele postawione zostały dość szeroko, a ich realizacja wymagać będzie dłuższej perspektywy. Program pokazuje zasadnicze kierunki całościowego myślenia o zabytkach na terenie Gminy Dębica. Wraz z realizacją kluczowych inwestycji muszą stopniowo podążać działania dotyczące bezpośrednio zabytków i ich otoczenia, udostępniania ich i promowania – gdyż wszystkie te elementy zająbiają się z sobą.

II. PRZEPISY PRAWNE ZAKREŚLAJĄCE OBSZAR DZIAŁANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zasadniczą ustawą definiującą, co można uznać za zabytek, regulującą sposób postępowania z obiektami zabytkowymi i organizującą ich ochronę i opiekę jest:

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568.

Oprócz tejże ustawy wpływ na kondycję zabytków architektury i krajobrazu kulturowego mają inne, takie jak:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu przestrzennym. Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody Dz. U. z 2004 r., Nr 92, poz. 880

Ustawy te mają zapisane instrumenty ochrony aktywnej. W ich oparciu można ustanowić obszary i obiekty chronione oraz określić zakres tej ochrony. Ważną rolę pełni też **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane. Dz. U. z 2006 r., Nr 156, poz. 1118**, która reguluje aktywność budowlaną mającą bezpośredni wpływ na zabytkową architekturę oraz na krajobraz kulturowy.

W sprawach dotyczących zabytków te ustawy odsyłają do przepisów szczegółowych, co oznacza, że nadrzędnym przepisem prawnym w tej dziedzinie jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

1. USTAWA z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568.

Ustawa ta reguluje całość ochrony i opieki nad zabytkami. Poniżej przedstawiono tylko te artykuły, które nakładają na samorząd konkretne obowiązki lub otwierają możliwość aktywnego prowadzenia gospodarki zasobem zabytkowym.

Gmina jako organ administracji publicznej jest zobowiązana do podejmowania działań dotyczących ochrony zabytków znajdujących się w granicach jej zasięgu terytorialnego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje sferę, w której Gmina jako organ administracji lokalnej jest zobowiązana do podjęcia konkretnych działań w sferze ochrony zabytków lub ma możliwość do aktywnego działania z własnej inicjatywy:

Organizowanie parku kulturowego

Dla terenów wyróżniających się pod względem zabytkowym można utworzyć park kulturowy ustanawiając dla niego zasady funkcjonowania takie, ażeby ułatwić kontynuację wartościowych komponentów i ograniczyć negatywne tendencje mogące dysharmonizująco wpływać na chroniony obszar. Inicjatywę utworzenia parku ustawa daje Radzie Gminy.

Art. 16.

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadnictwa.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1. 7

3. Wójt w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Ochrona zabytków w ramach planowania przestrzennego

Planowanie przestrzenne jest dla Gminy instrumentem kształtowania polityki ochrony zabytków dającym duże możliwości samodzielnego wpływania na zrównoważone zarządzanie terenem. W ramach planowania można realnie wprowadzić w życie postulaty wykorzystania zabytków w połączeniu z krajobrazem dla celów turystycznych. Turystyka jest przemysłem, który rozwija się w oparciu o te istniejące bogactwa, ale równocześnie wymaga zbudowania infrastruktury ingerującej w środowisko. Żeby dobrze zsynchronizować obie dziedziny życia musi być prowadzona planowa gospodarka przestrzenna. W gminie występują obszary, które wymagają indywidualnego podejścia do problematyki, jaką można zdiagnozować na podstawie analizy zasobu zabytkowego. Dla nich istnieje konieczność opracowania planów miejscowych. Dobrym rozwiązaniem byłoby poprzedzenie takich opracowań próbą utworzenia parku kulturowego dla obszarów o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków

Prowadzenie ewidencji gminnej zabytków daje administracji lokalnej możliwość identyfikacji zabytków w terenie. Jest podstawowym instrumentem definiującym, co jest zabytkiem, a co nim nie jest. Kryteria takiego definiowania zawiera zakres rzeczowy wyszczególniony w art. 6 ustawy. Ewidencja jest zbiorem kart nie zamkniętym. Można do niej włączać kolejne obiekty, które uznaje się za wartościowe od strony zabytkowej. Ma ona wartość dokumentacyjną ważną dla dobrego zarządzania zasobem, co dla gminy jest pożyteczne. Może być taki zasób wykorzystywany dla celów edukacyjnych. Przy odpowiedniej promocji może wpłynąć na zmianę opinii w lokalnym środowisku w kierunku takim, że posiadanie zabytku nie będzie dla powodem do dumy. Z chwilą wprowadzenia do planu miejscowego obiektów znajdujących się na terenie, którego ten plan dotyczy, status ich ulega zmianie, i uchwalenia takiego planu powoduje, że podlegają on odciążeniu ochronie prawnej.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Zasady sprzedaży zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego

Ustawa wprowadziła konieczność zobowiązania przyszłego nabywcę do wykonania podstawowych prac zabezpieczających i dała możliwość egzekwowania ich wykonania.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwałą zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Zawiadomienie o znalezieniu zabytku w trakcie prac remontowych lub ziemnych na terenie gminy

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta, (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

Zawiadomienie o przypadkowym znalezisku na terenie gminy;

Art. 33.

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta.

2. Wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

Finansowanie prac przy zabytku będącym w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego jest zadaniem własnym.

Ustawa podkreśla rolę właściciela zabytku odnośnie finansowania prac. Gdy w tej roli znajdzie się Gmina, ma wówczas obowiązek planowania we własnym budżecie środków na prace przy własnym obiekcie zabytkowym. Również tylko właściciel zabytku wpisanego do rejestru zabytków ma wyłączne prawo o składanie wniosków finansowych do organów i instytucji udzielających dotacji na takie cele.

Art. 71.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 72.

Na zasadach i w trybie określonym odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź *jednostki samorządu terytorialnego*, którym podlegają te jednostki.

Jednostka samorządu terytorialnego będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków może ubiegać się o dotacje na prace przy tym zabytku.

Art. 73.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Sporządzenie, co 4 lata programu opieki nad zabytkami.

Szybki rozwój cywilizacji, nowych technologii i sposobów komunikowania się spowodował, że do skutecznego zarządzania konieczny jest program działania wybiegający perspektywicznie w nieodległą przyszłość, oparty na realnych, istniejących przesłankach (uwarunkowaniach) i wskazujący kierunki i priorytety najważniejszych działań. Programy przygotowywane są na różnych szczeblach.

Art. 87.

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.

W przypadku, gdy Gmina jest w posiadaniu zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków sprawuje nad nim opiekę

Przykładem takiego obiektu jest kapliczka w Paszczynie – Kąty przy nr 225, nr ewid. 596.

Art. 5.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W przypadku, gdy Gmina będzie w posiadaniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków, wówczas chcąc podjąć przy nim działania musi uzyskać pozwolenie konserwatorskie.

Obecnie Gmina Dębica nie jest właścicielem żadnego z zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 36.

1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;

2. USTAWA z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Z tekstu ustawy zostały wybrane tylko te artykuły, które odnoszą się bezpośrednio do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami i mają zastosowanie w stosunku do zasobu zabytkowego i uwarunkowań, jakie w Gminie Dębica występują.

Art. 1.

2. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: 1) wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury; 2) walory architektoniczne i krajobrazowe; 3) wymagania ochrony środowiska, w tym gospodarowania wodami i ochrony gruntów rolnych i leśnych; 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej; 6) walory ekonomiczne przestrzeni; 9) potrzeby interesu publicznego.

Art. 2.

1) „ładzie przestrzennym” - należy przez to rozumieć takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne;

2) „zrównoważonym rozwoju” - należy przez to rozumieć rozwój, o którym mowa w art. 3 pkt 50 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627 i Nr 115, poz. 1229, z 2002 r. Nr 74, poz. 676, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271 i Nr 233, poz. 1957 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392);

4) „interese publiczne” - należy przez to rozumieć uogólniony cel dążeń i działań, uwzględniających zbiektywizowane potrzeby ogółu społeczeństwa lub lokalnych społeczności, związanych z zagospodarowaniem przestrzennym;

6) „obszarze przestrzeni publicznej” - należy przez to rozumieć obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy;

10) „dobra kultury współczesnej” - należy przez to rozumieć nie będące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna;

17) „walorach ekonomicznych przestrzeni” - należy przez to rozumieć te cechy przestrzeni, które można określić w kategoriach ekonomicznych;

Z listy zostały wybrane tylko te definicje, które bezpośrednio tłumaczą zagadnienia, jakie będą poruszane w *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Dębica*. Art. 1 i 2 pokazują cały wachlarz problemów, które w odniesieniu do konkretnego terenu muszą nabrać cech indywidualnych i uzyskać właściwą hierarchię. Jeśli Gmina zamierza uczynić z turystyki jedną z ważnych gałęzi lokalnego życia gospodarczego, w którym zabytki, przyroda i gospodarka odgrywać mają zasadniczą rolę, to planowanie przestrzenne daje duże możliwości zsynchronizowania różnych rodzajów aktywności, nadając im spójny kierunek. W przypadku obiektów, zespołów i obszarów zabytkowych jest to duża szansa dla stworzenia im środowiska przyjaznego.

Studium Uwarunkowań

Studium Uwarunkowań poprzedza opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Daje ono możliwość analizowania problematyki z różnych dziedzin, jaka występuje na konkretnym terenie. W studiach tych obszarów, gdzie stawia się na turystykę jako jeden z głównych filarów gospodarki, materiałem pomocniczym powinny być specjalistyczne opracowania *Studium Wartości Kulturowych*. Takie opracowanie studialne, oparte na terenowym rozpoznaniu zasobu zabytków i krajobrazu kulturowego, ustaleniu tendencji pozytywnych i negatywnych oddziałujących na to środowisko, zakończone powinno być wytycznymi konserwatorskimi do ustanowienia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 3.

1. Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, w tym uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, należy do zadań własnych gminy.

Art. 9.

1. W celu określenia polityki przestrzennej gminy, w tym lokalnych zasad zagospodarowania przestrzennego, rada gminy podejmuje uchwałę o przystąpieniu do sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (...).

Art. 10.

1. W studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności z: 2) stanu ładu przestrzennego i wymogów jego ochrony; 3) stanu środowiska, (...) oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego; 4) *stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej*;

2. W studium określa się w szczególności: (...) 3) obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, *krajobrazu kulturowego i uzdrowisk*; 4) obszary i zasady *ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej*; (...); 9) obszary, dla których gmina zamierza sporządzić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w tym obszary wymagające zmiany przeznaczenia gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne; (...); 13) obszary pomników zagłady i ich stref ochronnych oraz obowiązujące na nich ograniczenia prowadzenia działalności gospodarczej, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady; 14) obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji lub rekultywacji;

Z listy zostały wybrane tylko te zagadnienia, które będą poruszane w *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Dębica*. Oprócz punktów, które dotyczą bezpośrednio krajobrazu kulturowego, zabytków czy dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały inne, ważne w ogólnej polityce przestrzennej gminy. Punkt 9 powołano z tego względu, że na poziomie *Studium Uwarunkowań* należy wskazać obszary, dla których będą opracowywane miejscowe plany. Punkt 13 powołano, dlatego że na terenie gminy istnieją pomniki zagłady – dawny obóz i miejsce straceń w Pustkowie Osiedlu. Punkt 14 dotyczy obszarów wymagających przekształceń. Do takich należą zniekształcone przez gospodarkę PGR dawne założenia dworskie a przede wszystkim folwarczne (Zawada, Głobikowa, Podgrodzie) oraz przemysłowe (otoczenie założenia urbanistycznego powstałego w ramach COP w Pustkowie-Osiedle).

Art. 11.

Wójt, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania studium:

2) zawiadamia...o tym)... instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium (w tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków);

8) występuje o opinie dotyczące rozwiązań przyjętych w (opracowanym) projekcie studium do: c) właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków,

W ustawie rola organu, jakim jest Wojewódzki Konserwator Zabytków ma dwa aspekty. Po pierwsze: konserwator może wysuwać własne wnioski do opracowania problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego, i ma obowiązek udostępnienia dokumentacji, jakie są w posiadaniu tego organu, oraz informacji dotyczących zabytków znajdujących się w obszarze opracowania studium. Po drugie: jest organem opiniującym, a więc wyraża swoje zdanie na temat przyjętych w studium rozwiązań dotyczących wyłącznie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

Art. 14.

1. W celu ustalenia przeznaczenia terenów, w tym dla inwestycji celu publicznego, oraz określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy rada gminy podejmuje uchwałę o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (...)

Art. 15.

1. Wójt, sporządza projekt planu miejscowego, (...) zgodnie z zapisami studium oraz z przepisami odrębnymi, odnoszącymi się do obszaru objętego planem.

2. W planie miejscowym określa się obowiązkowo: (...); 2) zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego; 3) zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego; 4) zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej; (...); 6) parametry i wskaźniki kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenu, w tym linie zabudowy, gabaryty obiektów i wskaźniki intensywności zabudowy; 7) granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie odrębnych przepisów (...).

3. W planie miejscowym określa się w zależności od potrzeb: (...) 2) granice obszarów rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej; 3) granice obszarów wymagających przekształceń lub rekultywacji; (...); 5) granice terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz terenów służących organizacji imprez masowych; 6) granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

Art. 17.

Wójt, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu miejscowego: (...) 2) zawiadamia, na piśmie, o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania planu (właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków); (...); 7) uzgadnia projekt planu z: b) właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 23.

Organy, o których mowa w art. 11 pkt 5-8 oraz art. 17 pkt 6 i 7, (właściwy wojewódzki konserwator zabytków); w zakresie swojej właściwości rzeczowej i miejscowej są obowiązane do współpracy przy sporządzaniu odpowiednio projektu studium albo projektu planu miejscowego, polegającej na wyrażaniu opinii, składaniu wniosków oraz udostępnianiu informacji.

Artykuły 17 i 23 wskazują płaszczyznę współdziałania pomiędzy wójtem i konserwatorem zabytków. Inicjatorem przedsięwzięć strategicznych jest wójt. Konserwator pełni rolę kontrolną tylko w odniesieniu do zabytków. Ma on obowiązek merytorycznej obsługi w zakresie problematyki zabytkoznawczej.

Decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego**Art. 50.**

1. Inwestycja celu publicznego jest lokalizowana na podstawie planu miejscowego, a w przypadku jego braku - w drodze decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Art. 53.

4. Decyzje, (...) wydaje się po uzgodnieniu z: (...); 2) wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych ochroną konserwatorską; (...); 8) wojewódzkim konserwatorem przyrody działającym w imieniu wojewody - w odniesieniu do innych niż wymienione w pkt 7 obszarów objętych ochroną na podstawie przepisów o ochronie przyrody;

Art. 54.

Decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego określa: (...); 2) warunki i szczegółowe zasady zagospodarowania terenu oraz jego zabudowy wynikające z przepisów odrębnych, a w szczególności w zakresie: a) warunków i wymagań ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, b) ochrony środowiska i zdrowia ludzi oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,

Decyzja o warunkach zabudowy**Art. 59.**

1. Zmiana zagospodarowania terenu w przypadku braku planu miejscowego, polegająca na budowie obiektu budowlanego lub wykonaniu innych robót budowlanych, a także zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, (...) wymaga ustalenia, w drodze decyzji, warunków zabudowy.

Art. 60.

1. Decyzję o warunkach zabudowy wydaje, (...) wójt, po uzgodnieniu z organami, o których mowa w art. 53 ust. 4 (właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków), i uzyskaniu uzgodnień lub decyzji wymaganych przepisami odrębnymi.

3. USTAWA z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

Z ustawy zostały wybrane tylko te zapisy, które mogą mieć zastosowanie w odniesieniu do zasobu kulturowego i przyrodniczego występującego na terenie Gminy Dębica. Przy niektórych przepisach umieszczone zostały bezpośrednie odwołania do konkretnych obiektów i problemów z nimi związanych, których uregulowanie zależy od inicjatywy Wójta lub Rady Gminy.

Art. 2.

1. Ochrona przyrody (...) polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody: (...); 7) krajobrazu; 9) zadrzewień.

2. Celem ochrony przyrody jest: (...); 5) ochrona walorów krajobrazowych, zieleni (...); 7) kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody.

Art. 3.

Cele ochrony przyrody są realizowane przez:

1) uwzględnianie wymagań ochrony przyrody w (...) strategiach rozwoju gmin, studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (...); 2) obejmowanie zasobów, tworów i składników przyrody formami ochrony przyrody; 3) opracowywanie i realizację ustaleń planów ochrony dla obszarów podlegających ochronie prawnej (...); 5) prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej w dziedzinie ochrony przyrody;

Art. 4.

1. Obowiązkiem organów administracji publicznej, osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych jest dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym.

2. Organy administracji publicznej są obowiązane do zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony przyrody.

3. Obowiązkiem organów administracji publicznej, instytucji naukowych i oświatowych, a także publicznych środków masowego przekazu jest prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej w dziedzinie ochrony przyrody.

Art. 5.

Użyte w ustawie określenia oznaczają: (...); 8) ochrona krajobrazowa - zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu; (...); 14) otulina - strefę ochronną graniczącą z formą ochrony przyrody i wyznaczoną indywidualnie dla formy ochrony przyrody w celu zabezpieczenia przed zagrożeniami zewnętrznymi wynikającymi z działalności człowieka; (...); 20) środowisko przyrodnicze - krajobraz wraz z tworami przyrody nieożywionej oraz naturalnymi i przekształconymi siedliskami przyrodniczymi (...); 21) tereny zieleni - tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie (...), pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, (...) *zabytkowe* oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym; 22) udostępnianie – (...) korzystania z zasobów, tworów i składników przyrody w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych; 23) walory krajobrazowe - wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nim rzeźbę terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka; 27) zadrzewienie - drzewa i krzewy w granicach pasa drogowego, pojedyncze drzewa lub krzewy albo ich skupiska niebędące lasem (...), wraz z terenem, na którym występują, i pozostałymi składnikami szaty roślinnej tego terenu, spełniające cele ochronne, produkcyjne lub społeczno-kulturowe;

Art. 6.

1. Formami ochrony przyrody są: (...) 2) rezerваты przyrody; 3) parki krajobrazowe; 4) obszary chronionego krajobrazu; (...) 6) pomniki przyrody; 7) stanowiska dokumentacyjne; (...) 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;

Rezerwat przyrody

Na obszarze Gminy nie istnieje ochrona w postaci parku narodowego. W planach strategicznych też nie przewiduje się objęcia taką formą ochrony przyrody żadnego z obszarów na terenie Gminy Dębica. W obrębie Gminy planuje się utworzenie rezerwatu przyrodniczego pod nazwą „Zamczysko” w Braciejowej.

Art. 7.

1. Utworzenie (...) rezerwatu przyrody jest celem publicznym w rozumieniu ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.

Art. 13.

1. Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

2. Na obszarach graniczących z rezerwatem przyrody może być wyznaczona otulina.

3. Uznanie za rezerwat przyrody obszarów, o których mowa w ust. 1, następuje w drodze rozporządzenia wojewody, które określa jego nazwę, położenie lub przebieg granicy i otulinę, jeżeli została wyznaczona, cele ochrony oraz rodzaj, typ i podtyp rezerwatu przyrody, a także sprawującego nadzór nad rezerwatem. (...).

Art. 15.

1. W (...) rezerwatach przyrody zabrania się: 1) budowy lub rozbudowy obiektów budowlanych i urządzeń technicznych, z wyjątkiem obiektów i urządzeń służących celom (...) rezerwatu przyrody; (...); 11) prowadzenia działalności wytwórczej, handlowej i rolniczej, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony; (...); 15) ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej wierzchem, z wyjątkiem szlaków i tras narciarskich wyznaczonych w rezerwacie przyrody - przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody; (...); 18) ruchu pojazdów poza drogami publicznymi (...); 19) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną przyrody, udostępnianiem rezerwatu przyrody, edukacją ekologiczną, z wyjątkiem znaków drogowych i innych znaków związanych z ochroną bezpieczeństwa i porządku powszechnego; (...); 22) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu; (...); 24) prowadzenia badań naukowych w rezerwacie przyrody - bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody; (...); 27) organizacji imprez rekreacyjno-sportowych w rezerwacie przyrody bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody.

Z listy wybrane zostały te zakazy, które mogą ograniczyć profil turystyczny gospodarowania tym terenem, oraz ograniczyć działania związane z wyeksponowaniem reliktywów grodziska „Zamczysko” w Braciejowej, gdzie konieczne będą prace ziemne, usunięcie zbędnej zieleni, doprowadzenie ścieżek dla zwiedzających i umieszczenie tablic informacyjnych.

2. Zakazy, o których mowa w ust. 1, nie dotyczą:

- 1) wykonywania zadań wynikających z planu ochrony lub zadań ochronnych;
- 5) obszarów objętych ochroną krajobrazową w trakcie ich gospodarczego wykorzystywania przez jednostki organizacyjne, osoby prawne lub fizyczne oraz wykonywania prawa własności, zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego.

3. Minister właściwy do spraw środowiska może zezwolić na odstępstwa od zakazów, o których mowa w ust. 1, jeżeli jest to uzasadnione potrzebą ochrony przyrody, wykonywaniem badań naukowych, celami edukacyjnymi, kulturowymi, turystycznymi, rekreacyjnymi i sportowymi, celami kultu religijnego lub realizacją inwestycji liniowych celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, pod warunkiem przeprowadzenia przez inwestora działań kompensujących utratę wartości przyrodniczych danego obszaru.

Sposób gospodarowania w obrębie rezerwatu musi być opracowany indywidualnie do potrzeb danego terenu. Dla rezerwatu sporządza się plan ochrony na okres 20 lat, w którym uwzględnia się i poddaje analizie stan przyrody, zagrożenia, warunki społeczne i gospodarcze, dotychczasowy sposób ochrony, oraz stan zagospodarowania przestrzennego (art. 18 - 20). Stan zasobów przyrodniczych, walorów krajobrazowych i wartości kulturowych ocenia się, biorąc pod uwagę zagrożenia, opracowuje koncepcję ochrony i wskazuje zadania ochronne. Zapis tego artykułu wskazuje potrzebę równoczesnego zajęcia się przyrodą jak i krajobrazem oraz wartościami kulturowymi. W przypadku „Zamczyska” daje ten przepis możliwość połączenia problematyki ochrony przyrody i zabytków archeologicznych. Daje też możliwość planowego kompleksowego rozwiązania ochrony, sposobu udostępniania, obsługi i gospodarki terenem i zasobem.

Plan ochrony powinien przewidywać symbiozę zasobu przyrodniczego i archeologicznego i zharmonizować zróżnicowane potrzeby obu tych środowisk. W otulinie tego rezerwatu powinno się znaleźć stanowisko archeologiczne „Okop”, gdzie funkcjonują siedliska zagrodowe i tereny upraw rolnych. Oba stanowiska odpowiednio wyekspozowane mogłyby tworzyć interesujący zespół walorach naukowych, dydaktycznych i turystycznych.

3. Plan ochrony dla rezerwatu przyrody zawiera:

- 1) cele ochrony przyrody oraz wskazanie przyrodniczych i społecznych uwarunkowań ich realizacji;
- 2) identyfikację oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz ich skutków;
- 3) wskazanie obszarów ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej;
- 4) określenie działań ochronnych na obszarach ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej, z podaniem rodzaju, zakresu i lokalizacji tych działań;
- 5) wskazanie obszarów i miejsc udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, sportowych, amatorskiego połowu ryb (...) oraz określenie sposobów ich udostępniania;
- 6) wskazanie miejsc, w których może być prowadzona działalność wytwórcza, handlowa i rolnicza;
- 7) ustalenia do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń zewnętrznych.

Park krajobrazowy

Z dokumentów dotyczących Strategii Rozwoju i Planów Zagospodarowania Województwa Podkarpackiego nie wynika, żeby na terenie Gminy Dębica było przewidziane utworzenie parku krajobrazowego. Południowa część Gminy już jest objęta Obszarem Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego.

Obszar chronionego krajobrazu

Na terenie Gminy Dębica istnieje rozległy obszar chronionego krajobrazu.

Art. 23.

1. Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.

5. Projekty studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw w części dotyczącej obszaru chronionego krajobrazu, wymagają uzgodnienia z właściwym wojewodą.

Art. 24.

1. Na obszarze chronionego krajobrazu mogą być wprowadzone następujące zakazy:

- 2) realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu art. 51 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
- 3) likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają one z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej i zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego (...) lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
- 5) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem (...) przeciwpowodziowym lub przeciw osuwiskowym lub utrzymaniem, budową, odbudową, naprawą lub remontem urządzeń wodnych;
- 7) likwidowania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy i obszarów wodno-błotnych;

Pomnik przyrody i zespół przyrodniczo-krajobrazowy

Na terenie Gminy Dębica występuje pięć pojedynczych okazów i zespołów drzew pomnikowych.

Art. 40.

1. Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, jary, głązy narzutowe (...).

Art. 43.

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.

Art. 44.

1. Ustanowienie pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, (...) lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego następuje w drodze rozporządzenia wojewody albo uchwały rady gminy, jeżeli wojewoda nie ustanowił tych form ochrony przyrody.

2. Rozporządzenie wojewody lub uchwała rady gminy, o których mowa w ust. 1, określają nazwę danego obiektu lub obszaru, jego położenie, sprawującego nadzór, szczególne cele ochrony, w razie potrzeby ustalenia dotyczące jego czynnej ochrony oraz zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub jego części, wybrane spośród zakazów wymienionych w art. 45 ust. 1.

Art. 45.

1. W stosunku do pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego mogą być wprowadzone następujące zakazy:

- 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru;
- 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem (...) lub przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymywaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
- 4) dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej (...);
- 5) likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
- 7) zmiany sposobu użytkowania ziemi;
- 11) umieszczania tablic reklamowych.

Zadrzewienia występujące na obszarach nie objętych w/w formami ochrony

Art. 81.

Teren położony poza obrębem miast i wsi o zwartej zabudowie, pokryty drzewostanem i nieobjęty ochroną na podstawie ustawy z dnia z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, rada gminy może uznać za park gminny, jeżeli stanowi własność gminy, a jeżeli stanowi własność innego podmiotu - za zgodą właściciela.

Zespół zieleni w Pustkowie-Osiedle, oraz w Głobikowej, miejsce po parku dworskim Słotwińskich przy nr 62.

Art. 82.

1. Prace ziemne oraz inne prace związane z wykorzystaniem sprzętu mechanicznego lub urządzeń technicznych, prowadzone w obrębie bryły korzeniowej drzew lub krzewów na terenach zieleni lub zadrzewieniach powinny być wykonywane w sposób najmniej szkodzący drzewom lub krzewom.

2. Na drogach publicznych oraz ulicach i placach środki chemiczne powinny być stosowane w sposób najmniej szkodzący terenom zieleni oraz zadrzewieniom.

Art. 83.

2. Zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości *wpisanej do rejestru zabytków* wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

3. Wydanie zezwolenia, o którym mowa w ust. 1 i 2, może być uzależnione od przesadzenia drzew lub krzewów w miejsce wskazane przez wydającego zezwolenie albo zastąpienia ich innymi drzewami lub krzewami, w liczbie nie mniejszej niż liczba usuwanych drzew lub krzewów.

6. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do drzew lub krzewów: 1) w lasach; 2) owocowych, z wyłączeniem rosnących na terenie nieruchomości *wpisanej do rejestru zabytków* oraz w granicach rezerwatu przyrody, czy na obszarach nieobjętych ochroną krajobrazową; 3) na plantacjach drzew i krzewów; 4) których wiek nie przekracza 5 lat;

Art. 85.

6. Opłaty za usunięcie drzew lub krzewów z terenu uzdrowisk, obszaru ochrony uzdrowiskowej, terenu nieruchomości *wpisanej do rejestru zabytków* oraz terenów zieleni są o 100% wyższe od opłat ustalonych na podstawie stawek, o których mowa ust. 4 pkt 1 i ust. 5.

Art. 86.

1. Nie pobiera się opłat za usunięcie drzew:

- 3) jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości *wpisanej do rejestru zabytków*;

Art. 88.

1. Wójt wymierza administracyjną karę pieniężną za: 1) zniszczenie terenów zieleni albo drzew lub krzewów spowodowane niewłaściwym wykonywaniem robót ziemnych lub wykorzystaniem sprzętu mechanicznego albo urządzeń technicznych oraz zastosowaniem środków chemicznych w sposób szkodliwy dla roślinności; 2) usuwanie drzew lub krzewów bez wymaganego zezwolenia; 3) zniszczenie spowodowane niewłaściwą pielęgnacją terenów zieleni, zadrzewień, drzew lub krzewów.

Ustawa reguluje sposób organizacji ochrony przyrody. Należy zwrócić uwagę na **Art. 91.** wskazujący na wójta gminy jako jeden z organów w zakresie ochrony przyrody.

Art. 122.

1. Kto dokona odkrycia kopalnych szczątków roślin lub zwierząt, jest obowiązany powiadomić o tym niezwłocznie wojewodę, a jeżeli nie jest to możliwe – właściwego wójta.

2. Wójt, jest obowiązany przekazać niezwłocznie wojewodzie zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

Ważne regulacje prawne mające wpływ na stan krajobrazu i zabytków zawierają również ustawy o ochronie środowiska i prawo budowlane oraz inne, które rzutują na sposób postępowania inwestorskiego. W przypadku obiektów czy obszarów objętych ochroną konserwatorską czy przyrodniczą ustawy szczegółowe mają priorytet w stosunku do pozostałych. Z tego względu przytoczone zostały powyżej najważniejsze przepisy mające wpływ na stan środowiska kulturowego i przyrodniczego.

III. OPIEKA NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH PROGRAMOWYCH

1. Strategia rozwoju Gminy Dębica na lata 2007 – 2013

W opracowaniu *Strategia rozwoju Gminy Dębica na lata 2007 – 2013* zwrócono uwagę na historię regionu. Zaprezentowano pokrótce każdą z miejscowości w gminie charakteryzując je od strony historycznej i walorów turystycznych. Następnie scharakteryzowano środowisko geograficzne i przyrodnicze gminy, obecną sytuację demograficzną, strukturę wykształcenia i zatrudnienia ludności, strukturę gospodarczą. W rozdziale IX poświęconym turystyce, zwrócono uwagę na walory krajobrazowe gminy, owiane legendą grody słowiańskie, szlaki turystyczne i rowerowe, oraz zabytki, które stwarzają doskonałe warunki dla rozwoju turystyki. Dotyczy to obszaru położonego na południe od trasy E-4.

Jako najważniejszy zabytek wskazano zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie. Oprócz tego wymieniono jeszcze: karczmę w Zawadzie; kościół w Zawadzie – Sanktuarium Matki Boskiej Zawadzkiej z cudownym obrazem; drewniany kościół w Pustyni; kościół i kaplica cmentarna w Brzeźnicy oraz liczne przydrożne kapliczki. Wspomniano też miejsca pamięci narodowej: „Górę Śmierci” i obóz zagłady w Pustkowie-Osiedle, oraz Polanę Kałużówka w Braciejowej.

Wymienione zostały również zarejestrowane w gminie pomniki przyrody - pięć stanowisk z lokalizacją terenową. Nie zamieszczono wykaz zabytków rejestrowych, oraz zabytków objętych ewidencją gminną.

Oprócz zabytków ofertę turystyczną gminy wzbogacają cykliczne imprezy sportowe i kulturalne. Bazę turystyczną w postaci ośrodków wypoczynkowych uzupełniają gospodarstwa agroturystyczne. Istnieje możliwość uprawiania sportów wodnych np. coroczny spływ kajakowy po Wisłoce, oraz sportów zimowych – w Stobiernej znajduje się wyciąg narciarski.

Ważnym elementem oferty turystycznej są 4 szlaki piesze przebiegające w atrakcyjnym krajobrazie, przez miejsca gdzie znajdują się zabytki i miejsca wydarzeń historycznych, co ma również znaczenie edukacyjne.

Strategia prezentuje turystyczne szlaki piesze, ich przebieg i obiekty warte odwiedzenia:

NIEBIESKI – NIZINNY

Dębica: dworzec PKP - ul. Głowackiego - ul. Puszkina - ul. Świętosławy – Kędzierz – Kozłów – Brzeźnica – Pustków-Osiedle – Góra Śmierci.

(Kozłów - Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy "Jałowce"; Brzeźnica - neogotycki kościół p.w. św. Jana Chrzciciela z zabytkowym wyposażeniem wnętrza, kaplica cmentarna murowana 1841r., pomniki – mauzoleum, ofiar II wojny i dzieci nienarodzonych na cmentarzu parafialnym; Pustków- Osiedle – „Góra Śmierci” - teren obozu zagłady ok. 15 tys. więźniów.)

Szlak przebiega niedaleko zabytków nie wliczonych w powyższej charakterystyce. Należą do nich: zespół stawów i dwór obronny z XVI/XVII w. w Pustyni, zespół kurhanów w lesie pod Brzeźnicą, zespół kamiennych nagrobków z k. XIX w. przy kaplicy cmentarnej w Brzeźnicy, folwark plebański w Brzeźnicy, pozostałość założenia dworsko-parkowego w Brzeźnicy, modernistyczne założenie urbanistyczne z zespołem willowym i parkowo-leśnym w Pustkowie-Osiedlu.

NIEBIESKI – PODGÓRSKI

Dębica: dworzec PKP – ul. Kolejowa - ul. Ogrodowa - ul. Kaweczyńska – Wolica - Kopaliny - Gumńska - Braciejowa - Okop - Zamczysko - Głębikowa – Kamieniec (i poza terytorium gminy – Grudna Górna - Brzeziny – Klonowa Góra).

(Spotykamy na nim piękne zbiorowiska leśne (Las Wolica). Na trasie znajdują się również wczesnośredniowieczne grodziska: "Zamczysko" i "Okop" w Braciejowej).

Znakowanie pojawia się na terenie stanowiska archeologicznego „Okop”, ale na mapie topograficznej 1: 10 000, czy na mapie prezentującej Gminę Dębica w skali 1: 60 000 jest zaznaczony w taki sposób, że omija to stanowisko. Omija również grodzisko „Zamczysko”, do którego dostęp z najbliższej drogi możliwy jest tylko przy dobrej orientacji terenowej, chcącego tam dotrzeć turysty.

ZIELONY

Dębica: dworzec PKP - ul. Parkowa - ul. Lisa - szpital - Wolica III - Kopaliny – Gumniska - Polana Kałużówka – (dalej do ośrodka wypoczynkowego w Jaworzu Dolnym).

(Wędrujemy przez piękne, braciejowskie lasy do ukrytej w gęstwinie leśnej polany Kałużówka, na której znajduje się pomnik upamiętniający walki partyzanckie AK z 1944 r.)

Szlak, jeszcze na terenie miasta, przebiega obok założenia dworsko-parkowego w Wolicy. Przechodzi koło kościoła paraf. p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Gumniskach, który jest przykładem modernistycznej architektury sakralnej z lat powojennych. Obok znajduje się kościelisko – miejsce po starym kościele, oraz cmentarz parafialny z nagrobkiem Konstantego Leliwa-Słotwińskiego. Na mapie topograficznej w skali 1:10 000 nie zaznaczono przy szlaku, w obrębie gminy Polany Kałużówka. Pomnik upamiętniający poległych w walce z okupantem hitlerowskim partyzantów polskich AK, żołnierzy Armii Czerwonej i pomordowanej ludności cywilnej z 1944 r. zlokalizowany jest przy drodze Braciejowa – Południk.

ŻÓŁTY

Wchodzi w obręb gminy od strony Woli Ocieckiej) - Kochanówka, - Pustków - Wielończa - Kołowrotnia - Wola Brzeźnicka - Zawada – (dalej do Ropczyc).

(W Zawadzie znajduje się największe skupisko obiektów zabytkowych na Ziemi Dębickiej z pałacem, odnowiona XVIII-wieczna karczma, i sanktuarium Matki Boskiej z cudami słynącym obrazem. Między Kochanówką a Ocieką zobaczymy ringi obozowe i bunkry – pozostałość dawnego poligonu SS z czasu II wojny).

Szlak przechodzi przez ringi – dawny hitlerowski obóz i poligon, ale nie pokazuje ich ciekawszych i lepiej zachowanych fragmentów od strony północno-wschodniej. Omija też modernistyczne osiedle willowe powstałe w ramach COP-u. Zbliżając się do Zawady mijają z boku dawny folwark Raczyńskich przy nr 45. Przechodząc przez wieś Zawadę prezentuje charakterystyczną zabudowę i krajobraz dobrze zachowany.

Szlak turystyki rowerowej – znaki zielone

Latoszyn – Gumniska – Grabówka – (Gołęczyna, Południk poza garnąca gminy), - Głobikowa, - „Kamieniec” - pogranicze Braciejowej z Niedźwiadą – Stasiówka - Stobierna - Zawada.

(Na trasie znajduje się wiele punktów widokowych, miejsc pamięci narodowej i obiektów zabytkowych.)

„Strategia” opisuje również bazę turystyczną i sportową. W rozdziale XIII poświęconym wartościom kulturowym zwrócono uwagę na ważną rolę Muzeum Regionalnego w Dębicy i Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Dębickiej.

W II części opracowania *Strategia rozwoju Gminy Dębica* przeprowadzono analizę SWOT. Odnośnie turystyki i ośrodków sportowo-rekreacyjnych wskazano następujący schemat: mocne strony to doskonałe warunki do rozwoju turystyki ze względu na położenie na pograniczu Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej; dostęp do pieszych szlaków turystycznych (4 piesze szlaki); występowanie licznych zabytków jak również miejsc historycznych wydarzeń; dostęp do szlaków rowerowych; dostęp do gospodarstw agroturystycznych (6 gospodarstw); funkcjonowanie klubów sportowych. Słabe strony: to niedostatecznie rozwinięta baza turystyczna; niedostateczna baza hotelowa. Szanse: doposażenie klubów sportowych; rozbudowa infrastruktury rekreacyjno-sportowej; rozwój agroturystyki. Zagrożenia: brak promocji regionu jako ośrodka turystyczno – wypoczynkowego; wysokie koszty uruchomienia działalności turystycznej.

Odnośnie położenia geograficznego, środowiska przyrodniczego i zasobów naturalnych stwierdzono: mocne strony to walory krajobrazowe; położenie ważnych szlaków komunikacyjnych (trasa E4, magistrała kolejowa Kraków – Przemyśl); wzrost czystości rzek w porównaniu z rokiem 2005; występowanie obszarów chronionych; czyste górne biegi potoków. Słabe strony: w południowej części gminy częste występowanie osuwisk i złazisk, co ogranicza możliwości inwestycyjne; zanieczyszczenie powietrza przez emisję pyłów i gazów pochodzących z energetycznego spalania paliw; zanieczyszczenie terenu w pobliżu drogi E 40 metalami ciężkimi. Szanse: budowa autostrady w północnej części gminy; poprawa funkcjonowania składowiska i selektywnej zbiórki odpadów. Zagrożenia: wzrost zanieczyszczeń środowiska spowodowany niedostateczną siecią kanalizacyjną. W innych sektorach zwrócono uwagę na mocne strony: obecność ważnych szlaków komunikacyjnych; gęstość sieci drogowej; wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi; dobrze rozwinięta sieć zespołów szkół; dostęp do domów kultury; wysoka aktywność w zakresie inicjatyw związanych z zagospodarowaniem czasu dla dzieci i młodzieży; dobra dostępność do bibliotek.

Określono też misję Gminy Dębica w następujący sposób:

Korzystając z czystości środowiska naturalnego jak również z walorów krajobrazowych będziemy tworzyć atrakcyjne turystycznie miejsca oraz rozwijać ekologiczną produkcję rolną. Naszym celem będzie również dbanie o rozwój nowoczesnej infrastruktury technicznej przy jednoczesnym zachowaniu równowagi w przyrodzie i z szacunkiem dla lokalnych tradycji.

Wyznaczono następujące cele i zadania strategiczne na lata 2007– 2013: promocja gminy jako regionu czystego ekologicznie; wykorzystanie walorów geograficznych i przyrodniczych w sferze turystyki; rozwój gospodarstw agroturystycznych jako wzbogacenie bazy hotelowej potrzebującej również nowych obiektów; kampania promująca walory turystyczne regionu; + wyznaczenie w MPZP terenów pod inwestycje i terenów aktywności turystycznej; planowane jest stworzenie obiektu Przyrodno–Leczniczego oraz bazy hotelowo gastronomicznej w Latoszynie, + władze gminy będą dbały o dobry stan lokalnych zabytków oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie; planowane jest powstanie kompleksów turystyczno-kulturalnych oraz rekreacyjnych w pobliżu miejsc i obiektów atrakcyjnych turystycznie; + rewitalizacja terenów poprzemysłowych; stworzone zostaną nowe ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne oraz parkingi dla turystów; budowa wyciągu narciarskiego i rozbudowa stoku a także promocja turystyki zimowej; + budowa platformy widokowej w Głobikowej na wzniesieniu *Tomaszówka*; budowa przystani wodnej w Podgrodziu; + zagospodarowanie na nowo obszaru poprzemysłowego w Pustkowie-Osiedle w celu poprawy estetyki architektonicznej gminy, a także pod kątem użyteczności tych obszarów dla lokalnej społeczności; rozbudowa i modernizacja miejsc pamięci narodowej; + scalenie gruntów; + regulacja potoków.

Zadania, których realizacja będzie miała wpływ na stan krajobrazu kulturowego i zabytki oznakowane zostały znakiem +.

2. Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2006 – 2009

Autorzy oparli swe opracowanie na analizie spójności dokumentów programowych województwa podkarpackiego i krajowych: *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020* oraz *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*, *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013*, *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami*, *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013*, *Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”*. Zaprezentowali zasób dziedzictwa kulturowego na terenie województwa omawiając poszczególne kategorie zabytków najbardziej reprezentatywnych dla Podkarpacia.

Z terenu Gminy Dębica wskazane zostały następujące obiekty: zespół rezydencjonalny w Zawadzie, zespół urbanistyczny Pustków-Osiedle. Zaproponowano wpis do rejestru zabytków stanowisko archeologiczne w Podgrodziu, nr 1 – domniemane grodzisko. Zwrócono przy tym uwagę, że w przypadku domniemania ważne są najpierw badania poprzedzające wpis. Braciejowa została uwzględniona w opracowaniu ze względu na planowany szlak turystyczny, który będzie przebiegał przez znajdujące się tam grodziska. Szlak nosił będzie nazwę *Szlak grodzisk karpackich*. Trasa wiodłaby: Rzeszów – Lubenia – Przedmieście Czudeckie – Grodzisko k/ Strzyżowa -- Braciejowa – Przeczyca – Brzyska – Lisów – Trzcinica – Mrukowa – Brzezowa – Żmigród Stary – Wietrzno – Bóbrka – Mymoń – Trepcza – Sanok – Sobień – Tyrawa Wołowska – Kopyśno – Przemyśl – Tuligłowy – Chodakówka – Hyżne – Rzeszów.

Szlak obejmuje najciekawsze, różnorodnie ukształtowane i zachowane obiekty wczesnośredniowieczne i średniowieczne na obszarze wschodnich Karpat. Liczy łącznie około 300 km, a więc jest szlakiem dla turystyki samochodowej. Istnieje jednak możliwość zrezygnowania z niektórych punktów, jak też rozpoczynania w innych miejscach niż centralnie położony Rzeszów. Autorzy opracowania stwierdzili, iż sensowne jest traktowanie stanowiska archeologicznego jako jednego z elementów środowiska kulturowego i przyrodniczego.

Zwrócono uwagę, że miejsca pamięci narodowej, na które składają się: pomniki, obeliski, krzyże, tablice i płyty oraz cmentarze, na których znajdują się mogiły lub kwatery poległych żołnierzy i bojowników o wolność i niepodległość. Tylko pewna część ma charakter zabytkowy i znajduje się w stosownych rejestrach. Miejsca te powinny zostać objęte odpowiednią ochroną i opieką oraz wykorzystane do działalności edukacyjnej oraz wychowawczej.

Autorzy przeprowadzili analizę SWOT. Jako mocną stronę województwa uznano: duży zasób zabytków i walory krajobrazowe, korzystne warunki dla rozwoju turystyki, ośrodki kultu religijnego o zasięgu ponadregionalnym, zachowane poczucie tożsamości kulturowej lokalnych społeczności, przywiązanie do tradycji narodowej.

Jako słabe strony wymieniono: zły stan zachowania części obiektów zabytkowych (zwłaszcza zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych, zabytków postindustrialnych, zabytkowych cmentarzy, opuszczonych plebani i budownictwa drewnianego; przekształcone zespoły zabudowy wiejskiej zdominowane przez nowe, niedopasowane budynki; brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego ze względu na znikomą ilość miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz planów rewaloryzacji i rewitalizacji; brak wystarczających nakładów na ochronę zabytków przy równoczesnym nieuregulowanym statusie prawnym części obiektów zabytkowych prowadzące do postępującego zaniedbania, rujnacji; przypadki wykonywania remontów zabytkowych obiektów bez poszanowania substancji zabytkowej; słaba promocja walorów kulturowych i turystycznych; słabe wykorzystanie dóbr kultury dla rozwoju turystyki; brak dobrej komunikacji i infrastruktury; zły stan infrastruktury komunikacyjnej.

Zagrożenia: niekontrolowany rozwój inwestycyjny na obszarach wiejskich ingerujący w historyczny układ ruralistyczny; brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego ze względu na minimalną ilość opracowywanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obszarów o znaczących wartościach kulturowych; niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Szanse: uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju województwa, gmin i miast; uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego; możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i in.; korzystne warunki dla rozwoju turystyki z wszechstronnym wykorzystaniem zasobu i wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

W rozdziale IV. *Cele i zadania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim* wśród propozycji utworzenia parków kulturowych nie wskazano żadnego obszaru w gminie Dębica. Zastrzeżono jednocześnie, że nie wyklucza to wytypowania do tego celu innych obszarów, jeśli tylko charakteryzują się one znaczącymi wartościami kulturowymi i krajobrazowymi. Zwrócono na uwagę na ważną rolę wszelkich działań planistycznych, a szczególnie na potrzebę opracowania planów miejscowych, w których należy uwzględnić ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. Dotyczy to ochrony krajobrazu wiejskiego, tam gdzie jeszcze się on zachował. Nie wskazano na terenie gminy obszarów, które należałoby poddać ochronie i rewitalizacji.

Zwrócono uwagę na obszary przemysłowe wymagające rehabilitacji oraz działań zachowawczych, ale również takich nie wskazano w Gminie Dębica. Podkreślono wagę założeń przemysłowych powstałych w ramach COP, co jest istotnym zjawiskiem dla Gminy Dębica.

Odnosnie zabytków techniki istnieje szczególna potrzeba docenienia ich wartości słabo dostrzeganej przez społeczeństwo i ośrodki kulturotwórcze. Z tego względu potrzebna jest edukacja. Zagrożone są obiekty folwarczne, młyny, tartaki, gorzelnie, obiekty kolejowe. Utrzymanie ich przy istniejącej funkcji lub adaptacja do nowych celów z zachowaniem dawnych walorów powinna być wspierana przez organy administracji.

Obiekty i obszary zabytkowe są ciągle poddawane penetracji przez nowe działania cywilizacji. Za ochroną prawną powinno iść dobrze przygotowane wykonawstwo, które objąć musi wszystkie etapy procesu inwestycyjnego – od projektu począwszy na wykończeniu estetycznym kończąc. Podkreślono przy tym ważną rolę badań naukowych i dokumentacji naukowej, które powinny wyprzedzać, a potem towarzyszyć procesowi inwestycyjnemu.

Działania na większe skale dotyczące rewitalizacji, wymagające stopniowego prowadzenia inwestycji i dłuższego czasu realizacji powinny mieć zapewnione finansowanie na zasadzie kontynuacji.

Odrębny problem stanowi nowa zabudowa pojawiająca się w krajobrazie kulturowym. Istnieje problem dopasowania jej do istniejącego otoczenia. Z tego względu ważne jest planowanie przestrzenne, które może regulować parametry nowych budynków i sposobu ich lokalizacji.

W strategii ochrony archeologicznej wskazano na potrzebę intensyfikacji badań terenowych, odpowiednie zarządzanie, ochronę *in situ* stanowisk, zakładania parków kulturowych, wpisy do rejestru zabytków, uwzględniania obszarów archeologicznych w planowaniu przestrzennym. Zwrócono uwagę na inwestycje wieloprzestrzenne jak budowa autostrady, gdzie badania i działania ochronne powinny być prowadzone z pełną starannością. Doceniono kulturę ludową, sztukę, rzemiosło, zwyczaje i obrzędy jako dopełnienie i uatrakcyjnienie oferty turystycznej.

W podsumowaniu opracowania, w rozdziale XI: *Cele i zadania priorytetowe wybrane i przyjęte do realizacji w latach 2006-2009* stwierdzono, że *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim* ma służyć ochronie, aktywnej rewaloryzacji i lepszemu wykorzystaniu regionalnych zasobów dziedzictwa kulturowego. Wyznaczono cele strategiczne, priorytety i kierunki działań dla całości województwa, z których wybrane segmenty odpowiadają uwarunkowaniom Gminy Dębica.

CEL STRATEGICZNY 1: OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.

PRIORYTET 1:

Kształtowanie struktur przestrzennych ograniczających zniekształcanie wyrazu krajobrazu kulturowego oraz wzmacniających jego wartość.

Kierunek działań:

Promowanie idei ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Kierunek działań:

Kształtowanie spójnej przestrzeni podkarpackiej sieci powiązań przyrodniczych i kulturowych.

Kierunek działań:

Promowanie zasad ochrony i kształtowania strefy kulturowej w regionie.

CEL STRATEGICZNY 2: UTRZYMANIE I PROROZWOJOWE ZARZĄDZANIE ZASOBAMI REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

PRIORYTET 2:

Odnowa zasobów ruralistycznych.

Kierunek działań:

Odnowa przestrzeni kulturowej wsi.

Kierunek działań:

Integracja wartości historycznych i tradycji lokalnych.

CEL STRATEGICZNY 3: DZIEDZICTWO KULTUROWE – PROMOCJA I DOKUMENTACJA JEGO WALORÓW.

PRIORYTET 1:

Prowadzenie marketingu podkarpackiego dziedzictwa Kulturowego.

Kierunek działań:

Rynkowe zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań:

Kształtowanie świadomości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań:

Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających opiece i ochronie pomników i miejsc pamięci narodowej

W oparciu o analizę zasobów oraz ich stan przyjęto do realizacji następujące kierunki działania (z listy wybrane zostały tylko te zagadnienia, które dotyczą bezpośrednio problematyki zabytków znajdujących się w Gminie Dębica):

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania.
4. Promowanie idei ochrony zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
5. Wspieranie tworzenia parków kulturowych.
6. Ochrona i opieka nad obiektami architektury drewnianej.
7. Ochrona obiektów budownictwa przemysłowego i zabytków techniki.
8. Ochrona architektury rezydencjonalnej.
9. Wspieranie ochrony, naukowego badania i prac konserwatorskich zabytków ruchomych.
10. Wspieranie badań wykopaliskowych oraz działań zachowujących archeologiczne dziedzictwo kulturowe.
11. Wspieranie działań w zakresie ochrony kultury ludowej regionu.
12. Wspieranie rewitalizacji i rewitalizacji układów urbanistycznych i ruralistycznych.
13. Wspieranie prawidłowej polityki konserwatorskiej.
16. Wspieranie działań zmierzających do pozyskiwania nowych właścicieli lub dzierżawców dla obiektów wymagających zagospodarowania. Wspieranie angażowania się sektora prywatnego w rewitalizacji obiektów zabytkowych.
17. Wspieranie działań związanych z rewitalizacją nie użytkowanych plebani oraz dworskich kaplic.
18. Wspieranie projektów ochrony uwzględniających finansowanie z funduszy UE.
19. Wspieranie aktywności organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z ochroną zabytków.
20. Wspieranie rozwoju muzeów typu skansenowskiego.
21. Wspieranie działań na rzecz rozwoju turystyki kulturowej: zwiększanie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
22. Promowanie powszechnej edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa.

3. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020

W rozdziale dotyczącym diagnozy prospektywnej stwierdzono, że w oparciu o potencjalne warunki i czynniki rozwoju, wykształciły się 3 podstawowe funkcje województwa podkarpackiego w gospodarce krajowej: przemysłowa, rolnicza, rekreacyjno-wypoczynkowa i turystyczna oraz funkcje uzupełniające, które spełniają: komunikacja, budownictwo oraz usługi socjalno-kulturalne, parki narodowe i rezerваты przyrody pełniące funkcję ochronną.

Województwo posiada dobre warunki dla rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku. Wyjątkowo atrakcyjne walory przyrodniczo-krajobrazowe, bogactwo flory i fauny, stosunkowo czyste powietrze oraz wody rzek, potoków i zbiorników, szlaki turystyczne w obszarach objętych ochroną, - stwarzają szczególnie korzystne warunki do harmonijnego obcowania ludzi ze środowiskiem naturalnym. Dodatkowym atutem dla rozwoju tej funkcji są liczne wody mineralne, zawierające związki siarki oraz borowiny. Umożliwiają one funkcjonowanie ośrodków sanatoryjnych. Funkcje turystyczne podkreślają także liczne zabytki kultury materialnej i niematerialnej. Funkcja ochronna w województwie jest istotna ze względu na ochronę unikatowych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, jak również ochronę znacznych zasobów kultury materialnej.

Wśród słabych stron wymieniono: słabą dostępność komunikacyjną, wynikającą z niedostatecznej i niskiej jakości sieci komunikacyjnej drogowej i kolejowej (brak obwodnic miast, dróg szybkiego ruchu, autostrady); występowanie zdegradowanych i niezagospodarowanych terenów poprzemysłowych; słabą bazę infrastrukturalną i ekonomiczną obszarów wiejskich, nieefektywne, rozdrobnione rolnictwo; mało efektywną promocję regionu; kierunki edukacji niedostosowane do potrzeb rynkowych; wymagającą poprawy bazę edukacyjną i kulturową; niski standard infrastruktury turystycznej i sportowej.

Przedstawiono cele strategiczne, priorytety i kierunki działań i przedsięwzięcia:

W dziedzinie **GOSPODARKI REGIONU** wyznaczono cel strategiczny: „Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu”, a w ramach tegoż **prioritytet 4**: „Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno – gospodarczego województwa”, opisując go w następujący sposób: „ Turystyka stanowi istotny czynnik rozwoju społeczno- gospodarczego. Gospodarka turystyczna powinna stanowić jeden ze strategicznych kierunków jego rozwoju. Aktywizuje ona inne sektory gospodarki (m.in. transport, telekomunikacje, działalność bankowa, ubezpieczeniowa, rolnictwo). Generuje dochody, które mogą wspomagać bezpośrednio działalność instytucji chroniących regionalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Tak więc ekonomiczne efekty rozwoju turystyki wychodzą naprzeciw oczekiwaniom związanym ze zwiększeniem dochodów województwa, działających w nim podmiotów gospodarczych, usług świadczonych przez ludność oraz służą zmniejszeniu bezrobocia.

Na dochody z turystyki decydujący wpływ mają następujące produkty turystyczne: letnie i zimowe pobyty wypoczynkowe, grupowe wycieczki objazdowe po regionie, pobyty w uzdrowiskach i pobyty obejmujące turystykę biznesową (podróże w interesach i sprawach służbowych). Diagnoza wskazuje potrzebę pobudzenia koniunktury gospodarczej także w sektorze turystycznym.

W ramach **prioritytet 4** wskazano kierunki działania nastawione na turystykę:

Kierunek działania 1:

Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego. Poprawienie bazy turystycznej. W uzdrowiskach regionu wymaga się inwestycji w unowocześnienie zakładów przyrodoleczniczych (w tym budowa zakładu przyrodoleczniczego w Latoszynie gm. Dębica) oraz bazy sanatoryjnej. Niezbędne jest podjęcie eksploatacji wód termalnych i mineralnych, rozszerzających ofertę pobytów leczniczych i profilaktycznych.

Z kolei rozwój wycieczek objazdowych wymaga opracowania standardowych (wielotematycznych i monotematycznych) tras objazdowych adresowanych do różnych grup wycieczkowiczów, oraz inwestycji w parkingi z zapleczem toaletowym, zlokalizowanych przy uczęszczanych atrakcjach turystycznych. Niezbędna jest modernizacja szlaków turystycznych, + dalsza rewaloryzacja zabytkowych, a często unikatowych, obiektów sakralnych i świeckich (w tym obiektów architektury pałacowo-zamkowej oraz budownictwa drewnianego). Wsparte zostaną przedsięwzięcia służące rozwojowi turystyki na terenach wiejskich oraz w obszarach atrakcyjnych przyrodniczo, przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju oraz obowiązujących standardów ochrony przyrody.

Kierunek działania 2:

Jednym z warunków skutecznej promocji turystycznej regionu jest dostępność i aktualność informacji turystycznej. Celem działań promocyjnych atrakcji i produktów turystycznych będzie rozwój wiedzy krajoznawczej wśród mieszkańców województwa, a tym samym wpływanie na podejmowanie decyzji o podróżach i pobytach turystycznych w regionie.

Kierunek działania 3:

Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki.

Wojewódzkie programy obejmujące rozwój transportu, budowę zbiorników wodnych, + rewaloryzacje zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, rozwój terenów wiejskich i inne związane z podróżami i usługami świadczonymi odwiedzającym, będą opiniowane przez specjalistów z zakresu turystyki. Podstawą sukcesu w realizacji przedsięwzięć rozwijających turystykę będzie montaż środków finansowych współdziałających podmiotów oraz sięganie po fundusze zewnętrzne, zwłaszcza z Unii Europejskiej. W oparciu o przepisy prawne regulujące partnerstwo publiczno-prywatne przygotowywane będą projekty turystyczne, których efektem będą nowe miejsca pracy lub zwiększenie dochodów ludności regionu.

Kierunek działania 4:

Przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, planowania oraz zarządzania rozwojem turystyki w regionie. Kształcenie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego odgrywa niezwykle istotną rolę ponieważ przyczynia się do ograniczenia bezrobocia dzięki zatrudnieniu w gospodarce turystycznej. Turystyka jest bowiem nauką umiejętności i stanowi szansę dla wszystkich, którzy wypadli z rynku pracy, a rozwój infrastruktury turystycznej oraz produktów turystycznych wymagać będzie profesjonalnych kadr do obsługi turystów.

W dziedzinie **INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ** wyznaczono cel strategiczny; „Poprawa dostępności komunikacyjnej i infrastruktury technicznej województwa.”, a w nim prioritytet (wybrane zagadnienia dotyczące bezpośrednio Gminy Dębica):

Prioritytet 1: Wspieranie inwestycji komunikacyjnych: drogowych, kolejowych i lotniczych

Rozbudowa i modernizacja systemu transportu określona w strategii rozwoju województwa przyczyni się do zwiększeniu dostępności komunikacyjnej regionu jako czynnika wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej.

Kierunek działania 1:

Rozbudowa układu drogowego, w tym: + autostrady A 4 przez teren województwa, wpisanej w międzynarodową sieć autostrad europejskich.

Kierunek działania 2:

Modernizacja sieci kolejowych, w tym: zakończenie generalnej modernizacji magistrali kolejowej E 30, relacji Kraków – Rzeszów – Medyka wraz z infrastrukturą towarzyszącą, celem przystosowania do prędkości szlakowych min.160 km/h; modernizacja linii kolejowej nr 25 Łódź Kaliska – Sandomierz – Tarnobrzeg – Mielec – Dębica z elektryfikacją odcinka Dębica – Ćmielów.

W dziedzinie **WSPÓLPRACA MIĘDZYNARODOWA** wyznaczono cel strategiczny: „Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochrona wartości przyrodniczo – krajobrazowych.”, a w nim priorytety(wybrane zagadnienia dotyczące bezpośrednio Gminy Dębica):

Priorytet 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i + wykorzystania dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 2:

Podjęcie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego: inicjowanie i wspieranie projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich; prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy folklorystyczne, festyny archeologiczne itp.); + zagospodarowanie, popularyzację i promocję obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie; + realizację programu ochrony unikatowej drewnianej architektury sakralnej; + ochronę zabytkowego krajobrazu, + głównie parków rezydencjonalnych; + ochronę zabytków ruchomych (w muzeach); wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów; publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy.

Kierunek działania 3:

Podjęcie działań na rzecz rozwoju turystyki.

Priorytet 3: Zachowanie obszarów cennych krajobrazowo oraz ochrona środowiska przyrodniczego

Kierunek działania 2:

Działania w zakresie zachowania obszarów cennych krajobrazowo oraz ochrony środowiska przyrodniczego skupiać powinny się na: dalszej ochronie obszarów o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych; udostępnianiu obszarów o wartościach przyrodniczo-krajobrazowych.

4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Kierunki Polityki Przestrzennej. Propozycje ważniejszych zadań rządowych i samorządowych.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, stanowiący załącznik nr 1 do uchwały Nr XL VIII/522/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 30 sierpnia 2002 r. § 1, ust. 1, lit.: a, b, c, d (ogłoszony w „Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego”, nr 64 z dnia 17 października 2002 r.), firmowany przez Zarząd Województwa Podkarpackiego;

Kierunki polityki przestrzennej zawarte w tym planie zostały powiązane z określonymi w strategii rozwoju województwa polami strategicznymi, priorytetami, celami i kierunkami działań. Wśród nich trzecie pole strategiczne to *Kultura, turystyka i ochrona środowiska*. W ramach tego pola za priorytet przyjęto *Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*. Za jeden z trzech przyjętych w jego ramach celów strategicznych uznano *wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych*. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być *rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego*.

W Planie zawarto też *Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego*, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego. Wskazano także na historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej

ochrony, obiekty i zespoły obiektów wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane Szlaki kulturowe oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, jak również zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną.

Wykonana metodą SWOT synteza uwarunkowań wśród mocnych i słabych stron województwa uwzględniła także problemy dotyczące dziedzictwa kulturowego. Zalecono opracowanie studiów programowo-przestrzennych dla stref o koncentracji walorów turystycznych. Uznano także za konieczne sporządzenie przez jednostki samorządowe miejscowych planów rewitalizacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych obszarów.

W rozdziale **Propozycje ważniejszych działań rządowych i samorządowych** Gmina Dębica podzielona jest na dwa zasadnicze obszary – południowy do drogi E-4 znajduje się w strefie krajobrazu chronionego OCHK Pogórza Strzyżowskiego, - i północny objęty strefą intensywnego rozwoju przemysłu (strefa Stalowo-Wolsko – Dębicka). Wzdłuż drogi E-4 i linii kolejowej do Mielca wyznaczone zostały pasma podwyższonej aktywności społeczno-gospodarczej z korytarzem rozwoju osadnictwa. Ponadto na granicy obu obszarów wyznaczono trasę przebiegu autostrady A-4.

W rozdziale **Środowisko – dziedzictwo kulturowe, ochrona i wykorzystanie dóbr kultury** wyznaczono tylko jeden obiekt – historyczny układ pałacowo – parkowy w Zawadzie. Zakwalifikowano ten zabytek do zespołów i obiektów o znaczeniu krajowym i regionalnym ze wskazaniem na kontynuację działań w zakresie ochronnym. Gmina nie znalazła się w obszarze objętym programem ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikalnej architektury drewnianej. Obszary objęte tym programem leżą na południe od gminy. Brak na terenie gminy propozycji rezerwatów kulturowych oraz obszarów predysponowanych do objęcia ochroną w zakresie dziedzictwa kulturowego, dla których należy opracowanie interdyscyplinarnego studium w celu ochrony i właściwego wykorzystania.

W rozdziale **Szlaki kulturowe** pokazano przebieg szlaku pod nazwą *Szlak architektury drewnianej*, który przebiega przez Gminę równoległe do projektowanej autostrady. Prawdopodobnie obejmuje w swym programie drewniany XVII-wieczny kościół, ob. kaplicę na cmentarzu w Pustyni, ale na planie nie jest on zaznaczony. W rozdziale **Ochrona i wykorzystanie zasobów przyrodniczych** zaproponowano utworzenie rezerwatu przyrody „Zamczysko”. Wskazano na Latoszyn, miejsce dawnego kurortu, jako teren zawierający wody lecznicze i przeznaczony do utworzenia miejscowości uzdrowiskowej.

W rozdziale **Działania proponowane do 2030 r.** wskazano na zespół w Zawadzie jako wymagający szczególnej ochrony, oraz potrzebę utworzenia rezerwatu przyrody „Zamczysko”. Pokazano również planowany przebieg szlaku kulturowego pod nazwą *Szlak architektury drewnianej*. Wskazano na Latoszyn jako miejsce utworzenia uzdrowiska, co wiąże się z odtworzeniem historycznej tradycji tego dawnego kurortu.

5. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica

Uchwała Rady Gminy Dębica z dnia 10 marca 1998 r. Nr I/5/98

Oдноśnie uwarunkowań kulturowych zwrócono uwagę na najbardziej znaczące w skali gminy zabytki: archeologiczne – w Braciejowej, Latoszynie, Podgrodziu, Brzeźnicy; zespoły dworskie – w Zawadzie, Nagawczynie, Pustyni i Głobikowej (w Głobikowej zachował się tylko park, nie wymieniono zespołu w Podgrodziu); obiekty sakralne – w Zawadzie, (nie wymieniono Pustyni, Brzeźnicy). Zwrócono uwagę na powiązanie zabytków i walorów krajobrazowych szlakami turystycznymi, wymieniając dwie istniejące w tamtym czasie trasy.

Oдноśnie wartości kulturowych skupiono się głównie na zabytkach archeologicznych z czasów formowania się grodzisk słowiańskich. Uznano, że tożsamość kulturowa na terenie gminy kształtują: pozostałości dawnego wiejskiego krajobrazu, pozostałości układów ruralistycznych, pozostałości dworów, parki dworskie, obiekty sakralne z sanktuarium Matki Boskiej Zawadzie jako miejscem dynamicznie rozwijającego się kultu, miejsca pamięci narodowej i na koniec zwrócono uwagę na dawną karczmę w Zawadzie.

Zamieszczono pokazną listę zabytków odnotowanych w Ewidencji Gminnej, dużo obszerniejszą niż obecnie funkcjonujący zbiór kart ewidencyjnych. W spisie adresowym dominują drewniane budynki mieszkalne z 1 poł. XX w. Wskazano na modelowy typ historycznej zabudowy wiejskiej w postaci chałupy drewnianej konstrukcji zrębowej o układzie dwutraktowym z sienią pośrodku.

Wyróżnione zostały problemy wynikające z potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazano potrzebę wpisu do rejestru zabytków jednego z czynnych cmentarzy w Gumniskach określonego nazwą „Makabra”. Zalecono wpis do rejestru cmentarza w Zawadzie i stanowiska archeologicznego nr 1 w Latoszynie związanego z nazwą „Koci Zamek”.

Dla ochrony otoczenia zabytków parków zalecono utworzenie wokół nich strefy ekspozycji (ok. 30 m.), w której wskazane powinno być tylko użytkowanie rolne – łąki, uprawy – a wykluczone powinny być obiekty kubaturowe. Zaproponowano również ograniczenie gabarytów zabudowy projektowanej w strefach ochronnych. Na załączniku graficznym nie przedstawiono jednak propozycji konkretnie wyznaczonej strefy przy jakimkolwiek zabytku.

W ocenie struktury osadnictwa i procesów urbanistycznych podano charakterystykę gminy wskazując na wyraźnie zarysowujące się strefy. Strefa podmiejska obejmuje wsie Latoszyn, Nagawczynę i Pustynię. Charakter miejski ma strefa osiedla przy zakładzie chemicznym „Erg” w Pustkowie-Osiedle. Odrębną grupę stanowią wsie zlokalizowane przy głównych szlakach komunikacyjnych – Podgrodzie, Zawada, Brzeźnica, Pustków. Dużą grupę stanowią wsie o charakterze rolniczym na południu i północnym wschodzie gminy. Południe gminy objęte zostało w 1996 r. Obszarem Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego. Zaproponowano ochronę typu rezerwatowego dla kompleksów leśnych „Zamczysko” i „Las Wolica”. Zauważono potrzebę ochrony resztek alei prowadzącej do dworu w Nagawczynie.

W drugiej części opracowania nakreślono ramy polityki w zakresie ochrony dóbr kultury na terenie Gminy Dębica. zalecono bezwarunkową ochronę zabytków wpisanych do rejestru i ewidencji; zachowanie układów ruralistycznych, bądź ich fragmentów posiadających znaczenie historyczne lub kulturowe; ochronę stanowisk archeologicznych określonych w AZP i prowadzenie dalszego rozpoznania archeologicznego; sporządzenie przez specjalistów studium konserwatorskiego, które da podstawę właściwych zapisów ochrony dziedzictwa w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Zwrócono uwagę na potrzebę ochrony otoczenia zabytków architektury oraz ochrony widoku na nie. Najlepszym sposobem osiągnięcia tego jest zadaniem autorów przestrzeganie przepisów ustawy o ochronie zabytków. Innym ważnym stwierdzeniem jest potrzeba ograniczenia swobody inwestycyjnej w strefie otaczającej zabytek i utrzymanie istniejącej funkcji rolnej w sposób trwały.

6. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica

Obecnie Gmina nie jest objęta jako całość jednym, spójnym planem zagospodarowania przestrzennego. Po roku 2000 Rada Gminy Dębica podjęła uchwały: Nr I/2/2001, Nr V/53/2001, Nr V/52/02, w których przyjęto plany dotyczące pojedynczych działek lub małych obszarów rozsianych na terenie całej Gminy. Plany dotyczyły w przeważającej liczbie nowych obszarów pod budownictwo jednorodzinne. W większości działki te położone były z dala od obiektów zabytkowych, choć były też wyjątki. Przy parku w Zawadzie wyznaczono dwie działki budowlane (Uchwała Nr I/2/2001 zał. 116). Nie określono parametrów i gabarytów nowych domów jednorodzinnych, i nie wprowadzono żadnych warunków dopasowania do istniejącego otoczenia. Działki te są położone na tyłach parku, wśród istniejącej zabudowy jednorodzinnej, dzięki czemu zmiany w krajobrazie nie przyniosły negatywnych konsekwencji. Od strony wschodniej zespołu pałacowo-parkowego w Zawadzie wyznaczono obszar pod zabudowę mieszkalną dwukondygnacyjną z poddaszem (Uchwała Nr I/2/2001 zał. 115). Szczęśliwie obszar ten położony jest poza zasięgiem osi widokowej z drogi E-4 na ścianę parku. Ograniczenie gabarytów okazało się skuteczne i ponad budynkami widoczna jest sylweta kościoła w Zawadzie. Uchwałą Nr V/52/02 wprowadzono plan budowy zakładu przemysłowego w najbliższym sąsiedztwie dworu w Podgrodziu.

Analiza uchwalonych planów pokazuje, że są one przygotowywane pod konkretne potrzeby inwestycyjne rozpatrywane w odniesieniu nie do całości większego obszaru, lecz punktowo. Takie planowanie zaspakaja potrzeby doraźne pojedynczych inwestorów, ale nie stwarza perspektywicznego kształtowania i porządkowania gospodarki na całości terytorium.

Ochrona i opieka nad zabytkami bez świadomego planowania przestrzennego nie może być prowadzona skutecznie. Dlatego istnieje potrzeba opracowania planu miejscowego dla całości lub większych segmentów Gminy z uwzględnieniem stref ochronnych i obszarów przeznaczonych pod intensywną działalność inwestycyjną.

IV. ZASÓB DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO ZABYTKI GMINY DĘBICA WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Rejestr Zabytków Województwa Podkarpackiego, zgodnie z ustawą prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków mający swą siedzibę w Przemyślu przy ul. Jagiellońskiej 29. Obiekty i zespoły zabytkowe wpisane do rejestru zabytków są chronione prawem. W Rejestrze Zabytków Województwa Podkarpackiego znajdują się z obszaru gminy Dębica obiekty przedstawione w poniższym zestawieniu w sołectwach ujętych układem alfabetycznym:

Tabela nr 1. Wykaz zabytków nieruchomych (architektury) wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	BRZEŹNICA	Kościół rzym.-kat. p.w. św. Jana Chrzyciela	Mur.	1905-1906	A-107	07.12.2004 r. SOZ-4-4148/150/2004	Par. rzym-kat.
2.	PUSTKÓW OSIEDLE	Kościół rzym.-kat., ob. kaplica pogrzebowa	Mur.	1937-1939	A-71	21.02.2003 r. SOZ-4-4148/155/02/	Par. rzym-kat.

						2003	
3.	PUSTYNIA	Kościół rzym.-kat. p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica cmentarna	Drew.	1661; 1988	A-201	05.12.1979r. KL.III- 5340/637/79	Par. rzym-kat.
4.	PUSTYNIA	Dwór obronny, ob. dom mieszkalny, z obszarem stawów	Mur.	XVI/XVII	A-144	27.02.1978r. KL.III- 5340/190/78	Dworu - Wł. prywatna; Stawy - Skarb Państwa
5.	ZAWADA	Kościół rzym.-kat. p.w. Narodzenia NM Panny	Mur.	1646- 1656; 1991 r.	A-309	30.05.1987 r. KL.II- 5340/206/87	Par. rzym-kat.
6.	ZAWADA Zespół pałacowo- parkowy	Kaplica z basztą	Mur.	XVI w.; 1820-1821	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	Wł. prywatna
7.		Pałac	Mur.	1918 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
8.		Oficina	Mur.	po 1820 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
9.		Pralnia z murem ogrodzenia	Mur.	po 1821 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
10.		Rządcówka	Mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
11.		Budynek bramy wjazdowej	Mur.	po 1849	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
12.		Chmielarnia	Mur.	Ok. 1930 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
13.		Gorzelnia	Mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
14.		Stajnia	Mur.	I. 30-te XX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
15.		Studnia z 2 kamiennymi obeliskami	Kam.	Pocz. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
16.		Ogrodzenie	Mur.	1. poł. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II- 680/17/72	j. w.
17.	ZAWADA	Karczma przydrożna	Mur.	XVIII/XIX w.	A-254	19.12.1969 r. KL.II- 680/118/69	Wł. prywatna

Tabela nr 2. Wykaz parków wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru i nr decyzji	Właściciel
1.	GŁOBIKOWA I	Park dworski - <i>Górzyna</i> <i>(Tomaszówka)</i>	XVIII; XIX w.	A-258	16.09.1985 KL VI 5340/288/85	Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie

2.	GŁBIKOWA III	Park dworski - <i>Dolizna Słotwinówka</i>	<i>lub</i>	XVIII; XIX w.	A-265	30.09.1985 KL.VI.5340/289/85	Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie
3.	NAGAWCZYNA	Park dworski		XVIII; 2 poł. XIX w.	A-276	20.12.1985 L.dz. -394/85	wł. prywatna
4.	PODGRODZIE	Park dworski		XVIII; 2 poł. XIX w.	A-278	17.02.1986 KL.VI-5340/71/86	wł. prywatna
5.	ZAWADA	Park dworski		XVI-XIX w.	A-420	16.07.1998 L.dz.PSOZ-IV-A- 783/98	wł. prywatna

Tabela nr 3. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	Pustynia	Ołtarz główny	Drewniany, rzeźbiony, polichromowany i złoty.	1 poł. XVII w.	B-172	L.dz.KL.II- 660/9/73 22.08.1973r.	Par. rzym- kat. św. Stanisława bpa w Pustyni

Tabela nr 4. Wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do ewidencji zabytków w Gminie Dębica:

BRACIEJOWA

- Kapliczka nr 118, mur./kam, 1843 r.
- Grodzisko „Zamczysko“ (stan. archeologiczne), XI-XIII w., (rejestr zabytków A-364)
- Grodzisko „Okop“ (stan. archeologiczne), IX-X w., (rejestr zabytków A-686)

BRZEŹNICA

- Kościół par. p.w. św. Jana Chrzyciela, mur., 1905-1906, (rejestr zabytków A-107)
- Kaplica cmentarna, mur., 1841 r.
- Dom nr 95, drewn., ok. 1930 r.
- Cmentarzysko kurhanowe „Las Borek“, (stan. archeologiczne), XI-XII w.

GŁBIKOWA

- Kapliczka nr 62 („Słotwinówka“), mur., 1930 r.
- Kapliczka przy nr 104 (podworska Słowińskich), mur., 1 poł. XIX w.
- Park podworski z aleją dojazdową (Górzyszna), XVIII;XIX w., (rejestr zabytków A-258)
- Kapliczka przydrożna św. Jana Nepomucena („Kamieniec“), mur., 2 poł. XIX w.
- Park podworski Słowińskich („Dolizna“), XVIII;XIX., (rejestr zabytków A-265)

GUMNISKA

- Kapliczka przy nr 104 (podworska Słowińskich), mur., 1 poł. XIX w.
- Dom nr 92, drewn., ok. 1940 r.
- Kapliczka przy nr 80c, mur., słupowa, pocz. XX w.
- Kapliczka przy nr 155a, mur., (podworska), 1 poł. XIX w.
- Kapliczka (Kopaliny Dębickie), mur., (mszalna), ok. 1935 r.

LATOSZYN

- Kapliczka przy nr 156, mur., 2 poł. XIX w.
- Kapliczka przy nr 119, mur., poł. XIX w.; 1982 r. (na cmentarzu cholerycznym)
- Kapliczka przy ul. Gajowej 725, mur., 1910 r.

21. Dawny zajazd przydrożny nr 154, ob. dom mieszkalny, mur., XVIII/XIX w.

NAGAWCZYNA

22. Zespół dworsko-parkowy, XVIII; 2 poł. XIX w.:
- dwór, mur., XIX; 1 poł. XX w.
- oficyna mieszkalno-gospodarcza (nie istnieje).
- park, XVIII; XIX w., (rejestr zabytków A-276).

PASZCZYNA

23. Kapliczka przy nr 81, mur., 1890 r.
24. Dom nr 81, drewn., 1947 r.
25. Dom nr 244, drewn., k. XIX w.
26. Kapliczka przy nr 225 (Kąty), mur., 1873 r.
27. Dom nr 140, mur. ok. 1930 r.

PODGRODZIE

28. Kaplica mszalna przy nr 91c, mur., 1870
29. Zespół dworsko-parkowy, XVIII; 2 poł. XIX w.; 1 poł. XX w.
- relikty parku XVIII; 2 poł. XIX w., (rejestr zabytków A-278)
- budynek dworski, mur., 1932 r.
- spichlerz, mur., pocz. XX w.
30. Dom nr 131, drewn., 1911 r.
31. Dom nr 103, drewn., poł. XX w.
32. Dom nr 48, drewn., poł. XX w.
33. Dom nr 70, drewn., ok. 1930 r.
34. Dom nr 82, drewn., 1947 r.
35. Zagroda nr 103,
- stodoła z chlewikiem, drewn., poł. XX w.
- dom, drewn., poł. XX w.
36. Dom nr 102, drewn., 1954 r.

PUSTKÓW

37. Kapliczka św. Jana Nepomucena, mur., rzeźba drewn., XVIII/XIX w.
38. Kapliczka -obelisk z krzyżem, mur., metal, 1933 r.
39. Dom nr 118, drewn., 1948 r.
40. Dom nr 59, drewn., 1959 r.
41. Dom nr 154, drewn., 1926 r.
42. Dom nr 37, drewn., ok. 1930 r.

PUSTKÓW – OSIEDLE

43. Kościół p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica pogrzebowa, mur., 1937-1939, (rejestr zabytków A-71).
44. Zespół zabudowy willowej nr 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, mur., 1938-1939.

PUSTYNIA

45. Kościół p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica cmentarna, drewn., 1661 r. (rejestr zabytków A-201)
46. Dwór obronny, ob. dom mieszkalny, mur., XVI/XVII w., (rejestr zabytków A-144).

STASIÓWKA

47. Kapliczka przydrożna (do Łupin), przy nr 73, mur., pocz. XX w.
48. Kapliczka przydrożna przy nr 114, mur., 1883 r.
49. Dawna szkoła, ob. dom nauczyciela, mur., 1929 r., przebudowany.

STOBIERNA

50. Dom nr 61, drewn., ok. 1930 r.

ZAWADA

51. Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, mur., 1646-1656; 1991 r., (rejestr zabytków A-309).
52. Zespół pałacowo-parkowy (rejestr zabytków A-253):
- pałac, mur., 1918 r.
- kaplica z basztą, mur., XVI w.; 1821 r.
- oficyna, mur., po 1820 r.
- d. pralnia z murem, mur., po 1821 r.
- rządówka, mur., 1938 r.
- budynek bramny, mur., po 1849 r.
- chmielarnia, mur., ok. 1930 r.
- stajnia, mur., poł. XIX w.
- studnia z 2 kamiennymi obeliskami, pocz. XIX w.

- ogrodzenie, mur., 1 poł. XIX w.
 - park, XVI-XIX w., (rejestr zabytków A-420).
53. Karczma przydrożna, mur., XVIII/XIX w., (rejestr zabytków A-254).

V. DIAGNOZA STANU OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W GMINIE

KATALOG

Dla potrzeb opracowania dokonana została lustracja terenu Gminy Dębica pozwalająca rozpoznać zasób zachowanych zabytków i porównać wynik tej penetracji z dotychczasowym stanem wiedzy udokumentowanej w rejestrze, ewidencji, spisach i opracowaniach funkcjonujących w obiegu naukowym i administracyjnym. Dotychczasowy stan rozpoznania jest w miarę kompletny, ale nie obejmuje wszystkich aspektów mieszczących się w pojęciu dziedzictwa kulturowego zdefiniowanego w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami. Pominięte zostały zachowane układy planistyczne dawnych wsi i występujące tam zespoły tradycyjnej zabudowy i krajobrazu. Nie doceniono miejsc po dawnych dworach i folwarkach, które należy traktować jako „tradycje miejsca”, oraz zabytków techniki, związanych z tymi zespołami, jak również nowszymi, które do niedawna lub w dalszym ciągu jeszcze funkcjonują. W słabym stopniu rozpoznany jest zasób zabytków ruchomych, w całości związany z architekturą sakralną.

Poniżej zaprezentowane zostały zespoły zabytków i zabytki pod kątem uwarunkowań, które mają wpływ na jakość ich funkcjonowania.

OBJAŚNIENIA DO KATALOGU:

W zestawieniu pod uwagę wzięto: kategorię zabytku, elementy zabytkowe w zespole - Elementy; otoczenie zabytku i sposób jego oddziaływania - Otoczenie; stan ekspozycji zabytku - Ekspozycja; pełnioną obecnie przez zabytek funkcję - Funkcja; typ własności - Własność; możliwości zwiedzania zabytku - Dostępność; aktualny stan rozpoznania naukowego i udokumentowania zabytku - Rozpoznanie; dostępność wiedzy o zabytku - Popularyzacja; uwzględnienie zabytku w aktualnych dokumentach strategicznych - Strategia; podstawowe zagrożenia - Zagrożenia; rodzaj istniejącej ochrony prawnej - Ochrona; propozycję ochrony - Propozycja (tematy są w tekście podkreślone).

• Zachowane zespoły urbanistyczne i ruralistyczny:

Większość wsi na terenie Gminy Dębica utraciła swój dawny charakter. Budynki drewniane wymieniono na nowe, murowane o architekturze odbiegającej od tradycji. Nowa zabudowa wyszła poza ramy dawnych siedlisk, rozprzestrzeniając się szeroko i chaotycznie, co daje efekt rozproszenia. Taka tendencja negatywnie wpłynęła na charakter wsi, a szczególnie na krajobraz, w którym trudno popatrzeć się ładu. Zjawisko to nasilone jest w południowej części gminy, która wyróżnia się znakomitymi walorami krajobrazowymi.

KOZŁÓW - układ przestrzenny wsi

o lokacyjnym rozplanowaniu, nad brzegiem stawu, na pochyłości terenowej, wzdłuż drogi stanowiącej oś założenia. Od drogi odchodzą poręcznie miedzuchy i ścieżki rozdzielające zagrody i pola, utrwalające układ średniowieczny. Zabudowa drewniana z k. XIX w. zachowana częściowo i przemieszana z nową, murowaną o różnym stopniu dopasowania. Niektóre fragmenty krajobrazu zachowały dawną tradycję.

Elementy: rozplanowanie wsi - układ dróg, miedzuchów, działek siedliskowych i rozłogów pól w połączeniu z naturalną oprawą brzegów stawów, rozplanowanie zagród; zabudowa - drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze; ogrodzenia - parkany drewniane. Otoczenie: tradycyjny krajobraz rolniczy i elementy nowe (gospodarka rolno-hodowlana na skalę drobno-przemysłową). Funkcja: mieszkalna - zagrodowa i rolnicza. Własność: prywatna. Dostępność: dobra. Z drogi głównej ekspozycja jest dobra. Brak parkingów. Rozpoznanie: konieczne jest opracowanie naukowe założenia ruralistycznego. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Zagrożenia: inwestycje wielkokubaturowe, scalenia działek, zmiana funkcji rolniczej na inne. Propozycja ochrony: ochrona w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

LATOSZYN - tradycja miejsca dawnego kurortu (Aneks 4)

którego rozplanowanie i zabudowa całkowicie się nie zachowały, oprócz drogi dojazdowej z charakterystycznym rozwidleniem, i reliktowych śladów po zadrzewieniu.

Elementy: brak. Otoczenie: nowa zabudowa jednorodzinna i las z polaną, i drogami gruntowymi w obszarze dawnego kurortu. Funkcja: mieszkalna oraz las. Własność: mieszana. Dostępność: dobra. Rozpoznanie: brak rozpoznania historycznego dawnego układu planistycznego i charakteru zabudowy. Popularyzacja: idei odbudowy dobra. Strategia: zamiar ponownego utworzenia uzdrowiska. Propozycja kreacji: w odniesieniu do długiej tradycji można w nowej zabudowie i rozplanowaniu sięgnąć do wzorców wcześniej istniejącego tu kurortu. (patrz: M.6; fot.32)

PUSTKÓW-OSIEDLE - układ przestrzenny i zabudowa osiedlowa

typu miejskiego przy zakładach chemicznych „Lignoza” z lat 1937-1939. Zespół jednolity stylowo. Zachowane wszystkie elementy decydujące o autentyczności wyrazu estetycznego osiedla.

Elementy: rozplanowanie - lokalizacja w otoczeniu leśnym, rozplanowanie przebiegu ulic, układ parcel siedliskowych i ich sekwencji, kompozycja przestrzeni publicznych, kompozycja zieleni; zabudowa - budynki willowe jednorodzinne i budynki wielorodzinne, z oryginalnym wystrojem elewacji i stolarką, towarzyszące im budynki gospodarcze, budynki użyteczności publicznej; drogi, komunikacja - nawierzchnie brukowane ulic, przystanek kolejowy z rampą o nawierzchni brukowanej, aleja w kierunku Krownic. Otoczenie: naturalne otoczenie leśne, nowe osiedle blokowe o

chaotycznej kompozycji, zespół nowej zabudowy jednorodzinnej o przypadkowym doborze typów zabudowy i rozplanowaniu działek. Sąsiedztwo odbiegające charakterem od starego osiedla jest oddzielone ulicami, co stwarza możliwość wydzielenia odrębnych wnętrz krajobrazowych. Ekspozycja: Sekwencje zabudowy willowej powiązane z ulicami zachowały dobrą ekspozycję. Funkcja: mieszkalna i publiczna. Własność: mieszana. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: konieczne jest opracowanie naukowe założenia urbanistycznego. Popularyzacja: brak. Strategia: przedstawiony zamiar estetyzacji osiedla. Zagrożenia: estetyzacja przeprowadzona według obecnie panujących tendencji budowlanych może bezpowrotnie naruszyć pierwotne założenia estetyczne osiedla, inwestycje wielokubaturowe i wieloprzestrzenne. Istniejący ochrona: brak. Propozycja ochrony: wpis układu urbanistycznego do rejestru zabytków. (patrz: fot. 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,60)

ZAWADA - układ przestrzenny i zabudowa dawnej wsi

rozlokowanej wzdłuż drogi przy potoku *Zawadka*. Zachowany układ parcel i pól z podziałami będącymi konsekwencją średniowiecznej lokacji. Ten układ został później przecięty prostopadłą ulicą zorientowaną w stronę założenia rezydencjonalnego o tradycji renesansowej. Na skrzyżowaniu wykształcił się rodzaj *nawsia* – czyli placu centralnego. W dalszym ciągu funkcjonują drogi i ścieżki prowadzące między zagrodami w pola.

Elementy: rozplanowanie wsi – układ dróg, miedzuchów, działek siedliskowych, folwarku i rozlogów pól w połączeniu z naturalnym biegiem potoka *Zawadka*, rozplanowanie zagród; rozplanowanie działek siedliskowych z podziałem na strefę zabudowy, sadów, pól; zabudowa – drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze; ogrodzenia – parkany drewniane. Otoczenie: wokół wsi tradycyjny krajobraz rolniczy. Wewnątrz tradycyjna zabudowa przemieszana z nowszym budownictwem, które w większości podporządkowało się zasadzie kontynuacji. Funkcja: mieszkalna zagrodowa i rolnicza. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: konieczne jest opracowanie naukowe założenia ruralistycznego. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Zagrożenia: inwestycje wielokubaturowe, scalenia działek, zmiana funkcji rolniczej na inne. Propozycja ochrony: ochrona w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, oraz wpis do rejestru zabytków najlepiej zachowanych zagród (np. nr 24, dom drew. z 1896 r.). (patrz: fot. 83, 84, 85, 86, 87)

ZAWADA – BOBREK - zespół zabudowy zagrodowej

składający się z drewnianych budynków otoczonych sadem. Każda z zagród usytuowana jest na odrębnym wysokim cyplu w dolinie potoka *Zawadka*. Przez to miały one charakter samotniczy o cechach obronnych. Jest to najstarsza część Zawady z zachowaną archaiczną formą rozplanowania.

Elementy: rozplanowanie przysiółka – podziały wynikające z ukształtowania topograficznego. Rozplanowanie zagród; zabudowa – drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze; ogrodzenia – parkany drewniane. Otoczenie: tradycyjny krajobraz rolniczy i elementy naturalnego krajobrazu. Funkcja: mieszkalna zagrodowa i rolnicza. Własność: prywatna. Dostępność: utrudniony dostęp bezpośredni. Z drogi głównej ekspozycja jest dobra. Brak parkingu. Rozpoznanie: konieczne jest opracowanie naukowe założenia ruralistycznego. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Zagrożenia: możliwy brak kontynuacji. Propozycja ochrony: ochrona w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. (patrz: fot. 88)

• **Założenia i obiekty kościelne:**

BRZEŹNICA - zespół kościelno – plebański

dobrze zachowany, częściowo przekształcony – nowy budynek plebanii, parking przed kościołem, likwidacji uległa stara plebania, dziedziniec gospodarczy w części folwarcznej utracił funkcję, brak zadrzewienia, skarpa od strony drogi wyprofilowana, obłożona betonem w sposób obcy dla klimatu dawnego założenia.

Elementy: kościół z wyposażeniem, ogrodzenie wokół kościoła, budynki folwarczne, drewniane, konstrukcji zrębowej przy dziedzińcu gospodarczym, drewniany budynek organistówki. Zachowane założenie folwarku plebańskiego należy dziś do rzadkości. Otoczenie: od zachodu przylega dawne założenie dworsko-folwarczne – kontynuacja historycznego zagospodarowania oraz stara zabudowa drewniana. Od północy zachowane elementy dawnego krajobrazu wiejskiego – niska drewniana zabudowa, droga o krętym duku. Od wschodu i zachodu – droga główna i zabudowania magazynowe – zakłócenie krajobrazu elementami obcymi nie dopasowanymi do krajobrazu. Ekspozycja: kościół stanowi dominantę wysokościową i widokową. W jego otoczeniu występują elementy obniżające walory krajobrazowe, wymagające korekty. Część folwarczna zaniedbana, eksponowana od strony bocznej drogi i dawnego dworu. Funkcja: sakralna, organistówka – mieszkalna, budynki folwarczne – brak funkcji. Własność: kościelna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: dostateczne. Konieczna jest dokumentacja naukowa wyposażenia ruchomego. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Zagrożenia: brak funkcji budynków folwarcznych może spowodować szybkie ich zniszczenie oraz zanik dziedzińca gospodarczego. Propozycja ochrony: wpis do rejestru zabytków wyposażenie ruchomego i budynków folwarcznych, adaptacja budynków do nowej funkcji, wsparcie finansowe z budżetu państwa. Istniejący rodzaj ochrony: kościół w rejestrze zabytków, pozostałe obiekty – brak ochrony. (patrz: fot.4, 5)

GUMNISKA - kościół i miejsce po dawnym kościele

posiada modernistyczną formę architektoniczną i wystrój jednorodny, nie przekształcony, dobrej klasy artystycznej jak na poziom sztuki sakralnej z okresu powojennego. Na wzniesieniu, powyżej kościoła zachowane miejsce po dawnej drewnianej świątyni.

Elementy wartościowe: kościół, wyposażenie, tradycja miejsca. Otoczenie: właściwe dla czasu powstania kościoła. Ekspozycja: właściwa dla czasu powstania kościoła, kościelisko wymaga korekty ekspozycji i uporządkowania placu

(wykorzystywany jako parking), i tablic informacyjnych. Funkcja: kościelna. Własność: kościelna. Dostępność: wewnątrz jest udostępniane, z zewnątrz dostęp bez przeszkód. Rozpoznanie: pod względem historii parafii dobre. Pod względem wartości artystycznej – brak. Popularyzacja: tablica informacyjna znajduje się w kruchcie kościoła. Strategia: nie wzmiankowany. (patrz: M. 5; fot. 19, 20)

PUSTKÓW OSIEDLE – kościół, obecnie kaplica pogrzebowa

wchodząca w zespół urbanistyczny osiedla mieszkaniowego zbudowanego w ramach inwestycji COP-u.

Elementy wartościowe: dobrze zachowana. Otoczenie: - brak otoczenia zabytkowego; na placu kościelnym postawiono w latach 80-tych XX w. nowy kościół paraf. Elementy: kościół. Otoczenie: oryginalne formy krajobrazowe z nowymi obiektami architektonicznymi i nawierzchniami. Ekspozycja: nowa nawierzchnia placu i zmiany w otoczeniu powodują efekt wyizolowania zabytku z otoczenia. Funkcja: kaplica pogrzebowa. Własność: kościelna. Dostępność: wewnątrz jest udostępniane, z zewnątrz dostęp bez przeszkód. Rozpoznanie: dostateczne. Popularyzacja: brak. Strategia: nie wzmiankowany. Istniejący rodzaj ochrony: kościół w rejestrze zabytków. (patrz: fot. 53)

PUSTYNIA - kościół obecnie kaplica cmentarna

pierwotnie kaplica dworska; drewniany, przeniesiony z dawnego zespołu kościelnego (w bliskim sąsiedztwie dworu obronnego) na odległy nowy cmentarz parafialny (w Kozłowie). Brak zabytkowego otoczenia. Zachowane wyposażenie z XVII w. Jest jednym z nielicznych przykładów dworskich, drewnianych kaplic, wzniesiony w tradycji gotyckiej.

Elementy: kościół z wyposażeniem z XVII w. Otoczenie: nowe, obce krajobrazowo środowisko wymagające dopasowania. Brak wydzielonego wokół kościoła charakterystycznego otoczenia w formie pierścienia. Ekspozycja: brak naturalnego otoczenia w postaci drzew liściastych. Funkcja: kaplica cmentarna. Własność: kościelna. Dostępność: wewnątrz jest udostępniane, z zewnątrz dostęp bez przeszkód. Rozpoznanie: dobre. Konieczna jest dokumentacja naukowa wyposażenia ruchomego. Popularyzacja: dobra. Strategia: nie wzmiankowany. Zagrożenia: brak inwentarza ruchomości. Istniejący rodzaj ochrony: kościół w rejestrze zabytków. Propozycja ochrony: aktualizacja wpisu do rejestru zabytków wyposażenia ruchomego, oraz profesjonalna konserwacja. (patrz: M.13; fot. 63)

ZAWADA - kościół parafialny

dobrze zachowany, bez otoczenia zabytkowego, lokalizacja o cechach obronnych – forma ukształtowania terenu od strony doliny *Zawadki*. Rozbudowany ostatnio o masyw wieżowy, pełni funkcję sanktuarium maryjnego. We wnętrzu zachowało się wyposażenie barokowe z cudownym obrazem Matki Boskiej Śnieżnej.

Elementy: kościół z wyposażeniem z XVII i XVIII. Otoczenie: w dużym stopniu naturalnie ukształtowany teren ze stromymi zboczami porośniętymi zielenią o charakterze leśnym. Ogród – zieleń komponowana. Pozytywne oddziaływanie na zabytek. Ekspozycja: jest eksponowany w dalekim widoku od strony wsi Zawada i drogi E-4. Funkcja: sakralna, miejsce pielgrzymkowe. Własność: kościelna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: architektura – dobre; wyposażenie ruchome – brak rozpoznania i dokumentacji. Konieczna jest dokumentacja naukowa wyposażenia ruchomego. Popularyzacja: jako sanktuarium kościół jest dobrze popularyzowany. Strategia: wzmiankowany jako znane sanktuarium mające znaczenie dla regionu. Zagrożenia: brak inwentarza ruchomości. Istniejący rodzaj ochrony: kościół w rejestrze zabytków. Propozycja ochrony: wpis do rejestru zabytków wyposażenie ruchomego, profesjonalna konserwacja. (patrz: fot. 69)

• **Cmentarze:**

BRZEŹNICA - cmentarz parafialny

o tradycji z pocz. XIX w. Na kulminacji wzniesienia kaplica klasycystyczna, wokół której zgrupowane nagrobki z 2 poł. XIX i pocz. XX w. Częściowo zachowany starodrzew o komponowanym rozplanowaniu. Układ drózek kontynuuje zamysł pierwotnego rozplanowania. Nowa część cmentarza charakterem dopasowana do starszej. Nowe nagrobki o walorach pomnikowych oryginalnie zakomponowane pod względem formy jak i wyrażanych treści.

Elementy: kaplica cmentarna, zespół nagrobków kamiennych, starodrzew, lokalizacja na kulminacji wzniesienia, kontakt wizualny z kościołem parafialnym. Otoczenie: krajobraz w najbliższym otoczeniu nie jest zniekształcony, i stanowi właściwą oprawę dla zespołu. Widok w stronę kościoła zakłóca zlokalizowana w pobliżu magazynowa zabudowa możliwa do skorygowania. Ekspozycja: na kulminacji wzniesienia, bez zakłóceń, nie wymaga korekty. Dostępność: dostęp bez przeszkód, przestrzeń publiczna. (patrz: fot. 7)

GUMNISKA - cmentarz parafialny (dolny)

o tradycji z 1 poł. XIX w., zmodernizowany, z nowym ogrodzeniem, bez zadrzewienia komponowanego oraz wartościowych obiektów architektonicznych.

Elementy: pojedyncze nagrobki właścicieli okolicznych dworów (Słotwińskich z Głobikowej i Gradzińskich z Gumnisk), kontakt wizualny z kościołem parafialnym. Otoczenie: elementy krajobrazu rolniczego i naturalnego. Ekspozycja: na stoku zbocza. Z cmentarza rozległy widok na dolinę z zabudową wsi i charakterystycznym pasowym układem pól o genezie lokacyjnej. Dostępność: dostęp bez przeszkód, przestrzeń publiczna, parking. (patrz: M.5; fot. 20, 22)

GUMNISKA - cmentarz parafialny (górnny)

tradycji z 2 poł. XIX w., użytkowany obecnie z mniejszą intensywnością jak cmentarz dolny. Nieco zaniedbany, ze śladami po starych drzewach o dużych średnicach pni. Jeden okaz starodrzewu zachowany na granicy cmentarza. Elementy: pojedyncze nagrobki z k. XIX w. Otoczenie: elementy krajobrazu rolniczego i naturalnego. Ekspozycja: na stoku zbocza. Z cmentarza rozległy widok na dolinę z zabudową wsi i charakterystycznym pasowym układem pól o genezie lokacyjnej. Dostępność: dostęp bez przeszkód, przestrzeń publiczna. (patrz: M. 5; fot. 21)

ZAWADA - cmentarz parafialny

o XIX-wiecznej tradycji zmodernizowany, bez ogrodzenia i zadrzewienia komponowanego oraz wartościowych obiektów architektonicznych.

Elementy wartościowe: główny ciąg komunikacyjny z grupą kamiennych nagrobków z pocz. XX w. Otoczenie: naturalne skarpy ograniczające wyniosły cypel cmentarza, ze stokami zadrzewionymi o charakterze leśnym. Ekspozycja: neutralna. Z cmentarza otwiera się widok w stronę kościoła wymagający uporządkowania. Dostępność: dostęp bez przeszkód, przestrzeń publiczna. (patrz: fot. 70)

• **Kapliczki**

W granicach administracyjnych gminy istnieje różnorodność form kapliczek, figur i krzyży, a częstość występowania danej formy uzależniona jest od lokalizacji w terenie i czasu powstania. Zewidencjonowano 132 kapliczki i figury oraz 142 krzyże, z tymże tylko część z nich posiada wartość zabytkową, o najwcześniejszej genezie z XIX w. Niektóre z tych obiektów przetrwały z nieznacznymi zmianami formy i wyposażenia do obecnych czasów, a część ze względu na upływający czas, zniszczenia lub zaniedbania, a także w ostatnich latach niewłaściwie przeprowadzone remonty, z zastosowaniem współczesnych materiałów budowlanych, częściowo zatraciła pierwotne cechy stylowe. Poniżej przedstawione są wybrane, najbardziej wartościowe obiekty:

GUMNISKA – KOPALINY DĘBICKIE - kapliczka mszalna, przydrożna

fundacji K. H. Susz. Elementy: kapliczka z wyposażeniem, starodrzew. Otoczenie: obiekt zlokalizowany przy drodze gruntowej na wzniesieniu pośród otwartych pól. Tradycyjna kompozycja zieleni wysokiej. Otoczenie określa metalowe ogrodzenie. Ekspozycja: bez zakłóceń, bardzo malownicza. Obiekt prezentuje się dobrze z dużej odległości. Funkcja: kultowa. Własność: komunalne. Dostępność: z zewnątrz dostępna bez przeszkód. Propozycja: wpis do rejestru zabytków. (patrz: fot. 25)

LATOSZYN - kapliczka przydrożna przy ul. Gajowej nr 725

fundacji Panków, wśród grupy drzew, przy niej drewniany krzyż. Elementy: kapliczka z bogatym, wartościowym wyposażeniem, starodrzew, krzyż przydrożny. Otoczenie: obiekt zlokalizowany przy drodze gruntowej na wzniesieniu wśród kępy drzew. Ekspozycja: bez zakłóceń, bardzo malownicza. Funkcja: kultowa Własność: prywatna. Dostępność: kapliczka jest udostępniana przez właścicieli sąsiadującego z nią gospodarstwa. (patrz: fot. 30)

PASZCZYNA - kapliczka na dawnym cmentarzysku, Kąty nr 225

fundacji Jana Kusiby, na kopcu będącym niegdyś miejscem grzebalnym. Brak zabytkowego otoczenia. Elementy: kapliczka z bogatym, wartościowym wyposażeniem, kopiec ziemny. Otoczenie: obecnie obiekt zlokalizowany w obrębie gospodarstwa zagrodowego, na podwórku, przy budynkach gospodarczych. Brak naturalnego otoczenia. Ekspozycja: brak właściwej ekspozycji, ze względu na ciasnotę zagospodarowania posesji. Dodatkowo nowe ogrodzenie zasłania kapliczkę w widoku od uliczki. Funkcja: kultowa. Własność: gminna. Dostępność: kapliczka jest udostępniana przez właścicieli gospodarstwa. Rozpoznanie: słabe. Popularyzacja: brak. Strategia: nie wzmiankowana. Propozycja: zbadanie faktycznej historii kapliczki na podstawie akt parafii w Lubzinie, oraz wpis do rejestru zabytków. (patrz: fot. 40)

PASZCZYNA - kapliczka przydrożna Kmiecie nr 81

fundacji Marianny Trytko. Przy kapliczce starodrzew. Elementy: kapliczka z wyposażeniem, starodrzew. Otoczenie: obiekt zlokalizowany przy drewnianym domu mieszkalnym w krajobrazie zachowującym cechy archaiczne. Ekspozycja: bez zakłóceń. Kapliczka odwrócona jest obecnie tyłem do drogi. Wynika to ze zmiany przebiegu dawnej drogi. Funkcja: kultowa Własność: prywatna. Dostępność: kapliczka jest udostępniana przez właścicieli gospodarstwa. (patrz: fot. 39)

• **Założenia dworskie, parkowe i folwarczne:**

Według rozpoznania terenowego i katastrów poszczególnych wsi z 1849 r., na obszarze obecnej gminy zlokalizować można 1 założenie pałacowe, rezydencjonalne, i 14 dworskich, folwarcznych lub łączących obie te funkcje (obiekty te omówiono w części opracowania *Studium wartości kulturowych*). Założenia nie zachowane, a rozpoznane w terenie określone zostały jako „tradycja miejsca” (dane historyczne o tych obiektach zawarto w Aneksie 4).

BRACIEJOWA - dawne założenie folwarczne. (Aneks 4)

„Leśniczówka Berdech” częściowo zachowane. Zachowany sposób zagospodarowania parceli, która nie uległa przekształceniom oraz kompozycja przestrzenna – zadrzewienie na brzegach parceli i aleja dojazdowa. Elementy: aleja dojazdowa dębowa, pomnikowy jesion ok. 300 letni – soliter, budynek gospodarczy. Otoczenie: dawna polana śródleśna zarośnięta. Obecnie otoczenie leśne. Funkcja: mieszkalna i administracyjna. Własność: Skarb Państwa.

Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: brak. Propozycja: zapis w miejscowym planie. (patrz: M.1; fot. 3)

BRZEŹNICA - dawne założenie dworskie, (Aneks 4)

parkowe i folwarczne częściowo zachowane. Rozległa parcela nie uległa w swym zasadniczym zrębie rozdrobnieniu. Obecnie teren o przypadkowej kompozycji krajobrazowej, ale bez trwałych zniekształceń.

Elementy: zachowany budynek dworski został rozbudowany, zmodernizowany i stracił cechy zewnętrzne wyróżniające go jako zabytek; szpaler lipowy – relikwint założenia parkowego, pojedynczy starodrzew, staw, budynek młyna i tartaku (powojenne w starej tradycji), budynki czworaków - zmodernizowane do obecnych potrzeb mieszkalnych. Otoczenie: założenie przylega bezpośrednio do folwarku plebańskiego, pozostałe walory otoczenia neutralne, bez trwałych zniekształceń, z dużym jeszcze potencjałem umożliwiającym aranżację historyczną. Funkcja: mieszkalna, młyn i tartak nie użytkowane, układ drożny. Własność: prywatna, drogi publiczne. Dostępność: z zewnątrz obiekty można oglądać bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: 8, 9, 10)

GŁOBIKOWA - dawne założenie dworskie,

parkowe i folwarczne „Górzyszna”, częściowo zachowane. Zachował się wyłącznie park. W jego obrębie powojenne zabudowania gospodarcze i mieszkalne.

Elementy: park, aleja dojazdowa. Otoczenie: park położony na stoku wzniesienia ma naturalne otoczenie w postaci otwartego krajobrazu. Tylko od strony drogi znajduje się nowa zagroda. Ekspozycja: z parku roztacza się daleki widok na południe. Widoczne są miejsca dawnych dworów „Słotwinówka” „Kamieniec” i „Dolizna”. Funkcja: gospodarstwo rolne i funkcja mieszkalna. Własność: Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: podstawowe. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: park w rejestrze zabytków. Propozycja: rozszerzenie ochrony otoczenia w miejscowym planie. (patrz: M. 2, fot. 14, 15)

GŁOBIKOWA - tradycja miejsca dworu (Aneks 4)

Dawne założenie dworskie i folwarczne „Kamieniec” całkowicie nie zachowane.

Elementy: park, aleja dojazdowa. Otoczenie: park położony na stoku wzniesienia ma naturalne otoczenie w postaci otwartego krajobrazu. Tylko od strony drogi znajduje się nowa zagroda. Ekspozycja: z parku roztacza się daleki widok na południe. Widoczne są miejsca dawnych dworów „Słotwinówka” i „Dolizna”. Funkcja: gospodarstwo rolne i funkcja mieszkalna. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: podstawowe. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: M.3; fot. 17, 18)

GŁOBIKOWA - tradycja miejsca folwarku i dworu. (Aneks 4)

Dawne założenie folwarczne i dworskie „Dolizna” całkowicie nie zachowane.

Elementy: brak – tradycja miejsca. Kapliczka przydrożna przy nr 104 b – zaznacza dojście drogi gruntowej do głównej. Otoczenie: naturalny, otwarty krajobraz. Funkcja: teren rolny. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: podstawowe. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek.

GŁOBIKOWA - tradycja miejsca założenia dworskiego. (Aneks 4)

Dawne założenie dworsko-parkowe „Słotwinówka”, w pobliżu nr 62 częściowo zachowane.

Elementy: pojedyncze okazy starodrzewu – tradycja miejsca. Otoczenie: kulminacja wzniesienia wtórnie porośnięta lasem z polaną otwartą w stronę drogi. Ekspozycja: z kulminacji roztacza się daleki widok na wszystkie strony. Widoczne są miejsca dawnych dworów „Górzyszna”, „Kamieniec” i „Dolizna”. Funkcja: zadrzewienie i łąka. Własność: prywatna?. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: podstawowe. Popularyzacja: dobra informacja w internecie oraz w terenie dobre oznakowanie – drogowskie, tablice informacyjne na miejscu. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: miejsce d. parku w rejestrze zabytków. Propozycja: rozszerzenie ochrony otoczenia w miejscowym planie. (patrz: M.2; fot. 16)

GUMNISKA (FOX) - tradycja miejsca dworu (Aneks 4)

Dawne założenie dworskie, parkowe i folwarczne całkowicie nie zachowane; przy nr 155. Elementy: brak. Funkcja: obecnie znajdują się budynki mieszkalne i usługowy. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: M.4; fot. 23)

GUMNISKA - tradycja miejsca folwarku i dworu (Aneks 4)

Dawne założenie folwarczne i w późniejszym czasie dworskie całkowicie nie zachowane; nr 62. Elementy: prawdopodobnie budynek gospodarczy, przebudowany. Funkcja: obecnie znajduje się zabudowa zagrodowa. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: M.4; fot. 24)

NAGAWCZYNA - założenie dworskie,

parkowe i folwarczne dobrze zachowane bez części folwarcznej.

Elementy: dwór, park, relikwint stawów. Otoczenie: w dużej części niekorzystne. Nowa intensywna zabudowa jednorodzinna otacza założenie od północy i zachodu odcinając widok z drogi E-4 i drogi do Stasiówki. Od południa wielkogabarytowe budynki szkolne i przemysłowe. Od wschodu korzystne otwarcie na krajobraz pół uprawnych z widokiem na park w Zawadzie. Zachowana stara droga gruntowa łącząca oba te założenia. W części dawnego folwarku zachowany staw. Ekspozycja: Założenie eksponuje się w dalekim widoku od strony parku w Zawadzie.

Funkcja: zespół w trakcie kompleksowego remontu, nie użytkowany. Własność: prywatna. Dostępność: ograniczona. Wnętrza niedostępne. Rozpoznanie: zaawansowane. Popularyzacja: mała. Na stronach internetowych bardzo dobra informacja. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: park w rejestrze zabytków. Propozycja: rozszerzenie ochrony otoczenia w miejscowym planie. (patrz: M. 7; fot.33)

PASZCZYNA - tradycja miejsca dworu (Aneks 4).

Dawne założenie dworskie, parkowe i folwarczne nie zachowane, przetrwały tylko pojedyncze elementy przemieszane ze współczesnym zagospodarowaniem terenu, nowym podziałem parcelowym, zabudową i przekształconym ciągiem komunikacyjnym. Zieleń parkowa nie zachowana. Obecnie teren o przypadkowej kompozycji krajobrazowej.

Elementy: spichlerz częściowo przebudowany, budynek gospodarczy o ścianach zbudowanych z gliny – częściowo rozebrany. Otoczenie: neutralne w stosunku do zachowanych wartości przestrzennych dawnego założenia. Funkcja: zróżnicowana - mieszkalna, handlowa, drogi o znaczeniu publicznym. Własność: prywatna i publiczna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: M. 8; fot. 34, 35)

PODGRODZIE - założenie dworskie, parkowe i folwarczne zachowane.

Elementy: dwór, park, stanowisko archeologiczne po najstarszym założeniu obronnym, budynki gospodarcze-spichlerz, obory, staw. Otoczenie: od strony wschodniej i północnej naturalny krajobraz bardzo korzystny. Od strony zachodniej naturalny krajobraz z nowymi elementami industrialnymi. Od południa niekorzystne bezpośrednie sąsiedztwo z zakładami przemysłowymi. Atrakcyjność położenia: bardzo korzystna - na wyniosłości nad Wisłokiem. Ekspozycja: daleki widok od strony doliny Wisłoki. Funkcja: dwór, spichlerz, obory nie użytkowane. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Dwór niedostępny. Rozpoznanie: częściowe. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: park w rejestrze zabytków. Propozycja: wpis do rejestru zabytków dla dworu i spichlerza, oraz objęcie otoczenia ochroną w miejscowym planie. (patrz: M. 9; fot. 43, 44, 45)

PUSTKÓW - tradycja miejsca dworu (Aneks 4).

Dawne założenie dworskie, parkowe i folwarczne nie zachowane, przetrwały tylko pojedyncze elementy przemieszane ze współczesnym zagospodarowaniem terenu, nowym podziałem parcelowym, zabudową, ogrodzeniami i nawierzchniami. Park nie zachowany. Obecnie teren o przypadkowej kompozycji krajobrazowej.

Elementy: kapliczka św. Jana Nepomucena, budynek gorzelni, relikty alei przy drodze wiejskiej, ślady po stawach i dawnym ukształtowaniu terenu. Otoczenie: neutralne w stosunku do zachowanych wartości przestrzennych dawnego założenia. Funkcja: kapliczka w pasie drogowym nie zmieniła funkcji, budynek gorzelni pełni funkcję gospodarczo-usługową. Własność: publiczna i spółdzielcza. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: M. 10, 11; fot. 46, 47)

PUSTYNIA - dawne założenie dworskie,

parkowe i folwarczne częściowo zachowane. Część rezydencjonalna ze stawami zachowana. Dwór zachował zasadniczą bryłę. Został wtórnie rozbudowany o basztę, przy czym niewłaściwie zaprojektowano kolorystykę elewacji i sposób wykończenia architektonicznego, powodując zatarcie pierwotnych walorów renesansowej budowli i utratę jej atrakcyjności. Część folwarczna częściowo zachowana zniekształcona przez nowsze podziały parcelowe i zabudowę.

Elementy: dwór, pojedynczy starodrzew w części folwarcznej, sad przy dworze, niektóre budynki folwarczne gospodarcze i mieszkalne. Otoczenie: przy dworze i stawach dobrze zachowane, przy folwarku zniekształcenia typowe dla krajobrazu poprzemysłowego. Atrakcyjność położenia: bardzo duża od strony krajobrazowej. Ekspozycja: Dwór na wzgórzu nad stawami eksponuje się w dalekich widokach (zwłaszcza od strony Kozłowa, i Kędzierza). Funkcja: zróżnicowana - mieszkalna, usługowa, magazynowa, droga i uliczki o znaczeniu publicznym. Własność: prywatna, drogi publiczne. Dostępność: do oglądania z zewnątrz bez przeszkód. Najbliższe otoczenie dworu i sam dwór i budynki folwarczne są niedostępne. Rozpoznanie: częściowe. Popularyzacja: brak. Na stronach internetowych dotyczących dworów obronnych brak informacji. Strategia: brak wzmianek. Ochrona: dwór ze stawami w rejestrze zabytków. Propozycja: zapis ochrony w planie miejscowym dla otoczenia łącznie ze stawami. (patrz: M. 13, 14; fot. 64, 65, 66, 67, 68)

ZAWADA - założenie pałacowe,

parkowe i folwarczne dobrze zachowane w całości. W części folwarcznej zniekształcenia typowe dla krajobrazu poprzemysłowego.

Elementy: liczne (omówione w II części *Studium wartości kulturowych*) tworzą jednolity zespół o wysokiej wartości estetycznej. Otoczenie: w dużej części korzystne. Od strony wschodniej naturalne otoczenie w postaci pól uprawnych, bez zabudowy; od zachodu pasmo intensywnej niskiej zabudowy jednorodzinnej oddzielone drogą lokalną; od południa otoczenie naturalne z elementami nowszej zabudowy zagrodowej; od północy przebiega droga krajowa E-4 niekorzystnie oddzielająca założenie od wsi z ciekawym krajobrazem i dawnym zajazdem (czynnym jako karczma). Założenie otoczone murem, co podkreśla jego integralność wewnętrzną. Ekspozycja: założenie eksponuje się w dalekim widoku z drogi E-4 od strony wschodniej i z drogi do Pustyni, oraz od linii kolejowej Kraków – Przemyśl. Funkcja: zespół w trakcie kompleksowego remontu, w części gospodarczej prowadzona jest na małą skalę stadnina koni. Własność: prywatna. Dostępność: ograniczona. Wnętrza niedostępne. Rozpoznanie: zaawansowane. Potrzeby badawcze: konieczność przebadania archeologicznego miejsca po dawnym dworze obronnym z XVI w. Popularyzacja: dobra. Na stronach internetowych bardzo dobra informacja. Strategia: województwa - wyróżniane jako zabytek o znaczeniu w skali krajowej. Ochrona: zespół i park w rejestrze zabytków. Propozycja: rozszerzenie ochrony otoczenia w miejscowym planie. (patrz: M. 16; fot. 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80)

ZAWADA – założenie folwarczne (Aneks 4)

Założenie folwarczne przy nr 45 zachowane, częściowo przekształcone. Przetrwwały główne zręby założenia opartego na schemacie regularnego czworoboku z budynkami i zadrzewieniem na obwodzie i dziedzińcem pośrodku. Schemat ten wypełniają obecnie; częściowo nowsze zadrzewienia i zabudowa.

Elementy: budynki stajenne. Otoczenie: naturalne otoczenie pól uprawnych. Ekspozycja: zespół widoczny z daleka, z każdej strony jako grupa budynków i drzew wśród pól. Funkcja: nie użytkowany. Własność: prywatna. Dostępność: bez przeszkód. Rozpoznanie: brak. Popularyzacja: brak. Strategia: brak wzmianek. (patrz: fot. 81)

- **Zajazdy**

LATOSZYN – dawny zajazd

przy trakcie cesarskim z Krakowa do Lwowa, ob. budynek mieszkalny w zabudowie zagrodowej z sadem nr 154. Budynek zachowany bez żadnych nowych przekształceń, archaiczny w wyglądzie. Interesujący pod względem rozpoznania naukowego, wymagający remontu. Elementy: budynek zajezdny. Otoczenie: obiekt funkcjonuje jako typowa zagroda wiejska. Ekspozycja: od strony drogi E-4 dobra. Funkcja: mieszkalna. Własność: prywatna. Dostępność: budynek usytuowany przy głównej drodze, dobrze widoczny. Trzeba wcześniej wiedzieć o jego istnieniu, aby go zauważyć. Brak parkingu. Wnętrze dostępne za zgodą właścicieli. Popularyzacja: brak. (patrz: fot. 31)

ZAWADA – dawny zajazd

przy trakcie cesarskim z Krakowa do Lwowa, ob. czynny obiekt gastronomiczny - Karczma. Elementy: budynek gościnny i stan. Otoczenie: przystosowane do współczesnych potrzeb z parkingiem od frontu. Ekspozycja: od strony drogi E-4 dobra. Obiekt widoczny jest na tle zabudowy wiejskiej wsi Zawada. Funkcja: gastronomia. Własność: dzierżawca prywatny. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dobra. Ochrona: obiekt w rejestrze zabytków. Propozycja: rozszerzenie ochrony otoczenia w miejscowym planie. (patrz: M. 16; fot. 82)

- **Zabytki techniki poza założeniami folwarcznymi:**

BRZEŹNICA - dawny młyn turbinowy

przy rzece *Wielopolce*, i nr 358. Budynek dobrze zachowany z elewacjami i stolarką z czasu budowy. Elementy: budynek z reliktyami urządzeń. W korycie rzeki zachowane ślady dawnego spiętrzenia, przy budynku od strony rzeki betonowa śluza. Otoczenie: obiekt usytuowany na wysokim brzegu rzeki, wśród dzikiego zadrzewienia i zakrzewienia i od tej strony niedostępny, zaniedbany. Od strony drogi wygodny dostęp. Ekspozycja: Malowniczo usytuowany. Od strony rzeki brak obecnie możliwości ekspozycyjnej bez uporządkowania brzegu i zrobienia ścieżek po obu stronach. Funkcja: gospodarcza. Własność: prywatna. Dostępność: za zgodą właścicieli. Popularyzacja: brak. (patrz: fot. 13)

BRZEŹNICA - młyn i tartak

przy terenie dawnego dworu (nr 1) zbudowany w po wojnie w tradycji dawnych młynów w typie tzw. amerykańskim. Budynek zachowany w stanie niedokończonym.

Elementy: budynek młyna, oraz trak. Otoczenie: obiekt usytuowany na terenie dawnej części gospodarczej dworskiej, wśród krajobrazu zdegradowanego brakiem właściwej gospodarki w okresie powojennym, ale nie zniekształconego nowszymi obiektami architektonicznymi z zachowanymi elementami zieleni wysokiej. Ekspozycja: z lokalnej drogi – dogodna. Funkcja: nie użytkowany. Własność: prywatna. Dostępność: za zgodą właścicieli. (patrz: fot. 9)

PUSTKÓW - dawny poligon i miejsce po obozie hitlerowskim.

Zachowany układ komunikacyjny w postaci czterech tzw. *ringów*.

Elementy: układ planistyczny i nawierzchnia *ringów*. Otoczenie: w otoczeniu leśnym, miejscami z rozległymi polanami i przypadkowo zlokalizowaną zabudową zagrodową i letniskową. Ekspozycja: dobra. Funkcja: komunikacyjna. Własność: droga publiczna. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dostateczna. Strategia: obiekt wzmiankowany. Zagrożenia: nawierzchnia eksploatowana bez zadbania o prawidłowy odpływ wody i oczyszczenie z warstwy ziemi i zakrzaczeń, których ekspansja jest wyraźna na poboczach. Niemal przy ciągach komunikacyjnych pojawia się zabudowa o przypadkowym rozmieszczeniu. Propozycja: opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, wyznaczenie funkcji, stref publicznych i rekreacyjnych oraz uporządkowanie zasady zainwestowania terenu. Objęcie ochroną nawierzchni *ringów*. Umieszczenie informacji. (patrz: fot. 62)

PUSTKÓW-OSIEDLE - Zakłady Tworzyw Sztucznych – Erg w Pustkowie SA.

Dawne zakłady „Lignoza” zbudowane w ramach COP-u. Zespół obiektów produkcyjnych i biurowych zlokalizowanych pośród lasu. Elementy: budynki administracyjne i część hal produkcyjnych. Otoczenie: obiekty usytuowane pośród lasu. Przekształcenia wynikające z przyczyn technologicznych mają znaczący wpływ na zmiany w wyglądzie obiektów i otoczenia, ponieważ zakład jest czynny. Ekspozycja: z drogi głównej – dogodna. Funkcja: przemysłowa. Własność: spółka akcyjna. Dostępność: ograniczona. (patrz: fot. 57, 60)

- **Zabytki archeologiczne o własnej formie terenowej**

BRACIEJOWA – grodzisko „Zamczysko”-

nazwa historyczna wzniesienia, gdzie na kulminacji zachowane są wały w układzie pierścieniowym będące śladem średniowiecznej fortyfikacji.

Elementy: wyraźna, dobrze czytelna i atrakcyjna widokowo forma terenowa. Otoczenie: obiekt w ostoi leśnej planowanej do objęcia ochroną przyrodniczą jako rezerwat. W pobliżu przebiega droga, co ułatwia dojazd. Ekspozycja: wały zdrzewione dość gęsto, co utrudnia ich oglądanie. Dziko poprowadzona ścieżka miejscami może powodować narażenie na obsunięcie ziemi i erozję. Brak wyraźnej ścieżki doprowadzającej z pobliskiej drogi. Funkcja: las. Własność: Skarb Państwa. Dostępność: utrudniona – brak wyraźnej ścieżki od drogi, brak informacji. Popularyzacja: dostateczna. Strategia: propozycja utworzenia rezerwatu przyrodniczego. Ochrona: rejestr zabytków. (patrz: fot. 1)

BRACIEJOWA – grodzisko „Okop”-

nazwa historyczna wzniesienia, gdzie na kulminacji zachowane są wały, i nazwy zwyczajowe, będące śladem ufortyfikowanej osady.

Elementy: czytelna forma terenowa. Otoczenie: stanowisko rozciąga się częściowo pośród pól uprawnych i częściowo pośród zabudowy zagrodowej. Przez grzbiet wzniesienia biegnie droga gruntowa; na kulminacji stoi krzyż drewniany. Ekspozycja: miejsce odsłonięte z dobrą ekspozycją wartościowych form terenowych, i dalekimi widokami na krajobraz Pogórza. Widoczna też kulminacja „Zamczyska”. Funkcja: tereny rolnicze i siedliskowe. Własność: prywatna. Dostępność: dobra, brak informacji po drodze i na miejscu. Popularyzacja: dostateczna. Strategia: propozycja utworzenia rezerwatu przyrodniczego. Ochrona: rejestr zabytków. (patrz: fot. 2)

BRZEŹNICA – cmentarzysko kurhanowe „Las Borek”

pośród lasu. Elementy wartościowe: czytelna forma terenowa. Otoczenie: leśne. W pobliżu usytuowany jest zakład przemysłowy „Śnieżka”. Ekspozycja: miejsce porośnięte lasem, bez wyraźnej ścieżki doprowadzającej z drogi głównej bądź z parkingu przy zakładzie. Funkcja: las. Własność: Skarb Państwa. Dostępność: zła, brak oznakowań i ścieżki. Popularyzacja: dostateczna. Ochrona: rejestr zabytków.

• **Miejsca pamięci narodowej**

PUSTKÓW – OSIEDLE - miejsce zagłady więźniów z obozu w Pustkowie

zwane „Góra Śmierci” - na stoku i kulminacji wzgórza, rozległa polana z elementami małej architektury. Zachowany bunkier śmierci. Otoczenie: leśne, dobry dojazd, parking. Ekspozycja: bez przeszkód. Teren nieco zaniedbany. Własność: Skarb Państwa. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dobra. Strategia: ogólna wzmianka dotycząca miejsc pamięci. (patrz: fot. 61)

BRACIEJOWA – miejsce pamięci -

Polana „Kałużówka” - kwatery wydzielona w lesie, przy szosie z Głobikowej do Gumnisk, ogrodzona, pomnik żołnierzy AK (1944-1974). Otoczenie: leśne, obok głównej drogi. Brak parkingu. Ekspozycja: bez przeszkód. Teren nieco zaniedbany. Własność: Skarb Państwa. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dobra. Strategia: ogólna wzmianka dotycząca miejsc pamięci.

GUMNISKA – miejsce pamięci -

Krzyż przy drodze postawiony w 1989 r. przy domu 151 b. Miejsce upamiętniające pacyfikację wsi z 1944 r. i śmierć kapr. Stanisława Mroczyka ps. „Miecz”. Przebiega tędy „Szlak partyzancki”. Otoczenie: przy zagrodzie wiejskiej, obok głównej drogi. Ekspozycja: bez przeszkód. Własność: droga. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dobra, przy krzyżu tablica informacyjna.

GUMNISKA – miejsce pamięci -

Na cmentarzu parafialnym (dolnym) płyta z krzyżem metalowym – miejsce poświęcone partyzantom i żołnierzom poległym w walce z hitlerowcami w okolicznych lasach w 1944 r. Pomnik postawiony w 1977 r. Ekspozycja: bez przeszkód. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: dobra, w sąsiedztwie na dawnym kościelisku umiejscowiona jest tablica informacyjna o miejscu i „Szlaku partyzanckim”.

•

• **Zieleń komponowana poza parkami dworskimi**

BRACIEJOWA – aleja

dębowa przy drodze doprowadzającej do „Leśniczówki Berdech”. Otoczenie: ostoja leśna, droga nieutwardzona. Ekspozycja: perspektywa w głąb alei bardzo malownicza. Własność: Skarb Państwa. Popularyzacja: brak. Propozycja: uznanie drzew za pomniki przyrody, ochrona w miejscowym planie. (patrz: fot. 3)

KROWNICE - grupa dębów

zakomponowanych pośród łąki koło nr 434. Cztery dorodne drzewa tworzą bardzo malowniczą grupę o charakterze parkowym. Do ostatniej wojny było ich siedem. Zespół nie związany z żadnym dworem lub kaplicą jest bez wątpienia dziełem świadomie zakomponowanym. Otoczenie: łąka przy zagrodzie, krajobraz rolniczy i naturalny. Ekspozycja: widok z asfaltowej drogi lokalnej bardzo malowniczy. Własność: prywatna. Popularyzacja: brak. Propozycja: uznanie drzew za pomniki przyrody. (patrz: fot. 29)

PUSTKÓW – OSIEDLE – aleja z mieszanych gatunków drzew

z dawnego przystanku kolejowego w kierunku Krownic. Zachowane szpalery drzew po obu stronach drogi. Otoczenie: ciąg komunikacyjny pośród terenu niezabudowanego przechodzącego w las. Otoczenie: przyjazne. Ekspozycja: bez przeszkód. Własność: droga publiczna. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: brak. Propozycja:

opracowanie miejscowego planu zagospodarowania i stosowny zapis umożliwiający ochronę i kontynuację brakujących zadrzewień. (patrz: fot. 57)

ZAWADA – aleja jesionowo - olchowa

prowadząca z Zawady do Pustyni łącząca niegdyś oba dwory. Zachowane szpalery drzew po obu stronach drogi za torami kolejowymi. Otoczenie: ciąg komunikacyjny pośród terenu niezabudowanego – pola uprawne zapewniające rozległy widok na okolicę. Z dużej odległości widoczny park w Zawadzie. Otoczenie przyjazne. Ekspozycja: bez przeszkód. Własność: droga publiczna. Dostępność: bez przeszkód. Popularyzacja: brak. Propozycja: opracowanie miejscowego planu zagospodarowania i stosowny zapis umożliwiający ochronę i kontynuację brakujących zadrzewień.

• **Zespoły zabytków ruchomych**

ZAWADA – wyposażenie kościoła parafialnego

zachowane w starszej części świątyni dzieła snycerskie i stolarskie oraz malarstwo sztalugowe. Dekoracja malarska ścian i sklepień jest późniejszą aranżacją. Rozpoznanie: wstępne, brak podstawowej dokumentacji oraz inwentaryzacji. Popularyzacja: dostateczna. Dostępność: utrudniona, w porozumieniu z właścicielem lub w czasie sprawowania liturgii. Na co dzień wgląd do wnętrza kościoła z przedsionka. Strategia: wzmiankowane sanktuarium z cudownym obrazem. Propozycja: inwentaryzacja, wpis do rejestru zabytków.

BRZEŹNICA – wyposażenie kościoła parafialnego

zachowane ze starej świątyni oraz współczesne nowe, dzieła snycerskie i stolarskie, malarstwo sztalugowe oraz dekoracja malarska sklepień i ścian. Rozpoznanie: wstępne, brak podstawowej dokumentacji oraz inwentaryzacji. Popularyzacja: dostateczna. Dostępność: utrudniona, w porozumieniu z właścicielem lub w czasie sprawowania liturgii. Propozycja: inwentaryzacja, wpis do rejestru zabytków.

PUSTYNIA – wyposażenie kaplicy

zachowane dzieła snycerskie i stolarskie oraz malarstwo sztalugowe. Rozpoznanie: dobre, istnieją karty podstawowej dokumentacji. Popularyzacja: dostateczna. Dostępność: utrudniona, w porozumieniu z właścicielem lub w czasie sprawowania liturgii. Zagrożenia: brak dobrego zabezpieczenia, część obiektów wpisanych do rejestru zabytków zaginęła. Propozycja ochrony: zabezpieczenie elektroniczne. Ochrona: wyposażenie w rejestrze zabytków; zweryfikować stan obecny wyposażenia.

GUMNISKA – wyposażenie kościoła parafialnego

zachowane częściowo ze starszej świątyni oraz współczesne nowej. Rozpoznanie: wstępne, brak podstawowej dokumentacji oraz inwentaryzacji. Popularyzacja: dostateczna. Dostępność: utrudniona, w porozumieniu z właścicielem lub w czasie sprawowania liturgii. Na co dzień wgląd do wnętrza kościoła z przedsionka.

LATOSZYN – wyposażenie kapliczki przydrożnej przy nr 725

zachowane, zebrane z różnych miejsc, starsze od samej kapliczki – wartościowe. Rozpoznanie: brak podstawowej dokumentacji oraz inwentaryzacji. Popularyzacja: brak. Dostępność: utrudniona, w porozumieniu z opiekunem. Na co dzień wgląd do wnętrza przez przeszklone drzwi. Zagrożenia: Brak aktywnego ostrzegania przed włamaniem. Propozycja: inwentaryzacja, wpis do rejestru zabytków oraz zabezpieczenie elektroniczne.

VI. SEKWENCJE PRZESTRZENNE I TEMATYCZNE ZABYTKÓW W GMINIE DĘBICA

Analizując sytuację poszczególnych zabytków na terenie Gminy pod kątem potrzeb turystycznych należy spojrzeć przestrzennie i tematycznie na całość zasobu. Na terenie gminy rozproszone zabytki dają się objąć w interesujące grupy tematyczne skoncentrowane na stosunkowo niedużych, zwartych obszarach lub jako łańcuch układający się wzdłuż ciągów komunikacyjnych.

• **Tematy użyteczne do promocji turystycznej Gminy:**

Pustków-Osiedle – „Industrializm i totalitaryzm”

Założenie urbanistyczne, zabudowa i otoczenie parkowe i leśne Pustków-Osiedla - Zakłady chemiczne założone w ramach COP - Zespół ringów – „Góra Śmierci”.

Zawada i Pustynia: „Dwory i kościoły XVII wieku”

Główne elementy tematu: zespół parkowo-pałacowy z folwarkiem w Zawadzie - kościół w Zawadzie - dwór obronny - zespół stawów - resztki folwarku w Pustyni - kościół drewniany w Pustyni - zespół dworsko-parkowy w Nagawczynie - założenie folwarczne w Zawadzie - aleja wzdłuż drogi Zawada w kierunku Pustyni.

Dopełnienie tematyczne: Założenie planistyczne i zabudowa wsi Zawada, założenie planistyczne i zabudowa drewniana przysiółka Bobrek (Zawada), założenie planistyczne i zabudowa wsi Kozłów.

Braciejowa – „Grodziska karpackie”

Relikty obwałowań grodziska „Zamczysko” - relikty wałów „Okop”. Stanowisko archeologiczne na górze Zamczysko zostało zaproponowane w Programie Opieki Województwa do włączenia w szlak pod nazwą „Grodziska karpackie” biegnący przez dużą część Podkarpacia.

Trasa E-4 – „Trakt cesarski”

(Parkosz: zespół dworsko-parkowy) - założenie dworskie w Podgrodziu – dawny zajazd w Latoszynie - kurort w Latoszynie - (Dębica - Latoszyn, Dębica - Wolica: zespoły dworsko - parkowe) - założenie dworsko-parkowe w Nagawczynie - rezydencja Raczyńskich w Zawadzie – karczma w Zawadzie.

Trasa - „Rabacja”

Miejsca po dawnych dworach i cmentarzu w Gumniskach: Głobikowa „Słotwinówka” - Gumniska cmentarz – Podgrodzie - (Parkosz) – Nagawczyna - Paszczyzna.

Trasa może prowadzić przez Głobikową, Głobikówkę do Siedlisk Bogusz i Smarżowej, miejsca skąd wyszedł Szela.

Brzeźnica –

Zespół kościelno-plebański, relikty założenia dworsko-folwarcznego, cmentarz parafialny z kaplicą i nagrobkami, młyn turbinowy, cmentarzysko kurhanowe.

Wskazane wyżej sekwencje zabytków lub miejsc są propozycją nakreślającą kierunki przyszłych działań. Żadna z sekwencji nie jest obecnie w takim stanie, żeby zainteresować przeciętnego turystę. Wszystkie wymagają starannego opracowania najpierw planistycznego, potem inwestycyjnego i wreszcie propagandowego. Trasy „Trakt cesarski” i „Rabacja” czy „Grodziska karpackie” wymagają kooperacji z sąsiednimi gminami.

• Energia odnawialna

Z analizy map katastralnych wsi gminy Dębica z połowy XIX w., i wspomnień starszych ludzi wynika, że rzeczka *Wielopolka*, potok *Ostra* były wykorzystywane do napędzania urządzeń wodnych, głównie młynów i tartaków. Obie rzeczki silnie meandrujące, o stosunkowo głębokich korytach, nie utraciły swych właściwości. Być może warto nawiązać obecnie do tej dawnej tradycji i opracować program uzyskiwania energii poprzez wykorzystanie tego naturalnego zasobu.

VII. ZABYTKI A PLANY INWESTYCYJNE O ZNACZENIU PONADREGIONALNYM

• Projektowana budowa autostrady A -4

Przebieg autostrady zaplanowano w taki sposób, że przecina ona stawy o tradycji XVI-wiecznej przy renesansowym dworze obronnym w Pustyni. Stan zaawansowania projektu nie pozwala prawdopodobnie na korektę przebiegu. Najważniejszym zadaniem jest teraz dopasowanie tej inwestycji do istniejącego otoczenia. Z projektu wynika, że autostrada będzie przechodzić po jednej z grobli. Do stawów zostanie doprowadzona nasypami, w obrębie stawów biegnąc będzie estakadą.

Głównym celem ochrony powinna być minimalizacja negatywnych skutków inwestycji. Stawy muszą być zachowane, a ich linia brzegowa nie powinna się zmienić. Korekta będzie potrzebna w obrębie grobli, która będzie wykorzystana do budowy. Przy okazji inwestycji warto dokonać konserwacji stawów – oczyszczenia, uporządkowania systemu kanałów wodnych i śluz. Nie powinno doprowadzać się nasypu do brzegu stawów. Obejście dokoła będzie potrzebne dla celów gospodarczych i komunikacji lokalnej.

Widok na autostradę:

Ważne jest, żeby zadbać o dopasowanie kolorystyczne przęsł i barier do ogólnego tła krajobrazu. Brzegi grobli i nasypy muszą być wyprofilowane w sposób naturalny i pokryte murawą.

Widok z autostrady:

Rekompensatą dla przebiegu autostrady przez zespół stawów może być pokazanie po obu jej stronach krajobrazu zachęcającego do zwiedzania, tym bardziej, że w pobliżu projektowany jest węzeł umożliwiający zjazd. Ważnym punktem krajobrazu jest eksponowany na wysokim brzegu renesansowy dwór obronny. Jego elewacje będą wymagały korekty kolorystycznej. Ważny jest również widok na wieś Kozłów. Istnieje potrzeba zadbania o ekspozycję zabudowy oraz sylwetkę wsi rysującą się na wzniesieniu.

Na etapie projektowania autostrady konieczne jest włączenie problematyki funkcjonowania zabytkowego obszaru jako jednego z ważnych elementów inwestycji. Konieczne jest opracowanie programu funkcjonalno – estetycznego rozwiązującego problemy zagospodarowania turystycznego w powiązaniu z drogą tranzytową. (patrz: M. 13, 14; fot. 64, 65, 66)

• Planowana modernizacja drogi E-4

Trasa ta przebiega koło kilku zabytków, z których na pierwszym miejscu należy postawić zespół rezydencjonalny w Zawadzie. Obecnie droga oddziela zabytkowy zespół od wsi i zajazdu, który jest miejscem atrakcyjnym i dogodnym do zatrzymania się turystów. Przy zespole rezydencjonalnym brak jest parkingu i jakiegokolwiek zachęty do odwiedzenia miejsca o znaczeniu krajowym (strategia województwa).

Modernizacja drogi będzie zapewne zmierzać do zwiększenia jej przepustowości i płynności ruchu. Dla odcinka przechodzącego przez Zawadę inne walory postawione muszą być wyżej. Droga ta powinna wpisywać się kontekst

miejsca. Jest to zadanie w pierwszej kolejności dla projektantów. Należy pogodzić płynność ruchu z możliwością zatrzymania się, bezkolizyjnym i bezpiecznym ruchem pieszych z jednej na drugą stronę drogi, i odpowiednio dobraną oprawa estetyczną i stylizacją.

Najlepszym rozwiązaniem byłoby ominięcie Zawady obwodnicą. Wówczas odcinek drogi dzielący zespół zabytkowy od wsi pełniłby tylko funkcje komunikacji wewnętrznej. Gdy zostanie obecna wersja drogi będzie musiała spełniać dwie dość trudne do pogodzenia funkcje – tranzytową i integrującą. Przecinające się prostopadle kierunki komunikacji muszą zostać zrównoważone.

Na etapie projektowania modernizacji drogi, konieczne jest włączenie problematyki funkcjonowania zabytkowego obszaru, jako jednego z ważnych elementów inwestycji. Konieczne jest opracowanie programu funkcjonalno – estetycznego rozwiązującego problemy zagospodarowania turystycznego w powiązaniu z drogą tranzytową.

- **Strefa rozwoju przemysłu**

Stalowowolsko-Dębicka Strefa intensywnego rozwoju przemysłu - W planach województwa wyznaczona została strefa intensywnego rozwoju przemysłu. W jej obrębie znalazło się większość zabytków znajdujących się na terenie gminy. W ramach tej strefy, wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych wyznaczono pasma podwyższonej aktywności społeczno – gospodarczej – korytarz rozwoju osadnictwa. Dla zabytków, ich zespołów, i krajobrazu kulturowego można w tym widzieć zarówno zagrożenie jak i szansę. Niekontrolowany rozwój inwestycji przemysłowych i budownictwa może zakłócić krajobraz, i otoczenie zabytków lub nawet wiązać się z ingerencją w ich przestrzeń i strukturę. Taka ekspansja byłaby zjawiskiem negatywnym. Kontrolowany rozwój aktywności gospodarczej, pozwalający pogodzić przeciwstawne w swym charakterze funkcje może przynieść korzystne rezultaty. Podstawową prawidłową gospodarki jest planowanie i wyznaczenie obszarów chronionych, otulin, powiązań krajobrazowych, korytarzy komunikacyjnych pozwalających stworzyć sieć przestrzenną niezależną od pasm inwestycji przemysłowych i ich ciągów komunikacyjnych.

Zabytkowymi, jakie się znajdują w tym obszarze są: zespół rezydencjonalny i ruralistyczny wsi Zawada, zespół krajobrazowy dworu i stawów w Pustyni, z ekspozycją kompozycji ruralistycznej Kozłowa. Zostały one omówione powyżej przy okazji budowy autostrady i modernizacji drogi E-4.

Pustków Osiedle - Ważnym zespołem urbanistycznym jest osiedle w Pustkowie. Z biegiem czasu zostały w ten obszar wprowadzone nowsze elementy, nie zawsze korespondujące z estetyką pierwotnego założenia. Z tego względu niezbędne są działania rehabilitacyjne, przywracające dawne walory osiedla. Konieczne jest zachowanie otuliny, w miarę naturalnej, lub stworzenie jej przez planowe działanie polegające na eliminacji obiektów i funkcji dysharmonizujących, i wprowadzaniu elementów budujących odrębne wnętrza krajobrazowe z funkcją neutralną, lub wspomagającą zabytkowy zespół.

Dawne zakłady „Lignoza” - Konieczne jest stworzenie warunków dla rozwoju zakładów przemysłowych związanych z osiedlem i wskazanie obszarów optymalnych dla zagospodarowania w tym celu. Konieczne jest stworzenie rezerwy terenowej dla rozwoju przemysłu, żeby uniknąć przypadkowej lokalizacji.

Podobne planowe działanie potrzebne jest w przypadku Brzeźnicy. Miejscowości Zawada, Pustynia, Brzeźnica, Pustków-Osiedle warto powiązać komunikacyjnie, wykorzystując dawne drogi. W przyszłości, konieczne jest powiązanie ich ze zjazdem z planowanej autostrady w Pustyni.

Zespoły te wraz z „Górą śmierci” powinny być promowane jako sekwencja tematyczna „Industrializm i totalitaryzm”.

- **Projektowany kompleks turystyczny w Stobiernej**

Planowana jest modernizacja i zagospodarowanie toru narciarskiego w Stobiernej. Powstanie kompleks turystyczny z bazą obsługującą przyjezdnych. Dodatkowymi atrakcjami będą aranżacje przestrzenno-architektoniczne prezentujące gród słowiański oraz zagrodę galicyjską. Oba obiekty zostaną zbudowane od nowa w oparciu o projekty oparte na kompilacji wzorców historycznych. Tematycznie będą odnosić się do bogactwa kulturowego gminy, co będzie promocją jej przeszłości. Konieczne jest jednak skierowanie zainteresowanych turystów do autentycznych zabytków istniejących na terenie Gminy Dębica, które stały się pretekstem aranżowanej ekspozycji.

Stanowiska archeologiczne – „Okop” i „Zamczysko” (sekwencja „Grody karpackie”) oraz drewniana, zagrodowa zabudowa wsi Zawada (sekwencja „Dwory i kościoły XVII w.) powinny być tu reklamowane, i promowane łącznie z ofertą ich zwiedzania z fachowym oprowadzaniem, i objaśnieniem. Materiały poglądowe, wydawnictwa, wystawy, czy prezentacje audio-wizualne zabytków, kultury i historii Gminy mogą poszerzyć ofertę samego ośrodka, i zachęcić turystów do zwiedzenia autentycznych zabytków.

Kompleks turystyczny można wyposażyć w informację turystyczną obsługującą całość gminy i sąsiednie okolice. Jego lokalizacja w pobliżu najważniejszych kompleksów zabytkowych (sekwencja „Dwory i kościoły XVII w.”) daje możliwość połączenia ofert i zaproponowania zaawansowanego produktu turystycznego. Dodatkowym atutem jest bliskość projektowanej autostrady i węzła komunikacyjnego w Pustyni. Ważne jest stworzenie odrębnej sieci komunikacji między samymi zabytkami i ośrodkiem w taki sposób, żeby ruch pieszy, rowerowy, konny itp. oddzielony był od samochodowego.

- **Projektowany Zakład Przyrodo-leczniczy w Latoszynie**

Obecnie Gmina Dębica czyni intensywne starania zmierzające do reaktywowania dawnego ośrodka leczniczego. W Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego przewidziano utworzenie nowego obszaru uzdrowiskowego i bazy sanatoryjnej dla Zakładu Przyrodo-leczniczego w Latoszynie. Miejsce to będzie gromadzić dużą liczbę przyjezdnych, do których w podobny sposób jak wyżej opisano należy skierować ofertę turystyczną.

- **Projektowana budowa platformy widokowej w Głobikowej**

Inwestycja podniesie atrakcyjność południowej części gminy, odznaczającej się wyjątkowo pięknym krajobrazem, lecz ubogiej w zabytki, po których została tylko tradycja miejsca (tyczy założeń dworskich). Platforma widokowa daje możliwość oglądania tych miejsc, często niezbyt dostępnych, z daleka. Jej budowa wpisuje się w sekwencję tematyczną „Rabacja” w ten sposób, że będzie dawał możliwość oglądania miejsc po dworach i rozległej okolicy, w której rozegrał się dramat roku 1846.

VIII. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Cele zostały wyznaczone w oparciu o wytyczne art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do zasobu zabytków w Gminie, w kontekście planowanych w latach 2007 – 2013 zamierzeń strategicznych.

1) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju:

- Autostrada – projekt drogowy na odcinku przejścia przez stawy w Pustyni należy poszerzyć o rozwiązania dotyczące oprawy estetycznej drogi i urządzeń z nią związanych, oraz zabezpieczenie widoków z autostrady na wartościowy krajobraz wymagający ochrony. Zjazd z autostrady w Pustyni daje możliwość rozprowadzenia ruchu turystycznego w głąb Gminy. Warto połączyć go z miejscem do zatrzymania się np. w Zawadzie, gdzie można zlokalizować informację turystyczną obsługującą całość Gminy Dębica. Odwiedzających region można ukierunkować wówczas na te atrakcje, które ich zainteresują.

- Modernizacja drogi E-4 - projekt drogowy na odcinku przejścia przez Zawadę należy poszerzyć o rozwiązania dotyczące oprawy estetycznej drogi, i urządzeń z nią związanych, oraz zabezpieczenie widoków na wartościowy krajobraz wymagający ochrony. Przy obiektach wartościowych znajdujących się na trasie warto stworzyć możliwości bezpiecznego zatrzymania się, i umieścić krótką informację.

- Planowanie przestrzenne - podstawą planowej gospodarki w Gminie jest opracowanie miejscowego planu zagospodarowania dla całości jej obszaru, z wyznaczeniem stref ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, w powiązaniu ze strefami obsługi turystyki i sportu, i siecią połączeń komunikacyjnych łączących te obszary. Szczególnie w północnej i centralnej części Gminy gdzie projektowana jest intensyfikacja przemysłu, ważne jest rozmieszczenie stref dla jego rozwoju w sposób nie obniżający walorów zespołów zabytkowych i krajobrazu kulturowego. W przypadkach kolizji należy przewidzieć aranżowane otuliny krajobrazowe pozwalające złagodzić kontrasty estetyczne i funkcjonalne.

- Obszary wymagające planu przestrzennego - W przypadku braku możliwości opracowania planu dla całości Gminy, planowaniem należy objąć obszary wymagające pilnie ochrony lub rehabilitacji. Do takich obszarów należy zaliczyć:

- założenie rezydencjonalne w Zawadzie z otoczeniem od strony wschodniej i południowej;
- wieś Zawada z otoczeniem;
- przysiółek Bobrek w Zawadzie;
- wieś Kozłów ze stawami i dworem obronnym w Pustyni, z szerokim otoczeniem widokowym;
- założenie dworskie w Podgrodziu z parkiem, i szerokim otoczeniem od strony Wisłoki;
- centrum wsi Brzeźnica z zespołami kościelnym, dworskim, i cmentarnym;
- osiedle willowe, z dawną stacją kolejową w Pustkowie-Osiedle;
- zespół ringów Pustkowie-Osiedle;
- południową część wsi Pustków, aż po nie zachowane założenie dworskie.

- Obiekty proponowane do wpisania do rejestru zabytków – Aneks 1, Aneks 2.

- Obiekty proponowane do wpisania do gminnej ewidencji zabytków – Aneks3.

- Planowany rezerwat przyrody – Projekt planu ochrony przyrody z uwzględnieniem archeologii i rozwiązaniem problemów udostępniania warto opracować dla obszaru stanowisk archeologicznych „Zamczysko” i „Okop”. Równocześnie kontynuowane powinny być starania o ustanowienie dla tego obszaru rezerwatu przyrody, zgodnie ze strategią przyjętą dla tego terenu. Niezależnie od starań dotyczących rezerwatu, w miejscowym planie zagospodarowania warto wykorzystać zapisy planu ochrony przyrody.

- Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego - Niejasną sytuację prawną Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego w południowej części Gminy powstałą na skutek zmian administracyjnych granic województwa w 1999 r. należy doprecyzować.

- Wpis do rejestru zabytków Pustków-Osiedle - Niezależnie od opracowania planu miejscowego warto postarać się o wpis do rejestru zabytków Osiedla Pustków. Wniosek w tej sprawie powinien być złożony do WKZ przez podmiot mający tytuł prawny dla tego terenu.

2) Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

- Cmentarzysko kurhanowe w Brzeźnicy – istnieje potrzeba doprowadzenia przez las oznakowanej ścieżki do cmentarzyska. Na miejscu zaleca się uporządkowanie terenu i zabezpieczenie wartościowych form terenowych. Umieścić warto tablicę informacyjną dotyczącą archeologii i przyrody. Zaleca się badania archeologiczne. Na prace, które obejmą bezpośrednio stanowisko archeologiczne musi być wydane zezwolenie konserwatorskie, gdyż miejsce jest wpisane do rejestru zabytków.
- Grodziska „Zamczysko” i „Okop” – istnieje potrzeba doprowadzenia przez las oznakowanej ścieżki do grodziska „Zamczysko”. Na miejscu zaleca się uporządkowanie terenu i zabezpieczenie wartościowych form terenowych. Umieścić warto tablicę informacyjną dotyczącą archeologii i przyrody. Zaleca się badania archeologiczne. Na prace, które obejmą bezpośrednio stanowisko archeologiczne musi być wydane zezwolenie konserwatorskie, gdyż miejsce jest wpisane do rejestru zabytków.
- Tradycja miejsca po parku i dworze „Ślotwinówka” – istnieje potrzeba uporządkowania zieleni dawnego parku na kulminacji wzgórza. Po usunięciu samosiewów odstoni się starodrzew. W miejscach ubytków starych drzew widocznych po pozostałościach pni warto nasadzić nowe drzewa w gatunku analogicznym jak pierwotnie tu rosły. Do realizacji zamierzenia konieczny jest projekt wycinki i nasadzeń w oparciu, o który można uzyskać zezwolenie konserwatorskie, gdyż miejsce jest wpisane do rejestru zabytków.

3) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania

- Zawada zespół rezydencjonalny – zabytki wchodzące w skład zespołu są obecnie w różnym stanie. W części parkowej i rezydencjonalnej na dużą skalę prowadzone są prace ziemne. W części folwarcznej zabytki techniki są nieużytkowane i w różnym stopniu zdegradowane. Trwają tam prace, które prowadzone są chaotycznie. W rezultacie cały zespół jest wyłączony z możliwości zwiedzania. Park, który powinien być udostępniany publicznie, przynajmniej w ograniczonym stopniu, pozbawiony jest obecnie tej funkcji. Obiekt zabytkowy wskazany w dokumentach strategicznych jako mający znaczenie w skali krajowej wyłączony jest z pełnienia swej ważnej roli. Należy zobowiązać obecnego właściciela na mocy art. 25 ustawy o Ochronie Zabytków do przedstawienia programu zagospodarowania zabytku i uzgodnienia go z WKZ. W programie powinna być określona przyszła funkcja poszczególnych budowli, parku i części folwarcznej, oraz zakres i sposób udostępniania. Na podstawie takiej dokumentacji Gmina może planować inwestycje wspomagające i umożliwiające dogodne korzystanie z udostępnionego zabytku.
- Pustków-Osiedle – przed przystąpieniem do podniesienia estetyki osiedla należy opracować projekt działań ze zwróceniem uwagi na technologię remontu elewacji zabytkowych willi i budynków gospodarczych, brukowanych nawierzchni dróg. Zadać należy o to, żeby nie wprowadzać materiałów i kolorów obcych pod względem estetycznym. Projekt należy konsultować z WKZ, i jeśli układ urbanistyczny zostanie wpisany do rejestru zabytków uzyskać zgodę konserwatorską na realizację.
- Pustków-Osiedle obszar ringów – konieczne jest wykonanie prac oczyszczających i odwadniających nawierzchnię ciągów komunikacyjnych. Wyeliminować należy ogrodzenia posesji wchodzące na pas drogowy.
- Park podworski „Górzyszna” w Głobikowej - uregulować sprawy własnościowe dawnego założenia dworskiego „Górzyszna” w Głobikowej. W przypadku sprzedaży zabytkowego parku konieczne jest zgodnie z art. 25 i 26 ustawy o Ochronie Zabytków opracowanie programu zagospodarowania zabytku. Program taki będzie podstawą do zawarcia umowy kupna - sprzedaży, a jego realizacja powinna być zapisana jako warunek tejże umowy.
- Zespół dworsko – parkowy w Podgrodziu – gospodarcza część dawnego założenia folwarcznego zdewastowana przez działalność PGR wymaga rehabilitacji, i włączenia w zespół dworsko – parkowy. Konieczna jest zmiana funkcji i wyeliminowanie wtórnych budynków i urządzeń degradujących otoczenie. Przyszłe działania muszą zmierzać do integracji przestrzennej różnych obecnie części krajobrazowych: dworu z najbliższym otoczeniem, folwarku, parku, i szerszego otoczenia naturalnego i rolniczego od strony doliny *Wisłoki*. Od strony zakładów przemysłowych należy wytworzyć otulinę izolacyjną np. w postaci ogrodzenia, czy zwartej szpalery zieleni. W pierwszej kolejności konieczne jest opracowanie programu zagospodarowania zabytku zgodnie z art. 25 ustawy o Ochronie Zabytków, dla całości wspomnianego terenu, łącznie z wyznaczeniem stref widokowych od strony *Wisłoki*.

4) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego

- Widok z autostrady na Kozłów – w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego na odcinku przejścia planowanej autostrady przez stawy w Pustyni należy określić zasady kształtowania krajobrazu dla terenów położonych nad stawami, które eksponowane będą w widoku z autostrady.
- Stawy w Pustyni - szczególnie ważna jest ekspozycja renesansowego dworu w Pustyni oraz XVI-wiecznych stawów do niego pierwotnie należących. Korzystne byłoby opracowanie trasy rowerowej i spacerowej wzdłuż

stawów z wykorzystaniem grobli. Taką trasę można włączyć do przechodzącego obok szlaku turystycznego Niebieskiego – Nizinnego.

- Pustków-Osiedle – konieczne jest opracowanie programu wyeksponowania zabudowy willowej i pierwotnej kompozycji krajobrazowej osiedla, z wyeliminowaniem wtórnych zniekształceń.
- Zawada - zespół rezydencjonalny – w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić strefę ochrony widokowej od strony drogi E-4 i linii kolejowej Kraków – Przemyśl. Zabezpieczyć też należy daleki widok z drogi prowadzącej do Pustyni jako dawną oś widokową. W strefie tej powinny być wprowadzone wykluczenia bądź ograniczenia dotyczące nowej zabudowy, z jednoczesnym wskazaniem alternatywnych rozwiązań.
- Wieś Zawada z otoczeniem – w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić zasady kształtowania krajobrazu wsi jako kontynuacji wszelkich pozytywnych zjawisk charakteryzujących zachowany układ ruralistyczny, zabudowę, sposób zagospodarowania parcel i otoczenie. Ochroną należy objąć również naturalne ukształtowanie brzegów potoka *Zawadka* wraz zadrzewieniami.
- Zespół dworsko-parkowy w Nagawczynie – w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić strefę ochrony widokowej od strony Zawady.
- Zespół dworsko – parkowy w Podgrodziu - w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić strefę ochrony widokowej od strony doliny *Wisłoki*.
- Grodziska „Zamczysko” i „Okop” – wały ziemne grodziska „Zamczysko” porośnięte lasem warto częściowo oczyścić z zadrzewień i pokazać ich pierwotny narys. Wprowadzić należy ścieżki w taki sposób, żeby uatrakcyjnić zwiedzanie i jednocześnie zabezpieczyć przed niekontrolowanym niszczeniem form terenowych. Przy wałach „Okopu” można dopuścić aranżację i odtworzenie części wału przy wjeździe do przysiółka. Projekt tych działań musi być opracowany pod kątem wiedzy archeologicznej i uzgodniony z WKZ. Musi też być zgodny z założeniami ochrony przyrodniczej dla projektowanego tu rezerwatu.

5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami

- Badania naukowe – dla uzupełnienia wiedzy o zabytkach i historii Gminy. Rozpoczęcie inwentaryzacji zabytków ruchomych znajdujących się w kościołach i kapliczkach. Dla wartościowych zabytków założenie kart ewidencji naukowej według wzoru opracowanego przez ODZ (KOBiDZ w Warszawie), oraz odpowiednie ich zabezpieczenie. Opracowanie studium urbanistycznego Pustków-Osiedle i ringów. Rozpoznanie archeologiczne najważniejszych stanowisk, które uwzględniane będą w ofercie turystycznej. Rozpoznanie XVI-wiecznych założeń dworów obronnych na terenie gminy, co będzie przydatne do promowania sekwencji przestrzennej Zawada – Pustynia, jako produktu turystycznego.
- Programy konserwatorskie – istnieje potrzeba przygotowania programów konserwatorskich i rozpoczęcia w oparciu o nie prac przy obiektach ważnych dla historii Gminy, ale wymagających interwencji konserwatorskiej w celu ich wypromowania – pokazania w pełni ich walorów:
 - konserwacja i wyeksponowanie renesansowego nagrobka Ligęzów w kościele w Brzeźnicy.
 - konserwacja XVII-wiecznego wyposażenia kościoła w Pustyni ob. kaplicy cmentarnej w Kozłowie.
 - badania archeologiczne i ekspozycja narysów najstarszego zamku Ligęzów w Zawadzie.
 - badania archeologiczne i wyeksponowanie najstarszej rezydencji Gryfitów w Podgrodziu.
 - programami konserwatorskimi warto objąć również najcenniejsze kapliczki wraz z wyposażeniem; w Paszczynie – Kąty przy nr 225, i Paszczynie – Kmiecie przy nr 81, oraz Latoszynie przy ul. Gajowej 725.
- Udostępnienie – wartościowych zespołów i obiektów zabytkowych. Zasady udostępniania powinny być wypracowane wspólnie z właścicielami zabytków i podane do wiedzy publicznej. Zabytki do zwiedzania powinny mieć tablice informacyjną. Tam, gdzie istnieją utrudnienia należy szukać rozwiązań pozwalających na ograniczony dostęp.
- Korekta istniejących szlaków turystycznych:
 - Szlak Niebieski – Nizinny warto połączyć ze ścieżką dookoła stawów w Pustyni z wykorzystaniem grobli dla uatrakcyjnienia i pokazania krajobrazu kulturowego o XVII-wiecznej tradycji. W Brzeźnicy warto otworzyć odcinek ścieżki prowadzącej do kurhanów. Zakończenie na „Górze Śmierci” warto przedłużyć do Paszczyny, gdzie w przysiółku Kąty, gdzie znajduje się kapliczka cmentarna przy nr 225.
 - Szlak Niebieski – Nizinny warto przeprowadzić przez grodziska „Zamczysko” i „Okop” z odpowiednim zaznaczeniem tras na mapach, oraz opisem w przewodnikach. Przy zejściu szlaków konieczne jest umieszczenie tablic informacyjnych zachęcających do ich zwiedzania.
 - Szlak Żółty – warto skorygować jego przebieg przez Ringi i wprowadzić ścieżkę przecinającą wszystkie pierścienie po stronie południowej drogi do Kochanówki.

- **Edukacja** – do szkół warto wprowadzić tematy, które będą promowane dla potrzeb turystycznych; „Rezydencje i świątynie XVII wieku” „Industrializm i totalitaryzm” „Grodziska karpackie” „Trakt cesarski” „Rabacja”
- **Inicjatywy** – Przygotowanie spójnych wewnętrznie i profesjonalnie przygotowanych programów konserwatorskich wraz z kosztorysami, uzyskanie wszystkich niezbędnych zezwoleń i uzgodnień jest podstawą do wsparcia finansowego inwestycji zarówno przez Gminę, jak i ze źródeł zewnętrznych.

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków:

- Opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, którego procedura zapewnia udział mieszkańców Gminy w ustaleniach dotyczących ich własnego interesu. Doradztwo fachowe w sprawie podejmowania przyszłych działań przy zabytkach. Opracowanie „ścieżki postępowania”, prowadzącej w sposób klarowny inwestora przez całość procedury, od projektu po realizację i ewentualne rozliczenia końcowe. Zawarcie porozumienia z obecnym właścicielem zespołu rezydencjonalnego w Zawadzie w sprawie udostępniania ważnego dla kultury polskiej zabytku.

7) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- **Agroturystyka** - Przy okazji zakładania gospodarstw agroturystycznych, zwłaszcza z wykorzystaniem starych drewnianych budynków czy zagrod, z powodzeniem może być sprawowana opieka nad zabytkami. Taki przykład rodzącej się inicjatywy został stwierdzony w czasie objazdu terenowego we wsi Zawada w gospodarstwie nr 24. W oparciu o stary drewniany dom i budynek gospodarczy oraz nowy dom murowany dostosowany gabarytami, i dobrze wkomponowany w tradycyjną zagrodę tworzone jest przedsięwzięcie, które można określić jako „zagroda agroturystyczna”. Przedsięwzięcie takie należy wspierać od strony administracyjnej i finansowej, gdyż przykład może oddziaływać bardzo pozytywnie na środowisko.
- **Lokalizacja gospodarstw agroturystycznych** – ze względu na zabytki występujące w zespołach lub skupiskach korzystne jest organizowanie tzw. „zagrod agroturystycznych”, bezpośrednio sąsiadujących z obszarami zabytkowymi. Jest to korzystne i pod względem funkcjonalnym i pod względem ochrony krajobrazu traktowanego jako szerokie otoczenie zabytku. Szczególnie predestynowane są do tego tereny:
 - wieś Zawada i przysiółek Bobrek w Zawadzie – w stosunku do zespołu rezydencjonalnego w Zawadzie, Nagawczynie, i pobliskiej Pustyni.
 - wieś Kozłów – w stosunku do stawów i dworu obronnego w Pustyni, i pobliskiej Zawady.
 - wieś Kochanówka i Krownice w stosunku do Pustkowa-Osiedle i ringów.
 Wymienione wsie, a szczególnie Zawada zachowały tradycyjny charakter rozplanowania i zabudowy, co jest dodatkowym atutem. W południowej części Gminy ciekawy krajobraz, szlaki turystyczne i rowerowe stwarzają dobre warunki dla turystyki, ale nasycenie zabytkami i ich ranga są mniejsze, niż w wymienionych wyżej propozycjach.
- **Informacja turystyczna** – umiejscowiona w centrach ściągających turystów. Warto planować takie uzupełnienie oferty turystycznej w oparciu o projektowane uzdrowisko Latoszyn, zespół obiektów przy wyciągu narciarskim w Stobiernej, czy proponowanym centrum rozprowadzania ruchu turystycznego przy planowanym węźle autostrady w Pustyni.
- **Edukacja** – wprowadzenie dodatkowych zajęć w szkołach dotyczących nauczania historii regionalnej w oparciu o zachowane zabytki. Do programu nauczania warto włączyć zwiedzanie w terenie najbardziej reprezentatywnych obiektów. Pożyteczny też byłby rodzaj wydawnictwa folderowego, które pełniłoby rolę przewodnika turystycznego, i równocześnie podręcznika do nauki wiedzy o regionie.

OGÓLNE WYTYCZNE DO PROGRAMU GMINNEGO OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- Aktualizacja i uzupełnienie Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Dokonanie przeglądu w terenie z udziałem sołtysów i radnych w każdym sołectwie i weryfikacja rejestru zabytków oraz ewidencji zabytków.
- Wykonanie szczegółowej dokumentacji fotograficznej istniejących wartościowych obiektów zabytkowych.
- Określenie szczegółowe stanu technicznego wartościowych obiektów zabytkowych, i ustalenie najpilniejszych potrzeb remontowych i konserwatorskich.
- Uzupełnienie kart ewidencyjnych obiektów o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.

- Systematyczne poszerzanie i gromadzenie informacji na temat historii poszczególnych zabytków. Zbieranie materiałów archiwalnych (stare zdjęcia, mapy) dotyczących Gminy.
- Ustalenie szczegółowej lokalizacji obiektów na działkach gruntowych oraz właścicieli gruntu.
- Prowadzenie edukacji skierowanej do właścicieli zabytków, uświadamiającej zalety ochrony prawnej wartościowych obiektów zabytkowych.
- Organizowanie fachowego doradztwa w sprawie pozyskiwania środków finansowych na remont i konserwację zabytków, oraz w sprawie doktryny konserwatorskiej i zagadnień technologicznych i estetycznych.
- Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków.
- Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych zasad ich udostępniania w celach turystycznych.
- Oznakowanie obiektów zabytkowych i określenie zasad ich udostępniania.
- Uzupełnienie oznakowania obiektów zabytkowych.
- Wprowadzenie dodatkowego oznakowania na drogach gminnych i powiatowych, w celu ułatwienia dojazdu do obiektów zabytkowych.
- Publikacja przewodnika po zabytkach Gminy Dębica.
- Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez Gminę.
- Realizacja i kontrola zapisów dotyczących opieki i ochrony zabytków, zawartych w Miejscowym Planie Zagospodarowania Gminy - podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie rozproszeniu zabudowy wsi.

VIII. Źródła finansowania celów wyznaczonych w gminnym programie opieki nad zabytkami

PLANY PRZESTRZENNE, PROJEKTY, PROGRAMY

Sporządzenie dokumentów planistycznych jest podstawą do realizacji inwestycji. Planowanie przestrzenne jest zadaniem własnym gminy i finansowane jest z gminnego budżetu. W zależności od możliwości finansowych plan miejscowy powinien być opracowany dla całości gminy, lub do obszarów gdzie planowa gospodarka powinna zastąpić spontaniczne formy działań inwestycyjnych.

INWESTYCJE W OTOCZENIE ZABYTEKÓW:

Realizacja projektów i związany z tym proces inwestycyjny mogą uzyskać wsparcie zewnętrzne, w postaci środków finansowych skierowanych do inwestorów w ramach programów operacyjnych.

Gmina nie jest właścicielem zabytków wpisanych do rejestru zabytków, z tego względu nie będzie podejmować bezpośrednich starań o dotacje przeznaczone na konserwację lub roboty budowlane przy zabytkach.

Inwestycje poprawiające jakość funkcjonowania zabytków, zwiększające ich atrakcyjność, obejmować będą przestrzeń publiczną związaną głównie z infrastrukturą techniczną, komunikacyjną i zapleczem turystycznym. W zależności od charakteru projektowanego zadania można wybrać stosowny program. Informacje o profilu poszczególnych programów, procedurze składania wniosków i rozliczaniu realizacji, oraz druki wniosków i instrukcje można znaleźć na stronie MKiDN. Informacje o Regionalnym Programie Operacyjnym można uzyskać także na stronie Urzędu Marszałkowskiego w Rzeszowie.

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2013
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (szczególnie oś priorytetowa XI)
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej
- Program Operacyjny Europejskiej Współpracy Terytorialnej
- Program Operacyjny Pomoc Techniczna
- Mechanizm Finansowy EOG oraz Norweski Mechanizm Finansowy
- Programy MKiDN – „Promesa MKiDN” – pomagający w absorpcji środków z Unii Europejskiej.

DZIAŁANIA KONSERWATORSKIE

Dbłość o zabytek jest obowiązkiem właściciela. Właściciele mają prawo inicjowania działań przy własnych zabytkach, uzyskiwania stosownych uzgodnień i zezwoleń oraz występowania z wnioskami finansowymi do organów i instytucji udzielających dotacji na prace konserwatorskie. Dotacji takich udziela:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Wojewódzki Podkarpacki Konserwator Zabytków w Przemyślu

Informacje o procedurze składania wniosków i rozliczaniu realizacji, oraz druki wniosków i instrukcje można znaleźć na stronie MKiDN, Wojewódzkiego Podkarpackiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu, Urzędu Marszałkowskiego w Rzeszowie. Dotacje dotyczą prac, które można wykonać w danym roku kalendarzowym. Planując takie prace szerzej zakrojone, należy podzielić je na etapy roczne.

- Samorząd Województwa Podkarpackiego

Uchwała Nr VI/80/07 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 marca 2007 „W sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego.” Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego Nr 25 z

12 kwietnia 2007 r. poz. 699, s 2502; oraz Uchwała Nr XVIII/274/08 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 stycznia 2008 r. „Zmieniająca uchwałę w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego.” Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego Nr 8 z 6 lutego 2008 r. poz. 166, s 632.

- **Urząd Gminy**
mając podpisaną uchwałę o zasadach udzielania dotacji i program opieki nad zabytkami może współuczestniczyć w finansowaniu prac przy zabytkach na zasadzie partnerstwa publiczno – prywatnego. W ten sposób w konwencji montażu finansowego może pomóc właścicielom zabytków, którzy nie mają odpowiedniego wkładu własnego. Działanie takie jest opłacalne, gdyż powoduje przyływ środków zewnętrznych do Gminy.
- Uchwała Nr XXV/387/05 Rady Gminy Dębica z dnia 15 września 2005 roku w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
- Uchwała Nr IV/20/2007 Rady Gminy Dębica z dnia 31 stycznia 2007 r. zmieniająca uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

EDUKACJA, PROMOCJA

Działania propagujące walory zabytkowe i przyrodnicze Gminy można realizować na różne sposoby zarówno w ramach zadań własnych, jak i specjalnie przygotowywanych programów, które mogą być finansowane ze źródeł zewnętrznych. Informacje na temat dofinansowania programów edukacyjnych i promocyjnych można znaleźć na stronie internetowej MKiDN.

- Programy MKiDN:
- Edukacja kulturalna
- Inicjatywy lokalne
- Patriotyzm jutra

INWESTYCJE DROGOWE

Na modernizację drogi E-4 i budowę autostrady zabezpieczone są środki zewnętrzne. W ich ramach powinny być wykonane wszystkie elementy odcinka autostrady przechodzącej przez obszar chroniony w Pustyni (stawy z XVI w.) – a więc stylizacja pozwalająca wpisać drogę w wartościowy krajobraz. Również odcinek drogi E-4 w Zawadzie (założenie dworsko-parkowe, zajazd) wymagający stylizacji i dopasowania do zabytkowego otoczenia powinien być finansowany w ramach całości inwestycji. W ramach autostrady realizowane są te elementy dróg niższych kategorii, które położone są w granicach objętych decyzją o ustaleniu lokalizacji drogi.

ANEKS 1

Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków nieruchomości Gminy Dębica:

W rejestrze powinny się znaleźć obiekty architektoniczne, układy przestrzenne, oraz zabytki ze względu na posiadaną wartość historyczną, kulturową, artystyczną lub naukową. W tej grupie można wymienić następujące obiekty, które należy potraktować jako priorytety przy wpisie do rejestru:

BRZEŹNICA, kaplica cmentarna, z 1841 r., o cechach klasycystycznych, murowana z cegły, otynkowana. Kaplica domkowa, niedużych gabarytów, na planie prostokąta, z węższą, prosto zamkniętą apsydą, przy fasadzie z 4-kolumnowym portykiem, pośrodku o łuku koszowym, i szczytce trójkątnym, po bokach ze spływami. We wnętrzu sklepienie jest odcinkowe. Na ścianach zachowana polichromia przedstawiająca scenę ze św. Józefem i św. Heleną. Na wskutek remontów prowadzonych systemem gospodarczym obiekt częściowo utracił cechy stylowe. Obiekt ujęty jest w Gminnej Ewidencji Zabytków, dalej: Obiekt w GEZ. (patrz: fot. 7)

GŁOBIKOWA, przy nr 104, kapliczka podworska Słotwińskich, 1 poł. XIX w., murowana, otynkowana, kubaturowa, domkowa, w stylu prowincjonalnego klasycyzmu. Przy niej rośnie lipa o rozłożystej koronie (ok. 200 lat). Obiekt w GEZ.

GUMNISKA, cmentarz parafialny (dolny), nagrobek Konstantego Leliwa Słotwińskiego (1793-1846), kamienna płyta, u wezłowania cokół z tablicą inskrypcyjną już słabo czytelną, zakończony krzyżem, dekoracja eklektyczna, neobarokowa, 1865 r., sygn. *H. Perler we Lwowie*. Całość otoczona niskim ogrodzeniem ażurowym, metalowym, ozdobnym, kowalskiej roboty. (patrz: fot. 22)

GUMNISKA, przy nr 155a., kapliczka podworska, murowana, otynkowana, słupowo-domkowa, o częściowo zatartych cechach prowincjonalnego klasycyzmu; w niej figura św. Jana Nepomucena, drewno polichromowane, późnobarokowa. Obiekt w GEZ.

GUMNISKA –Kopaliny Dębickie, kapliczka mszalna fundacji K.H. Suszów, mur., ok. 1935 r. (własność: Mienie Komunalne Gminy Dębica). Obiekt w GEZ.

LATOSZYN nr 154, zajazd przydrożny, ob. dom mieszkalny, XVIII/XIX w.: murowany z kamienia, otynkowany, na planie prostokąta, przykryty dachem 2-spadowym, pobitym blachą, przysadzistych proporcji; przy elewacji frontowej ganek drewniany, przeszklony, późniejszy. Budynek usytuowany jest przy trasie E-4, dawnym trakcie cesarskim z Krakowa do Lwowa. Od 1944 r. zamieszkały przez Edwarda Koconia, wcześniej należał do Sierżengi, i Jana Cichonia. Obiekt w GEZ.

LATOSZYN, przy ul. Gajowej 725, kapliczka, 1910. Obiekt murowany, otynkowany, kubaturowy, w formie domku, stylowo utrzymany w tradycji prowincjonalnego klasycyzmu; we wnętrzu posiada bogate wyposażenie o tradycji XVIII i XIX-wiecznej. (patrz: fot. 30)

PASZCZYNA - Kąty przy nr 225, kapliczka, 1873 r. Prawdopodobnie stoi w miejscu cmentarza cholerycznego (na kopcu). Obiekt murowany z kamienia i cegły, otynkowany, kubaturowy, przy fasadzie z pseudoportykiem, sklepienie - tzw. kapa czeska, stylowo utrzymany w duchu neoklasycyzmu. Jest to fundacja Jana Kusiby (portret olejny wisi na ścianie). We wnętrzu wyposażenie z k. XIX w. Obiekt w GEZ. (własność: Mienie Komunalne Gminy Dębica). (patrz: fot. 25)

PASZCZYNA - Kmiecie przy nr 81, kapliczka, 1890 r., Obiekt murowany z cegły, otynkowany, kubaturowy; prezentuje stylowo prowincjonalny neoklasycyzm. Jest to fundacja M. Trytko. We wnętrzu: ołtarzyk drewniany, neobarokowy, ludowy, a k. XIX w., oraz obrazy dewocyjne, oleodruki. Obiekt w GEZ. (patrz: fot. 40)

PODGRODZIE, spichlerz podworski, pocz. XX w., murowany, tynkowany, podpiwniczony, piętrowy, przykryty dachem 2-spadowym, wł. prywatna. Obecnie obiekt opuszczony, ulega niszczeniu. (patrz: 34)

PODGRODZIE, kapliczka przydrożna, mszalna, 1870 r., drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Kaplica ekspiacyjna, związana z historią rabacji w Podgrodziu. Przykład sakralnej architektury drewnianej nawiązującej stylowo do neoklasycyzmu o prowincjonalnym charakterze. (patrz: fot. 39)

PUSTKÓW, kapliczka przydrożna św. Jana Nepomucena, (podworska), XVIII/XIX w. Pierwotnie kapliczka należała do zespołu dworskiego w Pustkowie. Część architektoniczna murowana z cegły, otynkowana, złożona z cokołu i kolumn pseudo klasycystycznych osłoniętych zadaszaniem 2-spadowym; wielokrotnie odnawiana. Pośrodku ażurowego wnętrza, na schodkowej bazie stoi późnobarokowa rzeźba drewniana Świętego z krzyżem w dłoniach, polichromowana; wielowarstwowe przemalówki, późnobarokowa. Obiekt w GEZ. (patrz: fot. 46)

PUSTKÓW-OSIEDLE, układ przestrzenny i zabudowa osiedla mieszkalnego d. COP-u, 1938-1939, modernizm - w dużym stopniu zachowany bez przekształceń. Zespół zabudowy willowej, i użyteczności publicznej ujęty jest w GEZ. (patrz: fot. 54, 55, 56, 59)

STASIÓWKA, przy nr 114, kapliczka przydrożna, mur., otynkowana, domkowa, eklektyczna, 1883 r. Zachowuje pierwotne cechy stylowe z czasu powstania; wymaga konserwatorskiej renowacji. Obiekt w GEZ.

STASIÓWKA, przy nr 193, kapliczka przydrożna, murowana, otynkowana, domkowa, poł. XIX w. We wnętrzu drewniana figura M.B.N. Poczętej z k. XIX w. oraz późnobarokowa rzeźba Chrystusa, 1 poł. XIX w. Obiekt w GEZ.

ZAWADA, nr 24, dom mieszkalny, drewniany, konstrukcji zrębowej, w dobrym stanie technicznym, 1896 r. We wnętrzu zachowana murowana kuchnia węglowa, i piece, oraz bogate wyposażenie. W otoczeniu studnia i piwnica ziemna. Odosobniony już przykład domu wiejskiego z końca XIX w. (patrz: fot. 83, 84)

ANEKS 2

Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków ruchomych Gminy Dębica (są ujęte w spisie GEZ):

BRACIEJOWA, nr 69, przydrożny krzyż drewniany z kapliczką szafkową; w niej *Scena Ukrzyżowania* wykonana z drewna, autorstwa Leona Bieszczada, z 1960 r.

BRZEŹNICA, kościół parafialny rzym.-kat. p.w. św. Jana Chrzciciela.

- wmurowane w ścianie pod chórem rzeźby kamienne z leżącymi postaciami, prawdopodobnie z rodu Ligęzów (pozostałość po zniszczonym, renesansowym nagrobku, może związane ze środowiskiem Santi Guccio), 2 poł. XVI w.
- ołtarz boczny (pierwotnie główny w poprzednim, drewnianym kościele), rokokowy z 2 poł. XVIII w.; w nim rzeźbiony krucyfiks, oraz obrazy; św. Stanisława bpa; i młodocianego św. Jana Chrzciciela, barokowe z XVIII w., tabernakulum rzeźbione, rokokowe.
- chrzcielnica drewniana, barokowa, z XVIII w.
- w ścianie zakrystii wmurowana płaskorzeźbiona płyta kamienna z przedstawieniem śś. Jana Chrzciciela, Marcina i Marii Magdaleny, 1674 r.

GUMNISKA, kościół par. rzym.-kat. p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny,

- zabytkowe wyposażenie z poprzedniego, drewnianego kościoła (m.in. lichtarze ołtarzowe neobarokowe; monstrancja neobarokowa).

GUMNISKA, przy nr 155a. kapliczka podworska;

- rzeźba św. Jana Nepomucena, drewno polichromowane, późnobarokowa, k. XVIII w.

LATOSZYN, przy ul. Gajowa 725, kapliczka;

- bogate wyposażenie o tradycji XVIII i XIX-wiecznej

LATOSZYN, przy nr 156, kapliczka;

- rzeźba św. Jana Nepomucena, drewno polichromowane, późnobarokowa, ludowa, poł. XIX w.

ZAWADA, kościół parafialny rzym.-kat. p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny;

- ołtarz główny z 1 poł. XVIII w. w stylu regencji, z obrazem na desce Matki Boskiej z Dzieciątkiem, k. XVI w.
- ołtarz późnorenesansowy, pocz. XVII w.; obrazy: *Nawiedzenie, św. Stanisław i Wojciech*.
- 4 boczne ołtarze w stylu regencji, 1 poł. XVIII w.; w jednym z nich obraz Matki Boskiej Szkaplerznej, XVIII w.
- ambona z baldachimem i zapleckiem, poł. XVIII w.
- chrzcielnica drewniana, poł. XVIII w.
- w nawie witraże z krakowskiej firmy S.G. Żeleńskiego, pocz. XX w.
- stare, główne drzwi wejściowe do nawy.
- krucyfik w tęczycy, 1 poł. XVII w.
- prospekt organowy, pocz. XVII w.
- figura Chrystusa Zmartwychwstałego, XVIII w.
- dzwon, 1614 r.

ANEKS 3

Obiekty postulowane do wpisu do ewidencji zabytków Gminy Dębica:

Braciejowa nr 50b; dom drewn., pocz. XX w.

Braciejowa nr 116, dom drewn., l. 30-te XX w.

Brzeźnica, pomniki nagrobne na cmentarzu parafialnym, znajdujące się w pobliżu kaplicy [pomnik nagrobny Błażyńskiej, z czerwonego piaskowca z Trembowli z XIX/XX w.; nagrobki z dekoracją neogotycką (Wroniewski, Bieszczad, E. Kaznowska, R. Nowak –1908) oraz z okresu międzywojennego (Olikowskich); żeliwne krzyże na postumentach z k. XIX w.; płyta nagrobna rodziny Turków, przesunięta na nowe miejsce; oraz stare nagrobne płyty kamienne przysypane ziemią i porośnięte trawą].

Brzeźnica nr 68a, budynek mur., otynkowany, usytuowany w pobliżu kościoła, przy głównej drodze z Dębicy do Pustkowa.

Brzeźnica nr 74, zagroda wiejska (d. organistówka, budynki gospodarcze, studnia, ogrodzenie-plot; zabudowa gosp. drewn.) (patrz: fot. 6)

Brzeźnica, budynki folwarku plebańskiego (gumna), drewn., konstrukcji zrębowej, dużych gabarytów, XIX/XX w. (patrz: fot. 5)

Brzeźnica nr 83, dom drewn., 1 poł. XX w.

Brzeźnica nr 1, dom mur., wł. A. Sulisz. Z informacji uzyskanych od obecnego właściciela, Andrzeja Sulisza wynika, że jest to budynek podworski, który na pocz. XIX w. zamieszkiwał Czech z pochodzenia. Pod k. XIX w. mieścił się w nim posterunek policji, następnie realność tą zakupiła Aniela Kalita. W posiadaniu tej rodziny majątek pozostaje do dziś. Do obecnego właściciela należą znajdujący się po drugiej stronie drogi murowany, nie tynkowany młyn, i tartak (oba nieczynne), wybudowane po wojnie przez jego ojca, Kazimierza Sulisza, i upaństwowione w 1953 r. Sąsiednie budynki mieszkalne (murowane, parterowe) to dawne czworaki dworskie. (patrz: fot. 8, 9)

Brzeźnica nr 65a, budynek użyteczności publicznej, mur., (mieści się m.in. Poczta, Komisariat Policji).

Brzeźnica nr 62, dom drewn., 1 poł. XX w. (patrz: fot. 11)

Brzeźnica przy nr 358, budynek młyna turbinowego w typy tzw. amerykańskiego, mur., usytuowany przy drodze do Woli Brzeźnickiej (istnieje relikt jazu). Zachowane wyposażenie należy włączyć do ewidencji jako zabytki techniki, 1 poł. XX w. (patrz: fot. 13)

Brzeźnica nr 347, dom drewn., 1 poł. XX w.

Brzeźnica nr 346, zagroda wiejska, 1 poł. XX w.

Brzeźnica nr 344, zagroda wiejska, 1 poł. XX w.

Brzeźnica nr 118, zagroda wiejska, 1 poł. XX w.

Brzeźnica-Wielończa (przy ringu, i nr 414), kapliczka kubaturowa, domkowa, utrzymana w starej tradycji budownictwa drewnianego, 1976 r.

Wola Brzeźnicka nr 296, dom drewn., konstrukcji zrębowej z ostatkami, odeskowany, pocz. XX w.

Wola Brzeźnicka obok 292, dom drewn., pocz. XX w.

Głobikowa nr 81, szkoła, budynek mur., rozbudowany, 1910 r.; 2 poł. XX w.

Gumniska nr 86a, dom drewn., l. 30-te XX w.

Gumniska (przy drodze w kierunku Gołęczyna, *Kopaliny na Podgrodziu*, k. krzyża) nr 180, dom drewn., pocz. XX w.

Gumniska, kościół par. rzym.-kat. p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, mur., z lat 1957-1960, utrzymany w stylu modernistycznym; witraże z lat 1961-62 (posiadają tzw. białe karty). (patrz: fot. 19)

Gumniska, kościelisko o tradycji staropolskiej, miejsce po poprzednim kościele, położone na wzniesieniu, przy drodze na cmentarze parafialne.

Gumniska, stary cmentarz parafialny (górnny), zaznaczony na katastrze z 1849 r. Zachowane krzyże z k. XIX w. i pocz. XX w. (patrz: fot. 21)

Gumniska, cmentarz parafialny (dolny) – nagrobek Słotwińskiego, przy nagrobku K. Słotwińskiego, kamienna płyta nagrobna, k. XIX w. (patrz: fot. 22)

Gumniska, cmentarz parafialny (dolny) – nagrobek rodziny Gradzińskich h. Ślepowron, właścicieli dóbr w Gumniskach, pocz. XIX w. (patrz: fot. 20)

Gumniska, cmentarz parafialny (dolny) – nagrobek z figurą anioła w całej postaci na stosie kamieni, kamień, 1899 r.

Gumniska, cmentarz parafialny (dolny) – nagrobek partyzantów i żołnierzy poległych w 1944, płyta betonowa z krzyżem metalowym, 1977 r.

Kędzierz nr 134, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kędzierz nr 126, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kochanówka-Paszczyna nr 289, dom drewn., pocz. XX w.

Kochanówka-Paszczyna nr 271, dom drewn., pocz. XX w.

Kochanówka-Paszczyna nr 256, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kozłów nr 6, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kozłów nr 7, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kozłów nr 8, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Kozłów nr 72, dom drewn., pocz. XX w.

Kozłów, nr 19, dom drewn., pocz. XX w. (patrz: fot. 28)

Krownice-Pustków nr 442, dom drewn. (z ostatkami, 1-traktowy).

Krownice-Pustków nr 433, dom drewn., l. 30-te XX w.

Krownice-Pustków nr 435, dom drewn., l. 30-te XX w.

Nagawczyna nr 121, dom drewn., konstrukcji zrębowej, pocz. XX w.

Nagawczyna nr 197, dom drewn., pocz. XX w.

Nagawczyna nr 211, dom drewn., pocz. XX w.

Paszczyna nr 144, dom drewn., l. 30-te XX w. (patrz: fot. 38)

Paszczyna nr 25, zagroda wiejska, l. 30-te XX w.

Paszczyna nr 42, dom mur., l. 30-te XX w.

Paszczyna nr 62, spichlerz podworski, ob. dom mieszkalny, pocz. XX w. Budynek jest murowany z cegły, częściowo przekształcony, w złym stanie technicznym. (patrz: fot. 34)

Paszczyna nr 154, zagroda wiejska, pocz. XX w. (patrz: fot. 36)

Paszczyna nr 163, dom drewn., l. 30-te XX w.

Paszczyna nr 222, dom mur., l. 30-te XX w.

Paszczyna, nr 225, dom drewn., konstrukcji zrębowej z ostatkami, k. XIX w.; przeniesiony z folwarku w Ocieku w 1935 r.

Podgrodzie budynek dawnej szkoły, pocz. XX w., mur., rozbudowany.

Pustków nr 234, dom mur., ok. 1950 r.

Pustków nr 295, zagroda wiejska, pocz. XX w. (patrz: fot. 51)

Pustków nr 367, chałupa drewn., 2 poł. XIX w.

Pustków nr 368, spichlerz drewn., pocz. XX w.

Pustków nr 367, dom drewn., pocz. XX w. (patrz: fot. 50)

Pustków nr 38, dom drewn., l. 30-te XX w. (patrz: fot. 48)

Pustków nr 52, dom drewn., l. 30-te XX w.

Pustków nr 46, dom drewn., l. 30-te XX w.

Pustków nr 43, dom drewn., l. 30-te XX w.

Pustków nr 117, dom mur., l. 20-30-te XX w.

Pustków nr 123, dom drewn., l. 30-te XX w.

Pustków nr 35, gorzelnia dworska, budynek mur., otynkowany, częściowo przekształcony; obecnie użytkowany przez GS (patrz: fot. 47)

Pustków-Budy, dawna szkoła, l. 30-te XX w., mur., zmodernizowany, ob. Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy (patrz: fot. 52)

Pustków-Osiedle, budynki biurowe, Zakładów Tworzyw Sztucznych COP-u, mur., w stylu modernistycznym, 1938 r. (patrz: fot. 57)

Pustków-Osiedle, „Góra Śmierci”, obóz zagłady (krematorium, bunkier) (patrz: fot. 61)

Pustków-Osiedle, budynek mur., Dom Kultury d. COP, 1938 r. (patrz: fot. 58)

Pustków-Osiedle, cztery *ringi*, 1942-1944, (patrz: 62)

Pustynia nr 159, dom drewn., zmodernizowany, pocz. XX w. (patrz: fot. 67)

Pustynia budynek przedszkola, mur., pocz. XX w. (patrz: fot. 68)

Stasiówka nr 44, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Stasiówka nr 4, dom drewniany, pocz. XX w.

Stasiówka nr 21, dom drew., pocz. XX w.

Stasiówka-Łupiny obok nr 214, dom drew., pocz. XX w.

Stobierna-Podlasek przy nr 125, kapliczka drew., domkowa; we wnętrzu ludowa figura św. Stanisława bpa, pocz. XX w.

Stobierna-Laskowa przy nr 161, kapliczka mur., domkowa; we wnętrzu wyposażenie o charakterze ludowym, m.in. drewniana figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, k. XIX w.

Zawada nr 4, dom drew., pocz. XX w.

Zawada nr 53, dom drew., pocz. XX w.

Zawada nr 57, dom drew., pocz. XX w.

Zawada nr 31, dom drew., konstrukcji zrębowej z ostatkami, pocz. XX w.

Zawada nr 26, dom drew., pocz. XX w.

Zawada nr 68, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Zawada nr 73, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Zawada nr 70, zagroda wiejska, pocz. XX w.

Zawada nr 72a, dom mur., l. 30-te XX w.

Zawada, nr 77, dom drew., pocz. XX w.

Zawada nr 153, dom drew., pocz. XX w.

Zawada-Bobrek, zagrody wiejskie, XIX/XX w. Usytuowane na wysokim brzegu podciętych jarami. (patrz: fot. 88)

Zawada, cmentarz – nagrobki-pomniki z figurami aniołków; kłęczącego, z 1896 r., siedzącego, z pocz. XX w., oraz nagrobki z lat 30-tych XX w. o formie kapliczek słupowych z figurami Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej. (patrz: fot. 70)

Zawada, w pasie drogowym, w pobliżu nr 94. Kapliczka słupowa z figurą Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, 1920 r., eklektyczna - neobarokowa, fundacji L.J. Kosińskich.

ANEKS 4

Miejsca związane ze starą tradycją w Gminie Dębica (tradycja miejsca):

BRACIEJOWA – Dawny folwark „Berdech”, obecnie Leśniczówka na „Berdechu”, położona wśród lasu. Na katastrze wsi Braciejowa z 1849 r. jest odnotowany w tym miejscu *Folwark* z zabudową drewnianą skupioną wokół dość nieregularnego podwórca. Obecnie wjazd do d. założenia poprzedza aleja dębowa (ok. 100 letnie drzewa). W czasie II wojny drewniana zabudowa folwarczna spłonęła; zachowany murowany budynek gospodarczy wydaje się powstał na pocz. XX w. Obecny budynek administracyjny leśniczówki jest nowy; w pobliżu rośnie soliter - pomnikowy jesion (ok. 300 lat). (patrz. M.1; fot. 3)

GŁOBIKOWA „Dolizna” – Dawne założenie folwarczno-dworskie; obecnie po dawnym siedlisku pozostały pola uprawne i zakrzewienia. Prawdopodobnie w XIX w. to założenie należało do rodziny Słotwińskich, a w 1905 r. było własnością rodziny Staroniów. Następnie resztówka wraz z dworem została zakupiona przez Jana Grajcara.

Przekazy podają, że drewniany dwór na kamiennej podmurówce, czteroizbowy został rozebrany ok. 1910 r. Materiał z rozbiórki wykorzystano do budowy domu mieszkalnego Jana Grajcara, który powstał nieopodal dawnego dworu. W jego pobliżu stała stajnia i stodoła, które również rozebrano. Przy zabudowie dworskiej nie było zieleni parkowej, a jedynie istniał sad owocowy. W 1939 r. resztówkę przejął syn Jana, Wojciech Grajcar.

Z katalogu parków podworskich woj. tarnowskiego z 1977 r., aktualizowanego w 1984 r. wynika, że wówczas obiektu w terenie już nie było. Śladem jest kępa zarośli, która sąsiaduje z zakrzewieniami i drzewami porastającymi pobliski wąwóz, oraz pole uprawne.

Śladem po założeniu jest stojąca przy drodze z Głobikowej do Głobikówki (przy nr 104b), i bokiem do niej ustawiona, kapliczka podworska z 1 poł. XIX w., murowana, otynkowana, kubaturowa, domkowa, w stylu prowincjonalnego klasycyzmu, prawdopodobnie fundacji rodziny Słotwińskich. Przy niej stoi lipa o rozłożystej koronie (ok. 200 lat). (patrz: M.2; fot. 14, 15)

GŁOBIKOWA „Kamieniec” – Miejsce po dawnym założeniu dworsko-folwarcznym (dawny nr dz. 585), obecnie pole uprawne, i zarośla. Usytuowane jest przy drodze z miejscowości Mała przez Głobikową do Braciejowej, po lewej stronie, naprzeciw masztu TV, i kapliczki św. Jana Nepomucena.

Obiekt dawnego założenia już od wielu lat nie istnieje. Obecnie jest to miejsce porośnięte drzewami pochodzącymi z samosiewu, oraz częściowo użytkowane jako pole orne. Plan katastralny Głobikowej z 1849 r. pokazuje w tym miejscu, określonym „Kamieniec”, założenie składające się z dziedzińca, prawie prostokątnego, i dwóch drewnianych budynków, oraz przy zachodnim i wschodnim boku z zieleni parkowej, i od tej strony z sadem. Od zachodniej strony założenia była część gospodarza, z budynkiem dużym, drewnianym, o planie litery „H”.

W okresie międzywojennym XX w. majątek należał do rodziny Ciesielskich; następnym właścicielem aż do 1965 r. był Antoni Nicoś. Po jego śmierci spadkobiercy sprzedali tę nieruchomość Janowi Cieślakowi.

Z przekazu wynika, że drewniana zabudowa dworska spłonęła w czasie działań wojennych w 1945 r., a w później wycięto zielen parkową. Jedynym śladem założenia dworskiego jest stojąca po drugiej stronie drogi murowana kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena, która zapewne poprzedzała wjazd do dawnego założenia.

Obiekt podworski został włączony do opracowanego w 1977 r. katalogu parków woj. tarnowskiego, ale przy weryfikacji wykonanej w 1984 r. wskazano, aby go skreślić z ewidencji podworskich parków zabytkowych, ponieważ od dawna już fizycznie nie istniał.

Miejsce po siedlisku dworsko-folwarcznym „Kamieniec” może być ciekawe pod względem archeologicznym. Nazwa „Kamieniec” wiązała się w przeszłości z zamkiem budowanym na kamieniu. Nazwa i utrzymana tradycja mogą przemawiać za dawną metryką tego siedliska. Miejsce to warto odnotować np. na tablicy informacyjno-turystycznej ustawionej w pobliżu kapliczki. (patrz: M.3; fot. 17, 18)

GUMNISKA - Miejsce po dawnym założeniu i parku dworskim *Gumniska Fox*, obecnie przy posesji nr 155a i 155b, z nowym budynkiem Domu Weselnego i współczesną zabudową mieszkalno-gospodarczą.

W przeszłości założenie dworskie znajdowało się przy drodze prowadzącej z Gumnisk do Gołęczyny, przez przysiółek *Kopaliny*, w bliskim sąsiedztwie potoku *Braciejowa* (ob. *Ostra*). Jego wielkość, układ i zabudowa złożona z drewnianych budynków jest odnotowana na katastrze wsi z 1849 r. Park dworski był po zachodniej stronie drogi, prawie prostokątnego kształtu, zapewne z dworem przy północnym boku. Pozostałe budynki gospodarcze stały po wschodniej stronie drogi, a w kierunku południowym rozciągały się lany pól. W 1905 r. majątność ta o obszarze 236,96 ha należała do hrabiny Róży Raczyńskiej. Dziś w terenie, po dawnym siedlisku nie ma śladów, nawet w postaci pojedynczych starych drzew parkowych. Pozostała jedynie kapliczka przy nr 155a, murowana, domkowa, zapewne z XVIII/XIX w., pierwotnie klasycystyczna, obecnie częściowo o zniekształconej dekoracji architektonicznej przez niewłaściwie przeprowadzony remont. We wnętrzu znajduje się drewniana figura św. Jana Nepomucena, polichromowana, o cechach późnobarokowych. (patrz: M.4; fot. 23)

GUMNISKA - Miejsce po dawnym folwarku i dworze (*Gradzińszczówka*), ob. nr 67. W stosunkowo niedalekiej odległości od zespołu dworskiego *Gumniska Fox*, należącego do Raczyńskich istniał folwark, odnotowany na katastrze wsi z 1849 r. Usytuowany był w narożu drogi prowadzącej z Gumnisk przez *Podlesie* w kierunku Latoszyna i Kawęczyna, w pobliżu mostka i potoka spływającego z północnych wzniesień do potoka *Braciejowa (Ostrej)*. Folwark składał się z trzech drewnianych budynków ustawionych przy dziedzińcu; od zachodniej strony z trawnikiem i parkiem. Ten teren XIX-wiecznego folwarku, obecnie określany jako *miejsce podworskie*, to posesja o nr 67 należąca do Elżbiety Szymbor. Z przekazu jej matki, Emilii Bujak (ok. 70 lat) wynika, że w przeszłości potocznie nazywano go *Matejówką lub Gradzińszczówką*, i należał do rodziny Gradzińskich h. Ślepowron, właścicieli dóbr w Gumniskach na pocz. XX w. (rodzinny grób Gradzińskich znajduje się na cmentarzu w Gumniskach). Realność dworska została zakupiona pod koniec lat 20-tych XX w. przez jej ojca, Władysława Stafińskiego, młynarza z Łęk Dolnych, właściciela dwóch młynów. Przed czterdziestu laty rozebrano murowany, ale już poważnie zniszczony dwór Gradzińskich. Po dawnym majątku pozostał stojący w narożu działki, duży budynek gospodarczy, częściowo przebudowany, z zachowanymi starymi piwnicami. (patrz: M.4; fot. 24)

LATOSZYN – Dawny kurort - położony jest w niedalekiej odległości od trasy E4, przy bocznej drodze, która doprowadza do miejsca po dawnym uzdrowisku, ze stojącą tu nową zabudową jednorodziną.

Latoszyn od wieków słynął ze znakomitych wód leczniczych wypływających u podnóża wzniesienia porośniętego lasami, o archaicznej nazwie *Palana Gera*, gdzie kiedyś znajdował się ośrodek religijnego kultu Słowian, owiany baśniami, legendami i opowieściami. W XVI w. jedną z tych opowieści ujął w balladę poeta Henryk Leciejewski, pisząc: *Jest góra Palana Gera, skąd widno i gdzie ucieszno, tam było kościelisko i dawno, i długo. Anieli je rozbierali, a diabli budowali. Były tam źródła na niemoce*. Źródła, o których autor wspomina znajdują się u podnóża góry. W XVII

w. lecznicze źródła uczyniły z Latoszyna znane kąpielisko, a w XVIII w. uchodziło ono za jedno z najlepszych w Polsce.

Ewaryst A. Kuropatnicki, który w 1786 r. opublikował opis charakterystycznych miejsc ówczesnej Galicji, odnotował, że wieś Latoszyn należąca wtedy do rodziny Morskich była *wybornemi wodami mineralnemi sławną, żadnego jednak nie masz koło nich ogrodzenia, luboć przy drodze mурowanej od Wiednia do Lwowa*. W 1 poł. XIX wieku funkcjonował tu Zakład Zdrojowo-Kąpielowy hrabiego Morskiego tzw. *Latoszyńskie Łazienki*, z którego korzystali w celach leczniczych zamożni okoliczni mieszkańcy. W czasie rabacji, 21 lutego 1846 r. został zamordowany, Aleksy Morski w swojej posiadłości przez miejscowych chłopów, podobnie jak i jego brat Stanisław Morski z Brzezina. Po tym zdarzeniu majątek w Latoszynie był dzierżawiony przez siostrę A. Morskiego, Bobrownicką, żonę właściciela z Dobkowa. Wieś nadal służyła z przyrodolecznictwa.

Z 2 poł. XIX w. pochodzą analizy chemiczne wody zdrojowego źródła, przeprowadzone przez tarnowskiego aptekarza Reida, stwierdzające wodę chlorkowo-siarczanowo-sodowo-wapienną. Prawdopodobnie w latach 60-tych XIX w. zakład został jednak zniszczony przez huragan i pożar, co mieszkańcy z pobliskich miejscowości uznali za karę za grzechy, tj. za kąpiel nago i jeszcze przyjazd z daleka, aby tej kąpeli dokonać.

Autorzy „Słownika geograficznego” z 1884 r. odnotowali, że *przy źródle znajduje się leśniczówka i kilka domów*, a z wód korzystali okoliczni mieszkańcy. Większa własność dworska należała do A. Morawskiego.

W 1912 r. Latoszyn nie znalazł się już w spisie zdrojowisk i uzdrowisk Galicji. W 1932 r. na miejscu starego zakładu, z inicjatywy prywatnej dębiczanie: P. Rosenberka i inż. Krawczyka wybudowano nowoczesny obiekt kąpielowy zwany „*Łazienkami*”, z restauracją oraz dwa pensjonaty. W ciągu roku udzielono do 3 tysięcy zabiegów pod nadzorem lekarza. Do zakładu zjeżdżali kuracjusze z kraju i zagranicy, stawiając go ponad Krynice i Szczawnicę. Tutejsze wody siarczane i żelazisto-siarczane, oraz doskonałej jakości borowina, leczyły choroby stawów, kości, choroby skórne: grzybicze, łuszczące, choroby kobiece, paraliże i niedowłady. Korzystano ze spacerów i wędrowek pieszych. Borowinę przywożono z torfowisk, z lasu, z pobliskiego Przyborowa. Podczas II wojny światowej ten tętniący życiem ośrodek został prawie całkowicie zniszczony; budynek *Łazienek* został zburzony.

W 1962 r. z dawnych obiektów zdrojowych zachował się tylko jeden nieduży budynek. W okresie PRL-u ich odbudowa była przedmiotem zainteresowań zakładów pracy, a rzeszowski Urząd Wojewódzki dokonał nawet szczegółowych badań geologicznych i hydrologicznych. Jednak nie podjęto działań w kierunku reaktywowania uzdrowiska. Drugie źródło o podobnym składzie chemicznym znajduje się od strony wsi Podgrodzie. Do dziś pozostały leje studni, z których mieszkańcy czerpią leczniczą wodę, oraz budynek łaźni przysposobiony na leśniczówkę. Budowa zbiornika retencyjnego pozwoliłaby gromadzić większy zapas wody.

Z przeprowadzonych w ostatnich latach badań wynika, że łączne zasoby wód mineralnych są wystarczająco duże, by stać się bazą dla tutejszego lecznictwa uzdrowiskowego. Za odbudową „*Łazienek*” przemawiają takie atuty jak: czyste powietrze (południowe wiatry z Przełęczą Dukielskiej), możliwość uprawiania hipoterapii, skuteczne metody leczenia wielu schorzeń. Połączenie balneologii, hipoterapii i fizykoterapii wraz z czynnym wypoczynkiem mogłoby stworzyć z Latoszyna poważny ośrodek leczniczy. Obecnie gmina Dębica czyni intensywne starania zmierzające do reaktywowania dawnego ośrodka leczniczego. W Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego przewidziano utworzenie nowego obszaru uzdrowiskowego i bazy sanatoryjnej dla Zakładu Przyrodolecznictwa w Latoszynie. (patrz: M. 6; fot. 32)

PASZCZYNA – Miejsce po dawnym założeniu dworskim z folwarkiem (obecnie koło nr 62).

Mapa katastralna Paszczyzny z 1849 r. pokazuje w północnej części wsi, przy drodze z Dębicy do Skrzyszowa, przebiegającej wzdłuż potoka *Wielopolka*, założenie dworskie składające się z budynku dworu z gankiem przy zachodniej elewacji, i z kilku, dużych rozmiarów obiektów folwarcznych. Obecnie droga uległa przekształceniu, a z dawnych obiektów pozostały dwa parterowe budynki murowane z gliny, oraz ceglany budynek spichlerza dworskiego, ob. dom mieszkalny nr 62. Prawdopodobnie sklep w centrum sołectwa to przekształcony obiekt podworski. (patrz: M.8; fot. 34, 35)

PODGRODZIE - Wzgórze Maga (365m n.p.m.) według legendy było siedzibą króla Bodzona, jednego z najstarszych władców słowiańskich. W czasie walki w obronie grodu, Bodzos miał być pojmany przez najeźdźcę i ukrzyżowany (czy powieszony) w miejscu zwanym do dziś Szubienica. (patrz: fot. 41)

PUSTKÓW - Miejsce po dawnym założeniu dworsko-parkowym. Po tym zespole zachowała się murowana kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena z XVIII/XIX w., stojąca w centrum miejscowości, oraz od tej strony resztki alei wzdłuż drogi w kierunku kościoła, także w terenie czytelne są relikty stawów, jak również zachował się z 2 poł. XIX w. murowany budynek dawnej gorzelni z k. XIX w., obecnie nr 35.

Plan katastralny wsi Pustków z 1849 r. pokazuje wyjątkowo okazałe założenie dworsko-parkowe usytuowane po obu stronach drogi Dębica-Mielec, z zabudową murowano-drewnianą i ze stawem. Po wschodniej stronie zespołu rozciągał się dużych rozmiarów ogród o geometrycznym i kwatrowym układzie. Przy drodze prowadzącej do Polesia zaznaczono istniejącą do dziś kapliczkę św. Jana Nepomucena. (patrz: M. 10, 11; fot. 46, 47)

ZAWADA – Miejsce po dawnym założeniu folwarcznym. Założenie folwarczne położone jest wśród pól, przy nr 45, usytuowane na północ od założenia pałacowo-parkowego, po drugiej stronie trasy E4, dostępne ze wsi Zawada od głównej drogi, drogą gruntową pomiędzy domostwami. Obecnie składa się ze starych budynków gospodarczych, o planie wydłużonego prostokąta, uzupełnionych nowszymi, powojennymi, ustawionymi w regularny czworobok z dziedzińcem. W jego obwodzie rosną stare drzewa przemieszane z powojennymi nasadzeniami, a całość jest ogrodzona siatką. Budynki są w dość dobrym stanie technicznym, ale nie użytkowane ulegają zniszczeniu. (patrz: fot. 81)

ANEKS 5

Pomniki przyrody znajdujące się na terenie gminy Dębica:

Jesion wyniosły we wsi Braciejowa, obok leśniczówki Berdech pozostaje pod zarządem PGL Lasy Państwowe (nr ew. 116)

Grupa drzew: buk pospolity oraz siedem dębów szypułkowych we wsi Głobikowa w parku podworskim na terenie gospodarstwa AWRSP (nr ew. 121)

Dwa jesiony wyniosłe oraz dwa dęby szypułkowe w parku podworskim w Nagawczynie (nr ew. 133)

Dąb szypułkowy we wsi Stasiówka przy domu nr 21

Dąb szypułkowy we wsi Stasiówka w lesie leśnictwa Berdech po zachodniej stronie drogi Dębica – Niedźwiada (nr ew. 147)

CZĘŚĆ II

Spis treści

- MATERIAŁY, NA KTÓRYCH OPARTO OPRACOWANIE
- ZASÓB DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY DĘBICA
- I. Rys historyczny Gminy Dębica
- II. Położenie Gminy Dębica
- III. Rys historyczny miejscowości Gminy Dębica
- IV. Zabytki Gminy Dębica wpisane do rejestru zabytków
 - Tabela nr 1. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego
 - Tabela nr 2. Wykaz parków wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego
 - Tabela nr 3. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego
- V. Zabytki archeologiczne na terenie Gminy Dębica
 - PLANY KATASTRALNE Z POŁOWY XIX W. POSZCZEGÓLNYCH MIEJSCOWOŚCI GMINY DĘBICA
 - KATALOG ZDJĘĆ – WYBRANE ZABYTKI I KRAJOBRAZY

Materiały, na których oparto opracowanie

DOKUMENTACJE

Katalog parków woj. Tarnowskiego – Pustynia, oprac. Mgr inż. Z. Bielatowicz, mgr inż. J. Czupryna, 1977 r., w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Pronobis J., *Orzeczenie budowlano-konstrukcyjne dworu w Pustyni*, Tarnów 1980, w: Archiwum UOZ Rzeszów, sygn. 1951.

Stelmach t., *Adaptacja budynku dworu z planem zagospodarowania*, Dębica, Rzeszów, 1971, w: Archiwum UOZ.

Katalog parków woj. tarnowskiego – *Głobikowa I*, oprac. Z. Bielatowicz, J. Czupryna, 1974.

Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k/ Dębicy /woj. tarnowskie/. Studium historyczne i kompozycyjne zespołu oraz projekt rekompozycji układu parkowego, oprac. Stanisława Rusińska, Maria Kasprzyk, Kraków 1979-1980, t. I i II, w: Archiwum UOZ, sygn. 11323.

Dwór w Pustyni k. Dębicy. Dokumentacja badań na obecność polichromii, Pustynia 1986, w: Archiwum UOZ Rzeszów, sygn. 2370.

Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa II”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Zygmunt Denisiuk z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa III”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa IV”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Pustynia”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Zygmunt Denisiuk z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa I”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Zawada”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dziewolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Podgrodzie”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dziewolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja zabytkowego parku „Podgrodzie”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dziewolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k. Dębicy. Studium historyczne i kompozycyjne zespołu oraz projekt rekonstrukcji układu parkowego, t. I i II, oprac. S. Rusińska, Kraków 1979-1980, Archiwum UOZ Rzeszów, sygn. 11324.

Inwentaryzacja architektoniczna, oprac. Z. Lewczuk, W. Buscher, 1988 r., w: Archiwum UOZ Rzeszów, sygn. 11194.

Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k/Dębicy. Studium historyczne i kompozycyjne zespołu oraz projekt rekonstrukcji układu parkowego, PP PKZ Kraków 1979-1980, mps, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Koncepcja architektoniczno-urbanistyczna rekonstrukcji pałacu w Zawadzi, J. Czubiński z zespołem, Kraków [1989], w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Bosak B., *Dwór w Nagawczynie. Dokumentacja naukowo-historyczna*, Krosno 2002, w: Archiwum UOZ Rzeszów.

Ewidencja kapliczek i krzyży przydrożnych na terenie gminy Dębica, oprac. E. Obrocka, 2004 r.

Karty Gminnej Ewidencji Zabytków – Urząd Gminy Dębica, 2006.

Karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa opracowane dla obiektów z Brzeźnicy, Podgrodzia, Pustków-Osiedle, Pustyni, Zawady w ilości 12, oraz tzw. białe karty dla Brzeźnicy, Gumnisk-Foks, Braciejowa, Stasiówka, Pustynia, Nagawczyna w ilości 6, oraz karty obiektów ruchomych, znajdujące się w zbiorach Archiwum Urzędu Ochrony Zabytków w Rzeszowie.

KARTOGRAFIA

Archiwum Państwowe w Rzeszowie, zespół nr 1313:

Mapa katastralna, *Braciejowa mit der Ortschaft Poludnik in Galizien, 1849 r.*, sygn. 2066.

Mapa katastralna, *Latoszyn in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 2167.

Mapa katastralna, *Stobierna in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 2219.

Mapa katastralna, *Parszczyzna sammt der Ortschaft Kochanówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 3146.

Mapa katastralna, *Podgrodzie sammt Grabówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 3052.

Mapa katastralna, *Stasiówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 3282.

Mapa katastralna, *Gumniska Fox in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 2401.

Mapa katastralna, *Głobikowa in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 2417.

Mapa katastralna, *Pustynia in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, sygn. 2698.

Mapa katastralna, *Nagawczyna in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.(1952)*, sygn. 987.

Archiwum Państwowe w Przemyślu:

Mapa katastralna, *Zawada in Galizien Tarnower kreis, 1850 r.*, Archiwum Geodezyjne, karta nr V (1617)

Mapa katastralna, *Pustynia in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, Archiwum Geodezyjne, karta nr 138, sygn. 1124
Mapa katastralna, *Pustków in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.*, Archiwum Geodezyjne, karta nr 137.
Mapa ewidencyjna, *Pustków pow. Dębica. Zakład Litograficzny i Urząd katastralny Dębica, 1941*, sygn. 77, w: Archiwum Państwowe w Przemyślu. Zespół – Archiwum Geodezyjne.

BIBLIOGRAFIA

Stupnicki H., *Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*, Lwów 1849.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, W. Walewski, F. Sulimirski, t. I-XIV, Warszawa 1880-1895.
Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z W. Ks. Krakowskim. Na podstawie najnowszych materiałów urzędowych ułożyło Krajowe Biuro Statystyczne przy Wydziale Krajowym, Kraków 1905.
Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji 1913, Lwów 1913.
Fierich J., *Przeszłość wsi powiatu ropczyckiego w ustach mieszkańców*, Ropczyce 1936.
Hnatyk E., *Schematyczne dane o powiecie ropczyckim w dobie obecnej*, Ropczyce 1936.
Preck K., *Czasy i ludzie*, Wrocław 1959.
Dębica i okolice, oprac. Zbiorowe, Warszawa 1962.
Jaroszewski T. S., *Zamek w Zawadzie zapomniane dzieło Karola Friedricha Schinkla*, w: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, Warszawa 1982, t. XXVII, z. 3-4, 143-155.
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, woj. rzeszowskie, powiat Dębicki, oprac. A. Fischinger, P. Krakowski.
Krupiński A.B., *Zabytki urbanistyki i architektury województwa tarnowskiego*, Warszawa-Kraków 1989.
Kula M. ks., *Zabytkowy kościół parafialny w Zawadzie koło Dębicy*, Tarnów 1991 (2005).
Morawczyński M., *„Rzeź 1846 r. Dębica, Pilzno, Tarnów i okolice”*, Tarnów 1992.
Ćwik W., *W dobie przedautonomicznej*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Jodłowski A., *Pradzieje i wczesne średniowiecze*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Kiryk F., *Początki osady i miasta*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Lach J., Kukulak J., *Przyrodnicze warunki rozwoju Dębicy*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Rajman J., *W okresie nowożytnym*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Zielecki A., *W czasach autonomii*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Bonusiak W., *Podczas wojny obronnej i okupacji niemieckiej*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Morawczyński M., *Oświata i szkolnictwo*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Kumor B., *Parafia i życie religijno-moralne (1918-1975)*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Czerny Z., *Turystyka i krajoznawstwo*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Czerny Z., *Ochrona zdrowia*, w: Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995.
Słotwiński H., *Z krwawych dni*, w: Dębickie Źródła Historyczne, z. 1, Dębica 2008.
Mydel R., *Historia wsi Podgrodzie*: www.podgrodzie.edu.pl/katalogi/

Strategia Rozwoju Gminy Dębica na lata 2007 – 2013.

Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2006 – 2009.

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Kierunki Polityki Przestrzennej. Propozycje ważniejszych zadań rządowych i samorządowych.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica.

Relacje ustne mieszkańców poszczególnych sołectw, właścicieli działek, sołtysów wsi na terenie objętym opracowaniem.

ZASÓB DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY DĘBICA

I. RYS HISTORYCZNY GMINY DĘBICA

Dzieje miejscowości należących do Gminy Dębica są związane z historią miasta Dębicy ze względu na ich położenie, i w przeszłości często na wspólnych właścicieli. Większość sołectw bezpośrednio graniczy z tym miastem od północy, wschodu i południa, a nawet niektóre zostały częściowo okrojone ze swojego obszaru na rzecz

powiększającego swój teren miasta Dębicy (np. Latoszyn, Pustynia). Dla sołectw Gminy Dębica, miasto Dębica stanowiło centrum administracyjne, kulturalne i gospodarcze.

Po raz pierwszy źródła historyczne wspominają o Dębicy w roku 1293. Ziemie te przeszły w posiadanie rycerskiego rodu Gryfitów, po których dziś miasto ma swój herb. W XIV w. istniały już lokowane znacznie wcześniej na prawie niemieckim wsie: Zawada, Podgrodzie, Gumniska, Kędzierz, Nagawczyna, Paszczyna, Stasiówka. Dębica rozwijała się dynamicznie, i w XIV w. została siedzibą dekanatu *leśnego*, który składał się z 14 parafii położonych w Puszczy Sandomierskiej. W tym czasie parafia dębicka obejmowała: Grabówkę, Kędzierz, Kawęczyn, Latoszyn, Nagawczynę, Pustynię, Gawrzyłową, Kawęczynek, Podgrodzie, Wolice. Natomiast do parafii Gumniska należały: Braciejowa, Głobikowa, Stasiówka.

Proces osadnictwa na tym terenie został zakończony w XIV – XV w., kiedy to granica państwa, po przyłączeniu w latach 1340 – 1349 przez króla Kazimierza Wielkiego Rusi Halickiej została przesunięta na wschód. Dogodne położenie przy trakcie *ruskim*, najstarszym szlaku handlowym sprawiło, że w 1358 r. Kazimierz Wielki wydał zezwolenie na lokację Dębicy na prawie magdeburskim. Lokację przeprowadził dopiero w 1372 r. sołtys Mikołaj z Lipin. Świętosław Gryfit w nagrodę za urządzenie miasta mianował Mikołaja, pierwszym wójtem Dębicy. Do rozwoju miasta przyczynił się wydany w 1446 r. przywilej organizowania jarmarków i targów. Wraz z rozwojem sieci miejskiej iżywieniem wymiany towarowej nastąpiło większe zagęszczenie jednostek osadniczych.

W XV w. Dębica z okolicznymi wsiami wchodziła w skład sądowego powiatu pilzneńskiego w granicach województwa sandomierskiego. Na ten okres przypadł dynamiczny rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Uzyskanie w połowie XV w. dostępu do morza Bałtyckiego umożliwiło szybki rozwój uprawy zboża, które Wisłą i jej dopływami przewożono do Europy Zachodniej. Dorzecze Wisłoki stanowiło dogodny teren do spławu zboża. Dla tego obok posiadłości Gryfitów, w okolicznych wsiach Dębicy powstawały liczne majątki szlacheckie, przekształcane w folwarki (np. w Latoszynie). Ród Ligęzów herbu Półkozic przejął wówczas Zawadę, sąsiedni Bobrek, Stobierną, Pustynię, Kozłów i Brzeźnicę. Część majątków stała się własnością szlacheckiego rodu Tarnowskich i Tęczyńskich. W tym regionie swoje posiadłości posiadał też Zawisza Czarny.

Okres rozwoju gospodarczego zakłócany był jednak częstymi konfliktami i najezdami. Tereny południowo-wschodniej Polski niszczyli Tatarzy, a w 1474 r. węgierski oddział Tomasza Tarty ograbił pogórze pałac m.in. Pilzno i Dębicę oraz 200 okolicznych wsi. Od pocz. XVI w. rozwój miasta Dębicy hamował podział między kilku właścicieli. Właścicielami był m. in. Jan z Podgrodzia, oraz dziedzice z Latoszyna. Wiek XVII w. przyniósł groźne zawieruchy wojenne ze Szwedami, a w XVIII w. oprócz wojsk szwedzkich także rosyjskie i saskie przetoczyły się przez tereny wsi gminy Dębica.

Od 1768 r. Dębica przeszła w posiadanie nowego właściciela – rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. rodziny Raczyńskich, którzy osiedlili się w pobliskiej Zawadzie, tworząc tu swoją siedzibę o charakterze rezydencji.

W 1772 r., po pierwszym rozbiórce Polski, miasto znalazło się pod zaborem austriackim i zostało pozbawione praw miejskich. Przeprowadzono też nowy podział administracyjny. Okolice Dębicy weszły początkowo do cyrkułu pilzneńskiego, a następnie od 1782 r. do cyrkułu tarnowskiego. W pierwszych latach zaboru (1775 – 1780) wybudowano ważny pod względem strategicznym i handlowym trakt cesarski od Bielska poprzez Pilzno, Dębica i dalej do Lwowa.

Trudna sytuacja gospodarcza na tym terenie od pocz. XIX w. powodowała, że znaczna część wsi posiadała kilku a nawet kilkunastu właścicieli spośród szlachty cząstkowej i dzierżawców. Do największych właścicieli ziemskich w XIX w., należeli Raczyńscy, wydzierżawiając część swoich majątków (np. Brzeźnicę, Paszczynę, Pustynię). Zaczął wzmagać się ucisk pańszczyzny poprzez ciągłe podnoszenie chłopom świadczeń na rzecz dworów szlacheckich. Władze zaborcze wykorzystywały dla własnych celów rodzące się sprzeczności między dworem a wsią. Problemy te dostrzegali działacze niepodległościowi (np. K. Słotwiński), którzy w swych programach, obok narodowowyzwoleńczych celów, stawiali także konieczność reform społecznych. Brak reform, dotyczących poprawy sytuacji chłopów, doprowadził do dramatycznych wydarzeń 1846 r. Rabacja objęła w rejonie Dębicy majątki dworskie m.in.: w Braciejowej, Głobikowej, Podgrodziu, Latoszynie, Nagawczynie, Paszczynie. Majątek Raczyńskich w Zawadzie uniknął napadu chłopów na skutek sprawnie przeprowadzonej obrony.

W 1848 r. rozpoczęto nadawanie chłopom na własność uprawianą przez nich ziemię. Zniesienie pańszczyzny nie wpłynęło jednak na poprawę ich położenia. Ubożejący chłopci często porzucali gospodarstwo i udawali się na zarobkową emigrację zwłaszcza do USA.

W 1850 r. Dębica stała się siedzibą powiatu sądowego, w 1867 r. znalazła się w powiecie sądowym z siedzibą w Pilźnie, a później w powiecie ropczyckim.

Ponowne ożywienie Dębicy i okolicznych wsi nastąpiło w 1856 r. po oficjalnym otwarciu linii kolei kolejowej na trasie Kraków – Dębica, a w latach 80-tych XIX w. powstała kolejna linia kolejowa do Tarnobrzega, dzięki czemu miasto stało się siedzibą węzła kolejowego. Fakt ten korzystnie wpłynął na rozwój okolicznych miejscowości (Pustyni, Brzeźnicy, Pustkowa, Zawady).

W czasie I wojny, podczas wycofywania się wojsk rosyjskich w 1915 r. zniszczonych zostało wiele miejscowości gminy, w tym okazały pałac Raczyńskich w Zawadzie.

W okresie międzywojennym wzrastająca liczba bezrobotnych, przy słabym stopniu uprzemysłowienia regionu dębickiego spowodowała, że w 1936 r. przystąpiono do realizacji planu uprzemysłowienia, autorstwa wicepremiera ministra skarbu, Eugeniusza Kwiatkowskiego. Przewidywał on utworzenie w widłach rzek Wisły i Sanu, Centralnego Okręgu Przemysłowego, zwanego COP – em. W jego zasięgu znalazła się także ziemia dębicka. W ramach tego programu w Pustkowie rozpoczęto budowę fabryki materiałów wybuchowych „Lignozy”, a także zakładu chemicznego w Pustyni. Inwestycje te dawały zatrudnienie mieszkańcom regionu i przyczyniły się do dynamicznego rozwoju gospodarczego.

W czasie II wojny Niemcy przystąpili do bezwzględnej eksterminacji społeczeństwa polskiego. Od 1940 r. wojskowe władze niemieckie rozpoczęły tworzenie w północnej części powiatu dębickiego poligonu SS Truppen-Übungs-Platz. Jego południowa granica przebiegała na odcinku od Brzeźnicy do Sędziszowa. W ramach poligonu znalazły się m.in. takie miejscowości jak: Brzeźnica, Wola Brzeźnicka, Paszczyna, Pustków. W Pustkowie, w lesie wokół fabryki chemicznej „Lignoza”, utworzono obóz wojskowy SS. Budynki obozowe umieszczono wokół 4 okręgów tzw. ringów.

Czas wojny to również działalność obronna polskiej ludności. Podczas akcji „Burza” żołnierze AK obronili ludność Gumnisk przed pacyfikacją 12 VIII 1944 r., a także stoczyli krwawą bitwę z Niemcami 24 VIII 1944 r. na Polanie Kałużówka w lasach braciejowskich. Nocą z 31 I / 1 II 1944 r. partyzanci AK pod dowództwem Stanisława Dydo ps. „Steinert” odbili w Brzeźnicy 12 więźniów strzeżonych przez Niemców.

Przed 1945 r. teren obecnej gminy należał do województwa krakowskiego, a po zakończeniu II wojny światowej obszar ten wszedł w skład nowo utworzonego województwa rzeszowskiego. Dane z przeprowadzonych statystyk na początku 1946 r. wskazują, że w gminie Dębica, w skład której wchodziły wówczas gromady: Braciejowa, Głobikowa, Gumniska, Kędzierz, Latoszyn, Nagawczyna, Podgrodzie, Pustynia, Stasiówka, Stobierna i Zawada, w czasie drugiej wojny utraciło życie 287 mieszkańców.

Po II wojnie doszło do likwidacji posiadłości dworskich, a ich majątki w użytkowanie przejęły Państwowe Gospodarstwa Rolne (Zawada, Głobikowa, Podgrodzie). Odbudowano zniszczone zakłady przemysłowe i utworzono nowe zakłady. Z pośród zakładów odgrywających znaczną rolę na rynku lokalnym, krajowym i międzynarodowym wymienić można m. in.: Zakłady Tworzyw Sztucznych „ERG” w Pustkowie Spółka Akcyjna (przedwojenna „Lignoza”).

Do 1955 r. istniał duży powiat dębicki, który podzielono w tymże roku na dwa mniejsze: Borową, Brzeźnicę, Czarną Tarnowską, Gumniska, Jastrząbkę Starą, Latoszyn, Lipiny, Łęki Dolne, Łęki Górne, Machową, Mokrzec, Nagoszyn, Pustków, Pustynię, Straszęcín, Strzegocice, Zawadę, Zasów, Zwiernik i Żyraków. Ten podział administracyjny utrzymał się przez dwadzieścia lat. Na mocy ustawy z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych z dniem 1 stycznia 1973 r. powstała gmina Dębica, która objęła swym zasięgiem dawne Gromadzkie Rady Narodowe: Zawada i Latoszyn oraz gmina Brzeźnica, w skład której weszły Gromadzkie Rady Narodowe: Brzeźnica i Pustków. W dniu 1 lipca 1976 r. na mocy rozporządzenia Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 11 czerwca 1976 r. w sprawie połączenia, zniesienia, utworzenia, zmiany granic i nazw gmin połączone zostały gmina Dębica i gmina Brzeźnica w jedną gminę z siedzibą w Dębicy.

W roku 1975 zniesiono strukturę powiatową zwiększając z 17 do 49 liczbę województw. Dębica z okolicznymi miejscowościami znalazła się w granicach nowo utworzonego województwa tarnowskiego. Po kolejnej reformie 1999 r. Dębica jest siedzibą powiatu w powstałym województwie podkarpackim.

Obecnie Gmina Dębica liczy **19 sołectw: Braciejowa, Brzeźnica, Brzeźnica Wola, Głobikowa, Gumniska, Kędzierz, Kochanówka, Kozłów, Latoszyn, Nagawczyna, Paszczyna, Podgrodzie, Pustków, Pustków - Krownice, Pustków - Osiedle, Pustynia, Stasiówka, Stobierna, Zawada.**

Według danych z 31 grudnia 2005 roku Gminę Dębica zamieszkiwało 24 282 osób, czyniąc ją drugą pod względem ludności gminą wiejską w Polsce (po gminie Chełmiec). Jest też największą liczebnie gminą wiejską w woj. podkarpackim. Zajmuje obszar 137, 6 km².

Siedziba urzędu Gminy Dębica znajduje się w Dębicy przy ul. Batorego 13.

II. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE GMINY DĘBICA

Gmina Dębica położona jest w północno-zachodniej części województwa podkarpackiego. Usytuowana jest na pograniczu dwóch jednostek fizyczno-geograficznych: Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej. Północna część gminy obejmuje tereny równinne, które na południu przechodzą w tereny pagórkowate. Przez Gminę Dębica przebiegają ważne szlaki komunikacyjne: trasa E4, magistrała kolejowa Kraków-Przemyśl, oraz w kierunku Tarnobrzega, a przez jej północną część przebiegać będzie autostrada.

III. RYS HISTORYCZNY MIEJSCOWOŚCI GMINY DĘBICA

BRACIEJOWA – położona na progu Pogórza Karpackiego miejscowość licząca 15 km² zamieszkuje 810 osób (dla porównania w 1970 r. mieszkało tu 759 mieszkańców).

O odległym pobycie ludzi w tej miejscowości świadczą odkryte tu dwa wczesnośredniowieczne grodziska wiślańskie. W 1911 r. w Braciejowej zostało zinwentaryzowane przez znanego archeologa krakowskiego, Włodzimierza Demetrykiewicza jedno z najwartościowszych stanowisk archeologicznych w okolicy Dębicy, a mianowicie grodzisko wczesnośredniowieczne na wzgórzu zwanym *Boży Bab* lub *Głodomank* w przysiółku Okopy, pochodzące z IX-X w. Według miejscowej tradycji, po zniszczeniu tego grodu pozostali jedynie bracia *Jowa*, co dało nazwę wsi - Braciejowa. Z kolei w 1956 r. w ramach działalności Karpackiej Stacji Archeologicznej, prowadzonej przez archeologa A. Żakiego zlokalizowano, nieco późniejsze, drugie grodzisko w tej miejscowości usytuowane na wzgórzu *Zamczysko*, pochodzące z XI -XIII w.

Miejscowość ta istniała zapewne już w XII w., i należy do jednej z najstarszych osad w gminie Dębica. Pierwsze źródłowe wzmianki o Braciejowej pochodzą z XIII w. Przekazy podają, że w Braciejowej wydobywano i wytapiano złoto, oraz że prawdopodobnie wtedy górnicy wybudowali w przysiółku *Rola* kościółek p.w. św. Barbary, patronki górników. Kościół ten istniał jeszcze w XVII w., bowiem jak podaje tradycja, po spaleniu się kościoła w Gumniskach w 1651 r. aż do powstania nowego kościoła w 1682 r., to w kościele św. Barbary w Braciejowej odprawiano nabożeństwa. W następnych latach świątynia podupadła, a sama wieś weszła w skład parafii w Gumniskach. Dziedzicem Braciejowej w XV w. był Jan Podgrodzki herbu Gryf, właściciel Dębicy. W 1509 r. dziedzicem Braciejowej był Zbigniew Bąk, a w 1510 r. Braciejowa przeszła w posiadanie rodziny Jana Bydłowskiego. Wówczas mieszkało tam 24 kmieci, była karczma, młyn i dwór z folwarkiem oraz sadzawka rybna. W 1 poł. XVIII w. odnotowano we wsi 29 chłopów, którzy zajmowali się tkactwem, bednarstwem, tokarstwem, młynarstwem, kowalstwem i gancarstwem. Od 1768 r. wieś należała do klucza dębickiego rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do Raczyńskich. Na mapie katastralnej wsi z 1849 r. odnotowano obszar określony *Folwark*, z zabudową złożoną z ośmiu drewnianych budynków, dość luźno ustawionych, na terenie o kształcie zbliżonym do prostokąta, częściowo zadrzewionym (Mapa nr 1, dalej: M 1.). W 1905 r. braciejowski majątek dworski Rogera i Edwarda Raczyńskich wynosił 785 ha.

Lasy braciejowskie, obok pradawnej przeszłości związane są z trudnymi latami okupacji. Tu na polanie *Kałużówka* znajduje się pomnik ku czci partyzantów, którzy oddali życie podczas słynnej *Akcji Burza* w 1944 r., zorganizowanej przez AK. Komendantem był Adam Lazarowicz pseud. *Klamra*.

Lasy braciejowskie wchodziły w skład planowanego rezerwatu przyrody *Zamczysko*, obejmującego około 65 hektarów. Cel ochrony to zbiorowiska żyznej buczyny karpackiej i stanowiska kłokoczki południowej, wawrzynka, bluszczu pospolitego oraz pozostałości średniowiecznego grodziska-strażnicy grodowej z okresu XI-XIII w. Do dziś wydobywane są tu pozostałości glinianych naczyń, i czytelne są w terenie resztki fortyfikacji ziemnych.

BRZEŹNICA – miejscowość położona jest w widłach rzek *Wisłoki* i *Wielopolki*, w odległości 10 km w kierunku północnym przy drodze z Dębicy do Mielca. W jej skład wchodzi 2 sołectwa: **BRZEŹNICA** o powierzchni 10,6 km², licząca obecnie 2600 osób, i **BRZEŹNICA WOLA** o powierzchni 3,6 km², licząca 600 osób, razem 3200 mieszkańców.

Brzeźnica to słowo pochodzenia staropolskiego, którym określono miejsce porośnięte brzożami, lasek brzożowy. Nazwy tego typu odnoszą się do osad założonych bardzo wcześnie.

Parafia powstała tu prawdopodobnie w XI w., jako fundacja rycerska legendarnego Jana z Brzeźnicy. Najstarszy przekaz źródłowy wymieniający parafię Brzeźnica pochodzi z 1326 r., i znajduje się w wykazach Świętopietrza, tzw. Aktach Kamery Apostolskiej. Tradycja wiąże konsekrację pierwszego kościoła parafialnego z osobą św. Stanisława, bpa krakowskiego. Brzeźnica była parafią położoną w centrum wielkiej własności ziemskiej rodu Ligęzów herbu Półkozic. Po raz pierwszy kościół parafialny w Brzeźnicy p.w. św. Jana Chrzyciela wzmiankuje kronikarz, Jan Długosz (1415-1480) w dziele „Liber Beneficiorum”. Wizytacja z 1602 r. wymienia jako patronów kościoła brzeźnickiego św. Jana Chrzyciela, św. Marię Magdalenę i św. Marcina bpa.

Nie jest znany czas budowy kolejnych kościołów w Brzeźnicy. Prawdopodobnie drewniany kościół brzeźnicki w 1569 r. został poddany gruntownemu remontowi i przebudowie, którą kierował ówczesny proboszcz ks. Sebastian Widrich z Mielca. Kolejny drewniany kościół wybudowany został przez Stanisława z Bobrku Ligęzę około 1600 r. Inne źródła podają informację o remoncie kościoła ok. 1660 r., którego fundatorem był Achacy Ligęza wraz z żoną Zuzanną. Wtedy prace pod kierownictwem ks. proboszcza Jakuba Brańskiego zakończono w 1674 r. Ostatecznie kościół ten dotrwał do 1905 r., a następnie został rozebrany po wybudowaniu obecnej, murowanej świątyni. Parafia Brzeźnica obejmowała miejscowości: Brzeźnicę, Wolę Brzeźnicką, Pustków i Wolę Pustkowską.

Od 1768 r. wieś weszła w skład klucza dębickiego będącego własnością rodu Radziwiłłów. Po zawarciu związku małżeńskiego dziedziczki dóbr Dębicy, księżnej Anny Radziwiłłówny z hrabią Atanazym Raczyńskich, od 1819 r. stała się własnością tej rodziny. W 1881 r. obszar dworski w Brzeźnicy należał nadal do Raczyńskich.

W latach 1700-1793 w Brzeźnicy istniał szpital. Szkołę parafialną założył w 1808 r., i początkowo w niej uczył, ks. Franciszek Nitsch. Po nim przez 30 lat uczył organista Franciszek Kotlarski. W 1881 r. we wsi funkcjonowała szkoła ludowa filialna.

Podczas pacyfikacji przeprowadzonej przez Niemców 30 czerwca 1943 r. we wsi zamordowano 14 osób. Na cmentarzu parafialnym wzniesiono pomnik mauzoleum; umieszczono w nim urny z ziemią z 14 pól bitewnych świata, pod którym corocznie 11 listopada odbywają się uroczystości niepodległościowe. W 2004 r. postawiono pomnik „Ofiarom Dzieci Betlejemskich”, a w 2006 r. pomnik „Ofiarom komunizmu 1944-1989”.

W pobliżu głównej drogi przebiegającej przez miejscowość, niedaleko cmentarza, znajduje się nowy budynek szkoły, i dom kultury z przyległym boiskiem sportowym. W Brzeźnicy swoją produkcję zlokalizowało wiele firm, w tym firma farb „Śnieżka”.

Wśród osobliwości przyrody ożywionej w Brzeźnicy zaprojektowany został w 1995 r. rezerwat *Wielopolka* o powierzchni 1 ha mający na celu ochronę buku europejskiego, który występuje na *Wielopolce*. Utrzymanie tego stanowiska ma na celu odnowienie gatunku bobra na rzekach Polski Południowej.

GŁOBIKOWA - to wieś o powierzchni 735, 2 ha, w tym gruntów ornych jest 454 ha, a na jednej trzeciej rosną lasy; obecnie liczy około 550 mieszkańców. Wieś położona na wysokości ok. 360-450 m n.p.m. w pd.-zach. części Pogórza Strzyżowskiego należącego do Pogórza Karpackiego. Wzniesienie „Tomaszówka” (449,5 m n.p.m.) jest najwyższym położonym punktem gminy.

Nazwa miejscowości pochodzi prawdopodobnie od właściciela wsi o imieniu „Głobik”, a jej powstanie określane jest na wiek XIV. Podobnie jak okoliczne wsie należała do rodu Gryfitów; w 1441 r. sołtysiem był Jan Skalski, sprawujący też funkcję ławnika w sądzie dębickim. W 1489 r. połowa Głobikowej przeszła w posiadanie spadkobierców po Janie Podgrodzkim h. Gryf. Po 1512 r. Głobikowa stała się własnością Jana Górskiego, dziedzica Dębicy, a od 1523 r. w połowie należała do jego żony Reginy z Pobiedza. Na pocz. XVI w. ród Gryfitów został częściowo wyparty przez Tarnowskich, następnie ród Siekluckich, Gamratów, Tarłów, a w XVIII i XIX w. Słotwińscy byli właścicielami wsi.

Podstawowym zajęciem mieszkańców wsi było rolnictwo i hodowla bydła. Rolę uprawiano metodą trójpołówki; na dużą skalę karczowano lasy w celu uzyskania ziemi ornej. Równocześnie pojawiły się pierwsze folwarki: najpierw sołtysie a później szlacheckie, których było prawdopodobnie cztery. Jeszcze na katastrze wsi z 1849 r. można określić obszary, na których się one znajdowały (M.2,3). Były oparte na pańszczyźnianej pracy chłopca, aż do czasu uwłaszczenia po wydarzeniach roku 1846 r. Z Głobikową był związany znany działacz chłopski i niepodległościowy, Konstanty Leliwa Słotwiński (1793-1846).

W 1905 r. w Głobikowej „Górnej”, Tomasz Łobarzewski posiadał majątek o powierzchni 93,80 ha, a w Głobikowej „Dolnej” majątek Piotra Pawlikiewicza wynosił 166,96 ha, natomiast Edmunda Staronia (na wzniesieniu „Tomaszówka”, określanym też „Kamieniec”, dziś w pobliżu stacji TV) 113,48 ha.

Budowę szkoły w Głobikowej rozpoczęto w 1910 r., a naukę w jednoizbowym budynku zapoczątkowano w roku 1911 (stara szkoła stoi przy głównej drodze, i wjeździe w kierunku „Słotwinówki”; obecnie rozbudowana i przekształcona na mieszkania dla nauczycieli). W 1967 r. rozpoczęto budowę nowej szkoły, na przeciw starego budynku.

W 1936 r. z ciekawych okazów przyrody w Głobikowej odnotowano *stare, bardzo piękne okazy jesionów* na własności dworskiej Stanisława Mączki (Głobikowa „Górna”), *mierzące w pierśnicy po ok. 5 m obwodu*. Większa własność S. Mączki wynosiła wtedy 88 ha użytków rolnych.

W 1970 r. Głobikową zamieszkiwało 551 mieszkańców. W grudniu 1971 r. m.in. wsie: Głobikowa i Braciejowa zostały zelektryfikowane, a w maju 1972 r. wybudowano drogę z Dębicy do Głobikowej i uruchomiono na tej trasie linię PKS. W 1992 r. dzięki zaangażowaniu społeczności wiejskiej i pomocy finansowej Gminy Dębica, do użytku oddano gazociąg wiejski, a w 1998 r. podłączono linię telefoniczną.

Głobikowa to rozległa wioska na płaszczynie podgórskiej (najwyższe położone wieś w Gminie Dębica), z kilkoma przysiółkami (Górzyna, Dolizna, Kamieniec, Podlas, Zalesie). Wieś ma charakter zabudowy rozproszonej grupowo wśród otaczających pól i lasów, tworząc przysiółki i osobne zagrody. Konfiguracja terenu jest urozmaicona poprzez liczne wzgórza oraz rozdzierające je wąwozy i doliny. Dużo jest lasów oraz śródpolnych zagajników, zadrzewień i zakrzewień. W centrum, przy drodze, znajduje się Zespół Szkół (stara szkoła, przedszkole, szkoła podstawowa, gimnazjum), oraz kościół filialny p.w. Matki Bożej Królowej Polski wybudowany w latach 1977-1980 przez mieszkańców wsi.

Miejscowość ta charakteryzuje się bardzo wysokimi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi; ze wszystkich stron otoczona jest lasami liściastymi, w których dominuje chroniona buczyna karpacka. Ze względu na bogatą faunę i florę oraz walory krajobrazowe tereny wokół Głobikowej zaliczono do obszaru chronionego (otulina) Czarnorzecko-Strzeżowskiego Parku Krajobrazowego. W okresie ferii i na wypoczynek świąteczny przyjeżdżają do szkoły dzieci z okolicznych miejscowości. Zimą organizują tu kuligi, jazdę na sankach i nartach, latem wędrowki po okolicznych pagórkach. Istnieje budynek schroniska młodzieżowego. Planowana jest także budowa trasy saneczkowej, zjazdu narciarskiego, platforma widokowa, i wykorzystanie tego pagórkowatego terenu do celów rekreacyjnych.

GUMNISKA - miejscowość o powierzchni 11 km², i 1 220 mieszkańców. Położona w nieckowatej dolinie, której środkiem przepływa rzeka *Ostra*, dopływ *Wisłoki*. Po obu stronach rzeki roztaczają się malownicze wzniesienia, przeciętne strumieniami.

Nazwa wsi pochodzi od słowa *gumno*, oznaczające spichlerz. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z 1388 r., a parafii rzym.-kat. erygowano w 1310 r. Nie jest znany czas powstania pierwszego kościoła, ale prawdopodobnie stał on na wzniesieniu zw. Księża góra. W 2 poł. XV w. kronikarz, Jan Długosz odnotował istniejący tu kościół p.w. św. Mikołaja. Do tej parafii będącej pod patronatem szlacheckim należała wieś Braciejowa, Głobikowa i Stasiówka. Właścicielem Gumnisk był wtedy Mikołaj Latoszyński h. Gryf. U schyłku XV w. Stanisław z rodu Gryfitów, który pełnił rząd podstępka ziemskiego sandomierskiego, miał prawo patronatu w tamtejszym kościele.

Drugi, drewniany kościół spłonął w 1651 r. wraz z zabudowaniami plebańskimi za probostwa ks. Jana Rzewachowskiego. Do czasu wybudowania kolejnego, trzeciego drewnianego kościoła w 1682 r., nabożeństwa odprawiano w kościele św. Barbary w Braciejowej.

Od 1768 r. wieś przeszła w posiadanie rodu Radziwiłłów, a od 1819 stała się własnością Raczyńskich. Autorzy „Słownika Geograficznego” z 1881 r. odnotowali, że drewniany kościół p.w. św. Mikołaja z 1682 r. został

odnowiony w 1863 r. W tym czasie wieś Gumniska-Fox posiadała 900 mieszkańców. W latach 1870-1880 proboszczem był ks. Jan Perges, znany pod pseudonimem Janka z Głodomanku, który był pisarzem ludowym.

W 1905 r. hrabina Róża Raczyńska posiadała majątność dworską Gumniska Fox, o obszarze 236,96 ha. Obecnie jest to miejsce przy posesjach nr 155a i 155b (M.4; fot. 23). W stosunkowo niedalekiej odległości od zespołu dworskiego istniał folwark, zaznaczony na katastrze wsi z 1849 r. Usytuowany był w narożu drogi prowadzącej z Gumnisk przez Podlesie w kierunku Latoszyna i Kawęczyna. W okresie międzywojennym majątek ten należał do rodziny Gradzińskich h. Ślepowron (ob. posesja nr 67) (M.4; fot. 24). W 1913 r. w Gumniskach cegielnia należała do Wolfa Schottlanda.

W najnowszej historii regionu Gumniska zapisały się ważnymi wydarzeniami, bowiem podczas okupacji hitlerowskiej był tu silny ośrodek oporu. W miejscowej szkole kierownikiem był wówczas Adam Lazarowicz pseud. *Klamra*, który jednocześnie sprawował funkcje komendanta Obwodu Dębica Armii Krajowej. Szkolenia wojskowe członków podziemia odbywały się w budynku szkoły. Obecnie znajdują się tu pamiątki z tamtych czasów, i tablica poświęcona poległym. Za pomoc partyzantom Niemcy postanowili w 1944 r. przeprowadzić pacyfikację Gumnisk. Dzięki sprawnej akcji żołnierzy AK przeprowadzonej w dniu 12 sierpnia 1944 r., dowodzonej przez kpt. Józefa Lutaka pseud. *Dyzma* mieszkańcy uniknęli zagłady. Przez teren ten przebiegała też linia frontu. W Gumniskach i w Wolicy podczas pacyfikacji przeprowadzonej przez Niemców 11 lipca 1943 r. zamordowano 7 osób, a 30 wywieziono na roboty do Niemiec. Znaczna część wsi została zniszczona. Na cmentarzu parafialnym znajduje się kwatera poległych żołnierzy AK.

W czasie II wojny, w październiku 1944 r. spłonął XVII-wieczny drewniany kościół p.w. św. Mikołaja, który usytuowany był na północny-zachód od obecnego kościoła, na cyplu dość wysokiego wzniesieniu, od pd.-wsch. z drewnianą zabudową plebańską i sadem oraz łanami pól. Kataster wsi z 1849 r. pokazuje, że kościół był orientowany, na planie krzyża łacińskiego, z ryzalitem kaplicy lub dzwonnicy przy pd. elewacji; w jego najbliższym otoczeniu znajdował się cmentarz. Obecnie po tym kościele zachowało się miejsce z dzwonnicy. Drugi cmentarz położony był na północ od kościoła (obecnie funkcjonujący *dolny*). Natomiast na wschód od niego cmentarz *górnny* założono w 2 poł. XIX w. (dziś zaniedbany, z kilkoma nagrobkami i krzyżami z różnego czasu). Obecny, murowany kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny wzniesiono na nowym miejscu w latach 1957-1960, za probostwa ks. Michała Gniewka. (M.5; fot. 19)

W 1970 r. Gumniska zamieszkiwało 1 155 mieszkańców.

KĘDZIERZ - niewielka miejscowość w sąsiedztwie Dębicy przy trasie Dębica-Mielec, o powierzchni 1,5 km², licząca 260 mieszkańców.

Pierwsza źródłowa wiadomość o osadzie Kędzierz pochodzi z 1352 r., kiedy jej właścicielem był rycerz Michał. Lokowana na prawie niemieckim wchodziła w skład parafii dębickiej. W XIV w. dziedzicami Kędzierza byli Gryfici, a następnie po ślubie Stanisława Ligęzy z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryfście, zawartym w 1465 r. Ligęzowie przejęli ten majątek na własność. Znany kronikarz, Jan Długosz w 2 poł. XV w. wspominał o *dobrym* folwarku w Kędzierzu, którego pola położone były w trzech miejscach. Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że Kędzierz (Kandlerz, Kandzerz) położony poza miastem Dębicą traktowany był jako jego przedmieście.

Od pocz. XVI w. i w XVII w. kolejnymi właścicielami wsi byli Trzeciescy. W 1705 r. właścicielem Kandzerza był Jan Morsztyn, starosta czorszyński.

W 1772 r. Kędzierz nadal należał do istniejącego jeszcze w XIV w. okręgu parafialnego Dębicy. W 1 poł. XVIII w. odnotowano tutaj 13 domów i 28 chłopów, a przed 1888 r., jak wynika z danych przekazanych w „Słowniku Geograficznym” było 60 domów i 362 mieszkańców. Od 1768 r. wieś należała do rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do rodziny Raczyńskich.

Mapa katastralna wsi Pustynia z przysiółkiem *Kandzierz* z 1849 r. pokazuje układ wsi na osi pd.- zach. – pn.-wsch., wyznaczony dwoma zasadniczymi drogami, które z poprzecznymi, doprowadzającymi do pól tworzą owalne formy; od wschodniej strony łąny pól i ścieżki układają się równoleżnikowo. Z mapy można wnioskować, że przed 1849 r. zagrody lokowano wyspowo, a zabudowa drewniana była bardzo nieliczna, lokowana dość chaotycznie, przy drogach. Na tymże planie, przy starych domach, nowo naniesione budynki sytuowano w dalszym ciągu dość przypadkowo, i powstawały one w dość dużej ilości. Taka sytuacja może świadczyć o wzmożonym ruchu budowlanym w 2 poł. XIX w. (M.15)

W 1970 r. Kędzierz zamieszkiwało 1 440 mieszkańców.

W 1977 r. do Dębicy włączono część sołectwa Kędzierz (250 ha). Do niedawna Kędzierz stanowił jedno sołectwo z Kozłowem; obecnie jest odrębną miejscowością.

KOZŁÓW - niewielka miejscowość o powierzchni 3,1 km² licząca prawie 700 mieszkańców, leży przy trasie Dębica-Mielec, w bezpośrednim sąsiedztwie Dębicy.

W przeszłości dzieje Kozłowa, osady położonej na skraju Puszczy Sandomierskiej były związane z położonym od zachodniej strony Kędzierzem, a przede wszystkim z większą miejscowością, jaką była Pustynia. Początkowo Kozłów był własnością rodu Ligęzów, później od pocz. XVI w. Trzecieskich, a od 1768 r. wieś przeszła w posiadanie rodu Radziwiłłów, następnie od 1819 r. stała się własnością Raczyńskich.

W XV w. Kozłów podlegał parafii dębickiej. Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że wieś ta położona poza miastem Dębicą traktowana była jako jego przedmieście.

W 1 poł. XVIII w. odnotowano tu zaledwie 3 domy i 14 chłopów.

W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej i w ramach zmian tych wieś włączono do parafii Brzeźnica.

Plan katastralny wsi *Pustynia* z 1849 r. rejestruje układ zabudowy wiejskiej przysiółki *Kozłów* skoncentrowany przy północnej stronie *Stawu pod Kozłowem*, najprawdopodobniej o XVI-wiecznej tradycji, związany ze stawami należącymi do założenia dworskiego w Pustyni. Na terasie nachylonej w kierunku stawu, wzdłuż przebiegającej drogi,

na wąskich działkach, sytuowano szczytem drewniane budynki, nieco oddalone od drogi. W tylnej części parceli stała zabudowa gospodarcza, a za nią ciągnęły się długie, wąskie łąny pól. Nowe budynki (nanesione kreskowaniem) w dość dużej ilości powstały już w 2 poł. XIX w. (M.14; fot. 26)

Autorzy „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” z k. XIX w. podają, że *Kozłów stanowią w XIX wieku przysiółek Pustyni i liczył 178 mieszkańców, oraz 36 domów*. Typ osadnictwa przysiółka – ulicówki jednostronnej można wiązać z późnośredniowiecznym okresem lokowania Kozłowa.

W 1905 r. Roger i Edward Raczyńscy mieli w Kozłowie 9,53 ha obszaru, łączące się z dobrami dworskimi w Pustyni, także ich własności.

Obecnie w Kozłowie znajdują się stawy rybne, których nadbrzeża zamieszkują liczne gatunki ptaków. Można tu zobaczyć ok. 60 gatunków, wśród nich łabędzie, perkozy, rybitwy, mewy. Przy nadbrzeżu *Wisłoki* swoją siedzibę ma Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Jałowce” z kąpieliskiem i dogodnymi warunkami do wypoczynku, uprawiania sportów wodnych, oferujący również noclegi i posiłki.

LATOSZYN - wieś położona na pograniczu dwóch krain geograficznych: Kotliny Sandomierskiej na północy, i Pogórza Karpackiego na południu, przy trasie E-4. Położona jest nad dolnym biegiem rzeki *Ostrej* i prawym dopływem *Wisłoki*. Latoszyn na powierzchni 5,8 km² zamieszkuje 1 330 osób.

We wczesnym średniowieczu w Latoszynie znajdowało się prawdopodobnie grodzisko umiejscowione za rzeką *Ostrą* w kierunku Gumnisk. Do dziś jest tam duże wzniesienie nazwane przez mieszkańców Latoszyna *kocim zamkiem*.

Miejscowość ta istniała zapewne już w XII w. i należy do jednej z najstarszych osad w gminie Dębica. W 1245 r. właścicielem Latoszyna był Teodor Gryfita, wojewoda krakowski (w latach 1231-1237), który uposażył tą wsią i Straszęcinem klasztor Cystersów w Ludźmierzu. Jednak wkrótce wdowa po wojewodzie Marku, bracie Teodora, wraz z synami Klemensem i Andrzejem dokonała zamiany, oddając cystersom za Latoszyn i Straszęcina wieś Droginię k. Dobczyc. O tym ostatnim zdarzeniu informuje dokument z 1239 r., w którym po raz pierwszy pojawia się nazwa wsi Latoszyn. Odtąd ród Gryfitów stał się dziedzicem obu tych wsi, i zapewne także okolicznych osad. Czader z Latoszyna był protoplastą tej linii rodu Gryfitów, która związała swe losy z Dębicą. Już na początku 1305 r. znajdował się on w otoczeniu Władysława Łokietka w Wiślicy. Jego spadkobiercą był Świętosław z Dębicy, który w latach 1358-1372 przeprowadził tu lokację miasta. W XV w. Latoszyn należał do parafii dębickiej. Na podstawie księgi retaksacji diecezji krakowskiej z 1529 r. można wnioskować o istnieniu w Latoszynie dużych rozmiarów folwarku, z którego oddawano znaczną dziesięcinę.

Z tej wsi, skąd wywodzili się właściciele Dębicy, pochodził jeden z najwybitniejszych reprezentantów tego rodu, doktor dekretów, profesor i sześciokrotny rektor Akademii Krakowskiej, Jan z Latoszyna (zw. Latoszyński) (1442 r.), syn Mikołaja z Latoszyna (określany też jako pochodzący z Dębicy). Starszym bratem Jana Latoszyńskiego był Aleksander, który także studiował w Akademii Krakowskiej (1431 r.), a następnie w poł. XV w. bezskutecznie starał się o probostwo dębickie.

Po podziale majątku w 1500 r. Jakub, wnuk Jana z Dębicy, a syn Paszka Gryfity otrzymał Latoszyn i dwór w Wolicy, oraz połowę Stasiówki. W dokumentach jako właściciel Latoszyna wzmiankowany jest w 1509 r. Jakub z Latoszyna, a w 1515 r. wieś znalazła się w posiadaniu Hieronima Szczepanowskiego, właściciela Dębicy.

Od lat 20-tych XVI w. jako właściciele wsi występują Trzeciescy: Aleksander, Jan i Andrzej. W XVI w. Latoszyn był największą wsią okalającą miasto Dębicę; w 1505 r. w rejestrze poborowym odnotowano 24 łąny kmiece, 3 karczmy, młyn i dwór z folwarkiem, a chłopcy mieli prawo swobodnej żeglugi po Wiśloce. Przez Latoszyn przebiegała droga publiczna łącząca Pilzno z Dębicą. W pobliskim, niewielkim Latoszyńku, w którym mieszkało 4 zagrodników był młyn na Wiśloce, i dwór z folwarkiem.

W 1681 r. dziećcami Latoszyna byli prawdopodobnie Józef i Jerzy Trzeciescy. W 1 poł. XVIII w. odnotowano tu 9 domów. W 1705 r. kolejnym właścicielem Latoszyna był Aleksander Krasieński, kasztelan małogojski. Pod koniec XVIII w. i na pocz. XIX w. Latoszyn należał do rodziny Morskich, i znany był z leczniczych źródeł, które uczyniły to miejsce jednym z najlepszych kurortów w Polsce. (M.6; 32)

W ciągu wieków dość często dochodziło do zmiany właścicieli Latoszyna, co niekorzystnie wpływało na rozwój wsi. Z upadku Latoszyna zaczął się podnosić dopiero w latach 30-tych XIX wieku. Wtedy nastąpił rozwój rolnictwa i gorzelnictwa, powstawały karczmy. Niestety, klęski żywiołowe, a szczególnie częste powodzie, które nawiedzały okolice Dębicy, w tym Latoszyn niszczyły zbiory i zasiewy. Znaczne straty wśród ludności były też wynikiem zachorowań na cholera. W Latoszynie u stóp „Palanej Gery” powstał duży cmentarz, gdzie grzebano zmarłych na choroby zakaźne; cholera, dur brzuszny i inne.

W okresie rabacji roku 1846 znacznie ucierpiał latoszyński dwór, w następstwie czego za zaciągnięte długi przez jego właściciela, Żydzi przejęli majątek dworski.

W 1884 r. Latoszyn liczył 687 mieszkańców, a większa własność dworska należała do A. Morawskiego. Pod koniec XIX w. dwór nabył Roman Balka, pochodzący z kresów wschodnich, i właścicielem tej realności był do czasu II wojny. Natomiast w 1905 r. folwark „Świdlica” w Latoszynie, o obszarze 456,78 ha należał do Eweliny Brzezińskiej. W spisie przemysłowo-handlowym z 1913 r. odnotowano hr. Wandę Bobrowską z Latoszyna jako właścicielkę gorzelnii.

W 1944 r. przez tę wieś przebiegała linia frontu. Nad *Wisłoką*, między okopanymi wojskami niemieckimi a radzieckimi znajdował się kilkusetmetrowy teren, zaminowywany przez obie strony.

W 1970 r. Latoszyn zamieszkiwało 1 311 mieszkańców, a w 1977 r. do miasta Dębicy włączono część sołectwa Latoszyn (94 ha), dzisiejszy teren Osiedla Kępa. Dekretem z 24 lipca 1983 r. abp Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną parafię w Latoszynie.

Władze miasta starają się o przejęcie kolejnych fragmentów Latoszyna znajdujących się tuż obok granicy z Dębicą. Turystyczne walory Latoszyna to m.in. wzgórze pokryte bukowiną – sosnowymi lasami, a także przebiegający tędy

szlak rowerowy. Dzięki dynamicznemu rozwojowi tej wsi, staje się ona miejscowością podmiejską, coraz bardziej zacierając granicę między Latoszynem a Dębicą.

NAGAWCZYNA - miejscowość położona przy trasie E-4. Nagawczyna liczy 2100 mieszkańców i zajmuje powierzchnię 5,9 km².

Z wczesnym osadnictwem należy wiązać nazwę wsi Nagawczyna. Dzieje Nagawczyny są związane z historią Dębicy, ponieważ obie te miejscowości pozostawały w posiadaniu tych samych właścicieli, i stanowiły jeden organizm administracyjny, z tym że Nagawczyna ma późniejszą metrykę. Pierwsza wzmianka o Nagawczynie jako wsi należącej do parafii św. Jadwigi w Dębicy pochodzi z lat 1325-1327. Najprawdopodobniej wieś była własnością rycerskiego rodu Gryfitów. W 1465 r. przejął ją Jakub Trzeciecki, dziedzic Latoszyna, ożeniony z Katarzyną z Dębicy. W 1492 r. właścicielem wsi był Aleksander Trzeciecki, który swojej żonie Barbarze zapisał połowę Nagawczyny, ale bez *dworu*. Zapis ten sugeruje, iż miejsce obecnego założenia dworskiego ma tutaj starą tradycję, sięgającą k. XV w. W 1495 r. właścicielem wsi był Wojciech Trzeciecki, bliski krewny lub brat A. Trzecieckiego, natomiast w 1505 r. Nagawczyna należała do Aleksandra Trzecieckiego. W 1568 r. Jan Trzeciecki, sekretarz króla Zygmunta Augusta, występował jako dziedzic Nagawczyny (Nogawczyny), oraz połowy miasta Dębicy, Latoszynka i Pustyni, a w 1581 r. wieś była własnością Alexa Trzecieckiego. Od 1602 r. kolejnym dziedzicem był Stanisław Trzeciecki, syn Alexa, który jako właściciel figurował w dokumentach z 1646 r.

W 2 poł. XVII w. w bliżej nieznanymi okolicznościach Nagawczyna przeszła w posiadanie rodu Ligęzów, właścicieli dóbr w Bobrku (Zawada), bezpośrednio sąsiadujących od wschodniej strony. Najprawdopodobniej w 1656 r. Ligęzowie byli właścicielami Nagawczyny, co potwierdza fakt, że w tym czasie prebenda przy kościele *in Monte Bobrek alias Zawada* pobierała dziesięcinę m.in. z Nagawczyny. Na liście kolatorów kościoła parafialnego w Dębicy umieszczono Jana Kazimierza z Bobrku Ligęzę, dziedzica Nagawczyny. Po bezpotomnej śmierci Jana Kazimierza, Zawada przeszła w posiadanie jego siostry, Felicji, zamężnej za Janem Walewskim (1657 r.). Układ stosunków własnościowych dóbr Zawady z pocz. XVIII w. pozwala prześledzić także dzieje Nagawczyny, będącej w posiadaniu tego samego właściciela.

W 1704 r. J. Walewski odstepuje Zawadę Janowi Przebendowskiemu, podskarbiemu koronnemu. Kolejną dziedziczką Zawady i pozostałych dóbr była jego jedyna córka Dorota Henryka (ok. 1682-1755), która poślubiła księcia Jana Mikołaja Radziwiłła (1681-1729). Po jego śmierci Dorota wyszła ponownie za mąż za marszałka Franciszka Bielińskiego, który aż do śmierci w 1766 r. figuruje jako właściciel Zawady. W 1735 r. byli oni dziedzicami także miasta Dębicy. Na wskutek układów majątkowych, Zawada wraca z powrotem w ręce Radziwiłłów. Od 1768 r. klucz dębicki z Nagawczyną przejął jeden z najbogatszych magnatów litewskich, Michał Hieronim Radziwiłł (1744-1831), miecznik litewski. Interesował się przede wszystkim olbrzymimi dobrami na Litwie, a za niego zarządzanie dobrami dębickimi sprawował sekretarz, Przebołowski. W wyniku podziałów rodzinnych klucz ten przeszedł w posiadanie jego brata, Antoniego Mikołaja Radziwiłła (1741-1778), który obrał karierę duchową i urzędniczą. Po jego przedwczesnej śmierci, prawa do tych dóbr mieli inni dwaj bracia Michał H. Radziwiłł, Jakub (1748-1808) i Dominik (1747-1803). W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej i w 1790 r. w ramach zmian w Zawadzie utworzono parafię, i do niej przyłączono wieś Nagawczynę.

Po śmierci Dominika Radziwiłła, Mikołaj H. Radziwiłł mianował się opiekunem dwóch jego nieletnich córek – Anny i Marii. W aktach sądowych w 1811 r. występował nadal jako właściciel klucza dębickiego. W 1816 r. dziedziczka dóbr Dębicy, i zarazem Nagawczyny, Anna Radziwiłłówna, córka księcia Dominika, krajczego litewskiego, wnuka Doroty z Przebendowskich zawarła związek małżeński z hrabią Atanazym Raczyńskim (1788-1874). Od tego czasu, aż do II wojny światowej dziedzicami Zawady i Nagawczyny byli Raczyńscy.

Wydarzenia ruchu chłopskiego Jakuba Szeli z 1846 r. nie ominęły majątku Raczyńskich w Nagawczynie; folwark został splądrowany, a przebywający we *dworze Konopkowej* zakonnik-bazylijanin zamordowany.

W 1 poł. XVIII w. odnotowano we wsi 9 domów. Obecnie charakterystyczną cechą tej miejscowości jest duża gęstość zaludnienia; wynosi 356 osób/km².

W Nagawczynie, obok nowoczesnego obiektu szkolnego znajduje się niedawno zbudowany kościół oraz dom strażaka z biblioteką i salą konferencyjną.

PASZCZYNA - miejscowość położona na terenie Rynny Podkarpackiej. Rzeka *Zawadka* znajduje tu ujście do *Wielopolki*. W skład Paszczyzny wchodzi dwa sołectwa: PASZCZYNA o pow. 6,6 km² (1360 mieszkańców) oraz KOCHANÓWKA o pow. 6,2 km² (ok. 300 mieszkańców).

Początki Paszczyzny sięgają XIII w. Według przekazów, Paszczyzna leżała na terenach bagiennych. Według przekazów na bagnach w tej miejscowości słychać było *parskanie*, dlatego pierwotna nazwa tej miejscowości to Parszczyzna, z czasem zmieniona na Paszczynę.

Z ksiąg ziemskich pilzneńskich wynika, że w 1429 r. Parszczyzna należała do rodu Ligęzów, a w księgach ziemskich pilzneńskich z 1464 r. wymienione są tu dobra Spytka z Melsztyna. Od 1768 r. Paszczyzna przeszła w posiadanie Radziwiłłów, a od 1819 r. Raczyńskich, podobnie jak i okoliczne wioski. Mapa katastralna Paszczyzny z 1849 r. pokazuje zespół dworski, który położony był w centralnej części wsi, przy potoku *Wielopolka*, złożony z budynku dworu i kilku obiektów gospodarczych. (M. 8; fot. 34)

Ważną postacią w XIX-wiecznych dziejach Paszczyzny był ks. Antoni Janczura, który oprócz obowiązków duszpasterskich zajmował się nauką chłopskich dzieci. Drugim zasłużonym nauczycielem i wychowawcą był Jan Piątek. Jego imię nosi obecnie szkoła w Paszczyźnie. Autorzy „Słownika Geograficznego” z 1886 r. podają, że wówczas wieś liczyła 128 domostw i 728 mieszkańców, należała do parafii w Lubzinie, i miała szkołę ludową. Większa własność dworska należała wtedy do hrabiny Anny Raczyńskiej. W tym czasie Kochanówka składała się z 47 domostw i liczyła 246 mieszkańców.

W 1873 r. wieś dotknęła epidemia cholery. Z wydarzeniem tym związana jest prawdopodobnie murowana kapliczka w przysiółku *Kąty*, która stoi w miejscu cmentarza. Obecni użytkownicy posesji nr 225, na której stoi kapliczka podają, że po ulewnych deszczach z ziemi można wykopać kości. Istnieje też inny przekaz, który łączy powstanie kapliczki z XVIII w., i pochówkiem przez okres 13 lat mieszkańców Paszczyny, którzy ukarani zostali kłutwą przez proboszcza z Lubziny (przekaz wymaga dokładnego przebadania w aktach parafialnych w Lubzinie).

Z Paszczyny wywodzili się działacze chłopski: Michał Jedynak i Jan Siwula, posłowie do sejmu wiedeńskiego, a także Jan Jedynak, syn Michała, wicemarszałek sejmu do 1939 r.

W 1913 r. cegielnię w Paszczynie prowadzili Aleksander Bogucki i Józef Trytko.

W okresie II wojny światowej, na terenach wokół stacji w Kochanówce, Niemcy zbudowali obóz, początkowo dla jeńców francuskich, później przebywali tu Żydzi i Rosjanie. Do stacji kolejowej docierały transporty więźniów, kierowanych do pustkowskiego obozu śmierci.

Obecnie Paszczyna posiada sieć kanalizacyjną, wodociągową, a obok nowo powstałego kościoła znajduje się przychodnia zdrowia i dom strażaka. W 2000 r. wybudowano duży kompleks obiektów do sortowania i utylizacji odpadów, świadczący usługi w zakresie gospodarki odpadami 6 okolicznym gminom, w tym miastu Dębica. Tu również siedzibę ulokowało kilka firm. W 1970 r. Paszczynę zamieszkiwało 1 375 mieszkańców.

PODGRODZIE - wieś o powierzchni 9,3 km² licząca 1550 mieszkańców. Położona jest na malowniczych wzgórzach po obu stronach trasy E-4. Tereny górzyste Podgrodzia należą do Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego.

Nazwa miejscowości pochodzi od istniejącego tutaj w przeszłości grodziska. Z bardzo wczesnym osadnictwem należy wiązać nazwę przysiółka w Podgrodzio „Karazyjak”, odnotowaną na mapie katastralnej wsi z 1849 r., i wzgórze „Jas Karanię” (347 m npm). Przetrawanie tej nazwy świadczy o ciągłości zasiedlania tego obszaru. Z późniejszym okresem można łączyć nazwę „Maga”, będącą częścią wsi Podgrodzie, gdzie żył legendarny wódz słowiański Bodzos (Bodzus, Boos), który zginął w obronie swego grodu.

Nie jest znany dokładny czas lokacji wsi, ale w źródłach pisanych Podgrodzie występuje od pocz. XV w., tak więc powstanie miejscowości można łączyć z XIV w. W 1419 r. dziedzicem wsi był Jan z Podgrodzia żonaty z Katarzyna z Latoszyna, który w ciągu długiego życia doszedł do dużego majątku. W 1430 r. wykupił prawo do Gawrzyłówki, do znacznej części Braciejowej, a w 1449 r. nabył sołectwo w Gawrzyłowej, posiadał połowę Stasiówki i Pogórze, część wójtostwa w Pilźnie, połowę wsi Machowa, Ździary, Łęki oraz Zwiernik. Jan Podgrodzki był też właścicielem wójtostwa dębickiego, a przywilej ten posiadał z r. 1372 r.

W roku 1474 Podgrodzie zostało zniszczone przez najazd węgierski Tomasza Tarczy. Jeszcze większych zniszczeń doznała wieś podczas kolejnego najazdu tatarskiego w 1502 roku. Po śmierci Jana Podgrodzkiego, jego syn Jan należał na pocz. XVI w. do najważniejszych dziedziców miasta i rodu Gryfitów (zm. ok. 1508 r.). Kolejnymi dziedzicami Podgrodzia zostali synowie Jana, Hieronim Szczepanowski i Stanisław Bielowski, którzy byli także właścicielami Dębicy. Oni to w 1509 roku wystawili bardzo ważny przywilej zwalniający mieszkańców Dębicy oraz chłopskich poddanych z Podgrodzia, Grabówki, Gawrzyłowej, Braciejowej, Głobikowej, Źdźar, Pogórza i Strasiówki od wszelkich opłat z tytułu żeglugi na *Wisłocę*. Rzeką tą mieszkańcy Podgrodzia obsługiwali spław zboża i innych towarów. Ponadto wydobywano z dna *Wisłoki* stare szerniałe dęby, które stolarze przerabiali na meble do magnackich pałaców.

Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że w Podgrodzio była karczma, mały młyn i dwór z folwarkiem. Istnienie folwarków na terenie każdej wsi otaczającej Dębicę dowodzi, o rozwiniętej wówczas gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej. W 1515 roku właścicielem wsi wraz z lasami i barciami, a także połowy Grabówki, Latoszyna i Źdźar wraz ze stawem rybnym został Hieronim Podgrodzki. W tym czasie Jan Szczepanowski z Podgrodzia nabył wójtostwo dębickie, do którego w połowie XVI wieku należała Grabówka. Po jego śmierci Podgrodzie dziedziczy syn Kasper. Następnym właścicielem był Latoszyński, który posiadał również Latoszyn i część Dębicy. W 1536 r. Podgrodzie liczyło 21 domów.

W XVII wieku Podgrodzie przechodzi na własność rodziny Winiarskich. Wtedy podstawowym zajęciem ludności było rolnictwo i hodowla, a prócz tego gospodarka leśna, bartnictwo i spław zboża, drewna i węgla drzewnego.

W 1772 r. Podgrodzie należało do uformowanego jeszcze w XIV i XV w. okręgu parafialnego Dębicy. W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej, i w ramach zmian wieś postanowiono włączyć do parafii w Dobrkowie.

Nie jest znany czas przejęcia Podgrodzia przez ród Ankiczów, ale wieś ich siedzibą rodową pozostawała do 1780 roku, kiedy to Jan Kanty Ankwicz wraz z synem Stanisławem zakupili Machowę i tam się przenieśli. Natomiast na pocz. XIX w. w Podgrodzio mieszkała Ewa Henryka (Henrietta) Ankwicz (córka Stanisława, i wdowa po Stanisławie Sołtyku), która zapisała się jako dobry gospodarz wsi. Była przyjaciółką Adama Mickiewicza. Kiedy wieś należała do Ewy Henryki Ankwicz rozwijało we wsi szewstwo i szczególnie koszykarstwo. Wiklinę potrzebną na koszyki uzyskiwano z dna *Wisłoki*.

Po opuszczeniu Podgrodzia przez E. Ankwicz przez około 20 lat majątek dworski został oddany w dzierżawę. Pod k. lat 40-tych XIX w. dzierżawcami majątku Podgrodzia i Grabówka byli Franciszek Sokulski i Marceł Szybalski. Szczególnie F. Sokulski był mocno zaangażowany w działalność spiskową. Należał do grona najbliższych współpracowników J. Tyssowskiego, dyktatora powstania krakowskiego z 1846 r. (M.9; fot. 43,44,45)

Wybuch powstania przeciw Austriakom zbiegł się z wybuchem powstania chłopów przeciw szlachcie, zwanym rabacją. Wzięło w nim udział także chłopstwo z Podgrodzia. Z pamiętnika Ksawerego Preka wynika, że we dworze podgrodzkim zamordowano Franciszka Sokulskiego, zniszczono obraz Matki Boskiej, którym się oślaniał, a dwór spalowano.

W czasie powstania chłopskiego nie uniknął śmierci również drugi dzierżawca Podgrodzia, M. Szybalski. Zamordowano go w Parkoszu razem z dzierżawcą folwarku Bobrownickich, Józefem Nowakiem i oficjalistą

Tomaszem Jaworskim. Inny z mieszkańców Podgrodzia Sudyk współuczestniczył w napadzie na dwór w Strzegocicach, gdzie zamordowano właściciela Erazma Tomczyńskiego. W 1870 roku syn Sudyka, Wojciech ufundował drewnianą kapliczkę p. w. Przemienienia Pańskiego, jako dar ekspiacyjny za udział ojca w rabacji i morderstwie. Dziś odnowiona kapliczka stoi przy trasie E-4, i nr 91c.

W 1910 r. we wsi Podgrodzie powstała czteroklasowa szkoła na gruntach dworskich. Jej rozbudowa nastąpiła w latach 30-tych XX w. Zabudowa wsi była bardzo skromna; dominowały domy drewniane o krytych strzechą dachach. W 1946 r. rozpoczęto starania o budowę nowego kościoła i zorganizowanie tu parafii. Dopiero w 1972 r. biskup ks. Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną wikarię parafialną w Podgrodziu, która w 1979 r. uległa przekształceniu w samodzielną parafię; w 1977 r. liczyła 1 303 wiernych. W 1962 r. Podgrodzie liczyło 242 gospodarstw i 1 116 mieszkańców, a w 1970 r. 1227 mieszkańców.

PUSTKÓW - to największa miejscowość gminy Dębica, położona w jej północno-wschodniej części gminy, składająca się z dwóch sołectw: PUSTKÓW-WIEŚ (pow. 14,1 km², 2500 mieszk.) oraz PUSTKÓW- KROWNICE (pow. 8,7 km², 500 mieszkańców).

Początki miejscowości sięgają prawdopodobnie XII-XIII w. Osada położona w Puszczy Sandomierskiej, przy starym szlaku handlowym Sandomierz-Przełęcz Dukielska nosiła pierwotnie nazwę „Czerwone Jabłuszko”. Po zniszczeniu przez Tatarów na tym terenie została pustka, dlatego z trudem odnowioną wieś nazwano „Pustkowem”. W 1423 r. osada należała do Klemensa, który posiadał także Pobiedno. W 1508 r. Pustków dziedziczył Mikołaj Ligęza z Bobrka, a w 1581 r. mieszkało tu 8 kmieci na 7 pół łankach. W ciągu wieków ziemia pustkowska przeżywała wiele wydarzeń: najazdy Tatarów, Węgrów, Rusinów, a w następnych wiekach Szwedów.

Plan katastralny wsi Pustków z 1849 r. pokazuje istniejące tu założenie dworsko-parkowe usytuowane po obu stronach drogi Dębica-Mielec, z zabudową murowano-drewnianą, i ze stawem; po wschodniej stronie rozciągał się dużych rozmiarów ogród. Po tym zespole w terenie czytelne jest miejsce po dawnym stawie, zachowała się kapliczka św. Jana Nepomucena, jak również murowany budynek dawnej gorzelnii (nr 35) z pocz. XX w. (M.16; fot. 47)

Przed 1888 r. Pustków wraz z Męciszowem, Wolą Pustkowską, osadą Rudki, Krownica, Zastawie i Budy liczył razem 290 domów i 1 563 mieszkańców z tym, że w sam Pustków miał 164 domów i 899 mieszkańców. Parafia rzym.-kat. znajdowała się w Brzeźnicy. Wówczas większa własność ziemską należąca do hrabiego K. Bobrowskiego składała się 1 859 mr, a mniejsza wynosiła 1 347 mr. Do K. Bobrowskiego należała też gorzelnia. Przez Pustków przebiegała trasa kolejowa, i wybudowano tu budynek stacyjny.

W 1913 r. w Pustowie gorzelnia była własnością Abrahama Brota, który posiadał też kopalnię torfu dostarczanego do celów opałowych i ogrodnictwych.

W okresie I wojny światowej wieś została silnie zniszczona. W 1922 r. rozparcelowano majątek należący do hrabiego Romera, a działki sprzedano chłopom.

W 1970 r. Pustków zamieszkiwało 4 197 mieszkańców.

Obecnie w Pustkowie znajduje się placówka szkolna, kościół parafialny, remiza strażacka, a obok drogi wojewódzkiej wybudowano chodniki. W pobliżu szkoły powstało miasteczko ruchu drogowego, służące uczniom do nauki jazdy i rekreacji.

KROWNICE – miejscowość, której historia jest związana z w pobliżu leżącą większą miejscowością - Pustków. Na mapie katastralnej wsi Pustków z 1849 r. przysiółek Krownice posiadał rozległe tereny zalesione, pomiędzy nimi polany, oraz znajdował się tam dużych rozmiarów *Krownicki staw*, zasilany od północnej strony potokiem *Krowniczka*. Stosunkowo rzadko występująca drewniana zabudowa, na dużych zagrodach o wyspowym charakterze skłania, by lokowanie tego przysiółka łączyć z czasem późnego średniowiecza. Do dziś w potocznym nazewnictwie stosowane są określenia poszczególnych miejsc osady od nazwisk właścicieli większych gospodarstw *Skórowka*, *Mazurówka*, *Różakówka*, *Kamajówka*, *Przybytniówka*, *Surmanówka*. Pod koniec XIX w. nastąpiło ożywienie budowlane (potwierdza ilość zakreślonych obiektów na katastrze). (M.12; fot. 29)

Z pocz. XX w zachowały się tylko pojedyncze przykłady drewnianych domów, konstrukcji zrębowej z ostatkami, malowane na czarno, 1-traktowe, kryte dachówką cementową, czarną (nr 442, 443). Ten typ starej zabudowy występuje wymiennie z nowszą, murowaną, która w niektórych przypadkach jest powtórzeniem dawnej bryły budynku. Zauważalne jest jednak zjawisko remontowania starych, drewnianych domów z zastosowaniem nowej technologii budowlanej, co daje najczęściej niekorzystny efekt estetyczny. W przyszłości takie działania mogą też przyspieszyć proces niszczenia tego typu budynków. Nadal trwa wymiana starej zabudowy na murowaną z tym, że w ostatnich latach realizuje się modele domów mieszkalnych o charakterze willowym, zupełnie nie respektujące miejscową tradycję budowlaną. Spotkać można przykłady sadzenia w przeszłości przy domostwach dębów i lip, których dorodne korony wyraźnie wyróżniają się w krajobrazie wsi.

PUSTKÓW OSIEDLE - miejscowość wydzielona z Pustkowa w 2000 r., o pow. 1,5 km², i 2730 mieszkańców.

W 1936 r. inż. Eugeniusz Kwiatkowski, ówczesny wicepremier i zwolennik tzw. interwencjonizmu państwowego opracował plan czteroletniego rozwoju gospodarczego Polski, który miał na celu utworzenie Centralny Okręg Przemysłowego i przekształcenie Polski z kraju rolniczo-przemysłowego w przemysłowo-rolniczy. COP objął swym zasięgiem m.in. wsch. część ówczesnego woj. krakowskiego, a także zach. część woj. lwowskiego – 14 powiatów. Dzięki staraniom m.in. inż. Jana Jedynaka, mieszkańca wsi Paszczyna, który w tym czasie był wicemarszałkiem Sejmu, na terenie Pustkowa zdecydowano wybudować wytwórnię chemiczną, produkującą materiały wybuchowe. Miejsce na lokalizację tego przedsięwzięcia wybrano na skraju dużego masywu leśnego w tzw. „trójkącie bezpieczeństwa” między Wisłą a Sanem. Budowę realizowała „Ligoza”, Spółka Akcyjna w Katowicach. Ważne znaczenie dla wyboru miejsca na wytwórnię w Pustkowie miały też bliskość linii kolejowej oraz dostęp do rzek Wielopolki i Wisłoki.

W tym czasie wybrane miejsce na lokalizację należało do obcokrajowców Samsona Hardta mieszkającego w Wiedniu i Arona Tieffenbruna mieszkającego w Bukareszcie. Liczący 607 ha teren leśny został nabyty przez Spółkę „Lignoza” w drodze licytacji za zaległe podatki tychże obywateli na rzecz Skarbu Państwa. Budowę rozpoczęto w drugiej połowie 1937 r. Nastąpiły wielkie zmiany przyrodnicze spowodowane znacznym wylesieniem terenu, oraz zmiana użytkowania terenów rolnych na obszary zabudowy miejskiej i przemysłowej. Prace przebiegały szybko; po wykonaniu prac niwelacyjnych i wybudowaniu dróg dojazdowych w 1938 r. przystąpiono do budowy obiektów.

Do 1 września 1939 r. wybudowano 53 budynki fabryczne, 24 mieszkalne w tym 12 domów willowych dla kadry inżynieryjno-technicznej, dwa bloki dwunastorodzinne, cztery baraki dla majstrów i robotników wykwalifikowanych, hotel, garaże i stajnie. Dało to początek osadzie fabrycznej nazwanej „Kolonią”. Zgodnie z ówczesną zasadą powstawania osiedli, dla tworzącej się nowej społeczności wybudowano kościoły.

Dnia 20 kwietnia 1939 r. uruchomiono produkcję materiałów wybuchowych i środków zapalnych oraz tworzyw fenolowych i żywic lanych; zatrudnionych było 400 osób.

Dnia 8 września 1939 r. po zajęciu Pustkowa przez Niemców, wkrótce do zakładu przybył 86 batalion pionierów Wehrmachtu i przedstawiciele komisarycznego zarządu nad wytwórnią ze strony władz okupanta. Maszyny i urządzenia oraz surowce i wyroby zostały wywiezione do Niemiec. W lipcu 1940 r. na teren Pustkowa przybyły oddziały wojsk niemieckich SS. Wokół „Lignozy”; zaczęto wytyczać drogi i miejsca pod budynki przyszłego obozu szkoleniowego formacji SS, tzw. „SS Truppen-bungs-Platz Heidelager Pustków”.

Poligon wojskowy zaczęły władze niemieckie tworzyć wykorzystując początkowo budynki fabryczne i osiedle mieszkaniowe Wytwórni Tworzyw Sztucznych „Lignoza”. Budynki obozowe umieszczono wokół 4 okręgów zwanych ringami.

Teren poligonu stał się miejscem lokalizacji przez Niemców wyrzutni pocisków V 2, które pochłonęły tysiące ofiar różnych narodowości. Od początku 1940 r. przy rozbudowie poligonu wojskowego pracowali Polacy, Żydzi, Rosjanie oraz więźniowie innych narodowości, dla których utworzono obozy pracy przymusowej. Skrajnie niesprzyjające warunki bytowe, ciężka praca spowodowały, że zginęło tu około 15 tys. więźniów. Jesienią 1942 r. utworzono obóz pracy przymusowej dla Polaków. W celu uzyskania dla nich miejsca przeprowadzono kolejną selekcję Żydów, wywożąc większość z nich do Oświęcimia, pozostawiając tylko ok. 200 specjalistów–rzemieślników żydowskich. W 1944 r. pozostałych przy życiu Żydów wywieziono do obozu w Oświęcimiu. Utworzony obóz dla Polaków, którego dowódcą był Wilhelm Scitzl, został zlikwidowany w 27 lipca 1944 r., wywożąc więźniów do obozów Rzeszy.

Na „Górze Śmierci” w Pustkowie–Osiedlu, nazwanej tak od czasu powstania obozu, znajduje się do dziś krematorium oraz specjalny bunkier służący Niemcom do gromadzenia ciał zmarłych i rozstrzelanych. Był to największy obóz zagłady na Podkarpaciu. Obóz w Pustkowie był miejscem eksterminacji Żydów dębickich. Ku czci pomordowanych na tym wzniesieniu wybudowany został pomnik, a w Zespole Szkół w Pustkowie Osiedlu powstała Izba Pamięci Narodowej.

W pobliżu Zespołu Szkół powstała hala sportowa, zaś nieco dalej znajduje się budynek Klubu Sportowego „Chemik” wraz z boiskami sportowymi i basenem kąpielowym.

W Pustkowie-Osiedlu znajduje się również Zespół Szkół Zawodowych, Dom Kultury, poczta, ośrodek zdrowia oraz wiele zakładów usługowych i kilka dużych zakładów przemysłowych, między innymi Kronoerg i ZTS Erg.

PUSTYNIA – wieś położona przy trasie Dębica-Mielec w bezpośrednim sąsiedztwie Dębicy, o powierzchni 2,9 km², i 1450 mieszkańców.

Miejscowość o starym rodowodzie, istniała prawdopodobnie już w XI wieku. Jak głosi legenda biskup krakowski, Stanisław ze Szczepanowa konsekrował tu wybudowaną świątynię. W 1 poł. XV w. wieś była w posiadaniu rodu Gryfitów. Po ślubie Stanisława Ligęzy h. Półkozic z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryficie zawartym w 1465 r. Ligęzowie powiększyli swój majątek o Pustynię. W 2 poł. XV w. kronikarz J. Długosz odnotował istnienie tu drewnianej kaplicy p.w. św. Stanisława ze Szczepanowa bp., do której ściągają pielgrzymki w dniu św. Stanisława. Długosz podaje, że działo się tam wiele cudów. Pustynia należała do parafii w Dębicy.

W 1508 r. sołtysostwo w Pustyni przejęła Beata Pniowska, szlachcianka. Po śmierci Stanisława Ligęzy majątek objął Feliks Ligęza z Gorzyc, a w 1536 r. wieś była w posiadaniu Piotra Ligęzy i Aleksandra Trzecieskiego. Do dóbr Ligęzy należały: Pustynia, Lubzina, Brzozówka, Ostrów, Paszczyzna, Stobierna, Kędzierz (Kanrisch). W 1581 r. część posiadłości Ligęzy stała się własnością Mikołaja Tarnowskiego i składała się z 13 kmieci na 3 łanach, 6 zagrodników i 3 komorników (druga część Aleksandra Trzecieskiego była mniejsza). Pustynia traktowana była jako przedmieście Dębicy.

W 1568 r. Jan Trzecieski, sekretarz króla Zygmunta Augusta, występował jako dziedzic połowy miasta Dębicy, Latoszynka, Pustyni i Nagawczyny. Z 1541 r. pochodzi wzmianka o ugodzie pomiędzy Janem Trzecieskim i Andrzejem Tarnowskim ze wsi Kędzierz, w sprawie położonych na granicy ich posiadłości stawów rybnych, i budowie grobli. Informacja ta dotyczy istniejących w Pustyni stawów, których powstanie sięga pocz. XVI w. Wtedy dla okolicznej gospodarki ważne miejsce zajmowała hodowla ryb.

Na pocz. XVII w. Pustynia nadal należała do rodu Trzecieskich. W zapisach źródłowych pod datą 1693 r., jako właścicielką Pustyni odnotowano Annę Stawską, podkomorzyńską podolską. W 1705 r. Pustynia należała do Jana Morsztyna, starosty czorsztyńskiego. W 1 poł. XVIII w. w Pustyni odnotowano 13 domów i 31 chłopów. Z kolei w 1768 r. Pustynia była w posiadaniu Macieja Ciotka, od 1768 r. rodu Radziwiłłów, a od 1819 do 1945 r. należała do Raczyńskich.

Najstarszy dokument kartograficzny wsi Pustynia z 1849 r. pokazuje w pobliżu drewnianego kościoła rozległe założenie dworskie z murowanym dworem Tarnowskich, zabudowania folwarczne i dużej wielkości stawy, dochodzące aż do Kozłowa. (M.13,14; fot. 63,64,65,66)

W 1888 r. Pustynia wraz przysiółkami Kędzierz i Kozłów liczyła 162 domy i 887 mieszkańców. Wtedy w skład posiadłości większej należącej do hrabiny, Anny Raczyńskiej wchodziła gorzelnia i dwa duże stawy. We wsi była szkoła ludowa.

W 1913 r. gorzelnia była własnością Karola Hrubego.

W okresie międzywojennym XX w. nastąpiły wielkie zmiany w rejonie Dębicy i okolic, kiedy to obszar ten wszedł w skład Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Spowodowało to znaczne wylesienie terenu, zmianę użytkowania terenów rolnych na obszary zabudowy miejskiej i przemysłowej. Proces ten objął i obszar Pustyni. Obecnie działająca Wytwórnia Urządzeń Chłodniczych poprzedził zakład budowany w ramach COP-u w końcu 1938 r. jako Walcownię Metali Kolorowych, która była filią Walcowni w Czechowicach-Dziedzicach. Przed wybuchem drugiej wojny światowej zakładu jeszcze nie uruchomiono. Do 1949 r. zakład należał do macierzystej fabryki Walcowni w Czechowicach. Do 1951 r. hala fabryczna była składnicą złomu metali nieżelaznych, a od 1961 r. zakład otrzymał status producenta przemysłowego urządzeń chłodniczych.

W 1977 r. do miasta Dębicy włączono część sołectwa Pustynia (186 ha). W granicach miasta znalazły się Fabryka Farb i Lakierów wraz z przyległym osiedlem mieszkaniowym oraz wytwórnia Urządzeń Chłodniczych PZL. Poza granicami terytorium miejskiego pozostały północno-wschodnia część osady Kędzierz.

W 1970 r. Pustynię zamieszkiwało 1 197 mieszkańców.

Obecnie obok drogi głównej znajduje się szkoła z salą gimnastyczną, przedszkole, remiza strażacka. Na miejscu drewnianego kościoła wybudowano nowy kościół p.w. św. Stanisław bpa.

STOBIERNA - wieś licząca 8,9 km² i ponad 1000 mieszkańców.

W księgach ziemskich pilzneńskich z 1464 r. wymienione są dobra Spytka z Melsztyna, a wśród nich znajduje się m.in. Zawada, ponadto Stobierna i Parszczyna. W 1502 r. spadkobiercą Stobiernej, po śmierci Spytki został jego syn Jan, a następnie córki, Beata i Katarzyna, przebywające w klasztorze. W 1536 r. wieś była w posiadaniu Piotra Ligęzy herbu Półkozic. Z kolei w 1652 r. Achacy Ligęza był właścicielem Stobiernej. Miejscowość ta od 1768 r. należała do majątku rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do Raczyńskich.

Autorzy „Słownika Geograficznego” z 1890 r. odnotowali, że Stobierna należąca do parafii w Zawadzie liczyła 44 mieszkańców i 75 domów, a większa posiadłość dworska była w posiadaniu hrabiny Anny Raczyńskiej. W 1905 r. Roger i Edward Raczyńscy mieli w Stobiernej 212,67 ha obszaru.

W okresie międzywojennym XX w. Stobierna, oraz Mała Stasiówka, znane były z walorów letniskowych, jednak Rada Miejska w Dębicy nie była zainteresowana organizacją wypoczynku i leczenia sanatoryjnego dla mieszkańców okolicznych miejscowości.

Podczas pacyfikacji przeprowadzonej przez Niemców 21 lipca 1943 r. zamordowano w tej wsi 5 osób.

W 1970 r. Stobierną zamieszkiwało 1 081 mieszkańców.

Okoliczne lasy są szczególnie bogate w runo leśne, w tym borówki i grzyby. Na niewielkim wzniesieniu o powierzchni ponad 4 ha znajduje się orczykowy wyciąg narciarski, z którego w sezonie chętnie korzystają mieszkańcy regionu. W najbliższych latach obok wyciągu powstaną trasy saneczkowe, parking i zaplecze gastronomiczne.

W pobliskiej Zawadzie powstała duża oczyszczalnia ścieków, budowana z funduszy PHARE Inred, mająca za zadanie zebrać ścieki terenów Stobiernej i Stasiówki.

STASIÓWKA - wieś o pow. 7,2 km², licząca 1240 mieszkańców, położona w obrębie Pogórza Strzyżowskiego.

Wieś powstała w XIII w. była własnością rodu Gryfitów, m. in. do Jakuba Latoszyńskiego. W 2 poł. XV w. kronikarz Jan Długosz wymienia Stasiówkę jako majątek Jana Podgórskiego, i wtedy należała do parafii w Gumniskach. W 1505 r. w rejestrze poborowym odnotowano, że Latoszyńscy dzielił prawo własności do tej wsi z Janem Górskim. Wtedy w Stasiówce było 26 kmiec, karczma oraz sołectwo z folwarkiem. W spisie poradlnego z 1508 r. wieś jest zapisana jako „Sthaszczowska”. Po 1512 r. Stasiówka przeszła w posiadanie Jana Górskiego, dziedzica Dębicy, a od 1523 r. w połowie otrzymała jego żona Regina z Pobiedza. W 1574 r. dziedzicem Stasiówki był współwłaściciel Dębicy, Jan Górski, jeden z wybitniejszych przedstawicieli swojej rodziny, który usiłował skupić jak najwięcej rozproszonych dóbr.

Od 1768 r. miejscowość należała do majątku rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. rodziny Raczyńskich. Od końca XVIII wieku Stasiówka weszła w skład parafii w Zawadzie.

W 1890 r. Stasiówka liczyła 617 mieszkańców. Wówczas obszar większej posiadłości dworskiej należał do hrabiny Anny Raczyńskiej. W 1905 r. Roger i Edward Raczyńscy mieli w Stasiówce 98,18 ha obszaru.

W okresie międzywojennym XX w. Mała Stasiówka znana była z walorów letniskowych.

W 1970 r. Stasiówkę zamieszkiwało 1 071 mieszkańców. Budowany od 1972 r. kościół, o którego powstanie z wielką determinacją walczyli parafianie, konsekrowany został dopiero w 1991 r. W 1978 r. biskup Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną parafię w tej wsi.

Lasy Stasiówki wchodzi w skład planowanego rezerwatu leśnego „Las Wolica”, który wraz z częścią Dębicy liczy ponad 100 ha. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu lasu o strefowym układzie zbiorowisk leśnych. Znajduje się tu wiele roślin chronionych.

Obok kościoła znajduje się budynek szkolny, a przy nim utworzona przez nauczycieli, uczniów i rodziców ścieżka dydaktyczno-naukowa o długości 3 km. Wzdłuż ścieżki oznakowane zostały rośliny i zwierzęta chronione oraz zbiorowiska roślinne i skały. Ścieżka jest dokładnie opisana i służy nie tylko uczniom Stasiówki, ale i szkołom z całego regionu, które przyjeżdżają tu na wypoczynek połączony z edukacją.

ZAWADA – miejscowość o powierzchni 8,6 km² i 1300 mieszkańców - ze względu na swą bogatą historię i liczne zabytki zwana jest przez wielu „Perłą Ziemi Dębickiej”. Wspaniałe położenie geograficzne - na progu Pogórza

Karpackiego, przy trasie z zachodu na wschód, spowodowało, że do Zawadę zamieszkiwały słynne polskie rody: Ligęzów, Radziwiłłów, Raczyńskich.

Pierwsza wzmianka o poddębickiej Zawadzie pochodzi z 1337 r., i zawarta jest w Kodeksie Dyplomatycznym Katedry Krakowskiej. Wynika z niej, że Zawada istniała już ok. 1218 r. i należała do majątku biskupów krakowskich, a następnie weszła w skład uposażenia probostwa w Przeclawiu.

W XIV w. dokumentach występują dwie nazwy odnoszące się do tej samej miejscowości: Bobrek, zwany też Wola Zawadzka lub Wolią i Zawada (do dziś nazwę *Bobrek* nosi przysiółek na wysokim wzniesieniu, z kilkoma zagrodami, przy drodze z Łączek Kucharskich do Zawady, po jej zachodniej stronie). Zatem dwie miejscowości weszły w skład dzisiejszej Zawady.

W latach 1374-1419 wymieniony jest Jan Ligęza, wojewoda łęczyński jako właściciel Bobrku, Przeclawia i innych majątków rozmieszczonych po całym kraju.

W 1429 r. Zawada (*Szawada*) była częścią majątku dworskiego Sepnicy. Najprawdopodobniej po biskupach krakowskich Zawada przeszła w posiadanie rodu Melsztyńskich. W 1464 r. wieś była własnością kasztelana zawichojskiego, Spytka z Melsztyna. Z dokumentów wynika, że istniał tu dwór, który oddawał dziesięcinę do parafii w Lubzinie.

W 1470 r. jako właściciel Zawady występuje nadal Spytka z Melsztyna, a Bobrku – Stanisław Ligęza „de Bobrek”. W 1502 r. spadkobiercą Zawady, po śmierci Spytki został jego syn Jan Melsztyński, a następnie córki, Beata i Katarzyna, przebywające w klasztorze. One to po śmierci brata Jana odstąpiły Zawadę Stanisławowi Lasockiemu z Brzezin, podkomorzemu poznańskiemu. W wyniku procesu dobra zawadzkie od 1524 r. przeszły w ręce Piotra Ligęzy herbu Półkozie, syna kasztelana małogojskiego. Nowym właścicielem Zawady od 1536 r. był Feliks Ligęza, a potem jego syn Mikołaj Ligęza (1530-1603), starosta biecki. O nim opowiada legenda, spisana przez M. B. Stęczyńskiego w 1849 r., że zbudował on w Zawadzie zamek, który przetrwał, ale w złym stanie do 1819 r. Zamek otoczony był fortyfikacją ziemną.

Od W 2 poł. XVI w. Zawada przeszła w ręce stryjecznego brata Mikołaja – Achacego Ligęzy. Dopiero dokument z 1581 r. określa jednoznacznie Zawadę jako własność Stanisława Ligęzy, syna Achacego. Stanisław ożeniony z Zofią Kuczkowską zbudował w Zawadzie w 1595 r., na wzgórzu zwanym Bobrek, drewnianą kaplicę p.w. Nawiedzenia Matki Bożej. W niej umieścił cudowny obraz Matki Boskiej, a w 1616 r. sprowadził ojców augustianów. Kaplica należała do parafii w Lubzinie.

Stanisław Ligęza miał syna, także Achacego Ligęzę (zm. 1672 r.), i to on objął posiadłość w 1638 r. On to wybudował na miejscu drewnianej kaplicy w latach 1646-1656 kościół p.w. Narodzenia Matki Bożej (ob. Narodzenia N. P. Marii). Jego syn, kasztelan czechowski Jan Kazimierz (od 1680 r.), a zarazem kolejny właściciel majątku, nie poszedł śladami swego ojca, toteż po 10-latach augustianie, po wielu sporach opuścili Zawadę. W tym czasie Zawada nadal należała do parafii w Lubzinie.

Po bezpotomnej śmierci Jana Kazimierza, Zawada przeszła w posiadanie jego siostry, Felicji, zamężnej za Janem Walewskim (1657 r.). W 1704 r. J. Walewski odstąpił Zawadę w Jarosławiu, Janowi Przebendowskiemu, podskarbiemu koronnemu. Kolejną dziedziczką Zawady i pozostałych dóbr była jego jedyna córka Dorota Henryka (ok. 1682-1755), która poślubiła księcia Jana Mikołaja Radziwiłła (1681-1729). Po śmierci męża, Dorota H. Radziwiłłowa wyszła ponownie za mąż za marszałka Franciszka Bielińskiego, który aż do swej śmierci w 1766 r. figuruje jako właściciel Zawady. W 1735 r. byli oni dziedzicami także miasta Dębicy. Na wskutek układów majątkowych, Zawada ponownie wróciła w ręce Radziwiłłów.

Od 1768 r. klucz dębicki (Dębica i 12 wsi, a wśród nich Zawada), przejął jeden z najbogatszych magnatów litewskich, Michał Hieronim Radziwiłł (1744-1831), miecznik litewski. Interesował się on przede wszystkim olbrzymimi dobrami na Litwie i karierą polityczną, a zarządzanie dobrami dębickimi sprawował sekretarz, Przebołowski. W wyniku podziałów rodzinnych klucz dębicki znalazł się w posiadaniu jego brata, Antoniego Mikołaja Radziwiłła (1741-1778), który obrał karierę duchowną i urzędniczą. Po przedwczesnej śmierci, bliżej nieznanne prawa do tych dóbr mieli inni dwaj bracia Michała H. Radziwiłła, Jakub (1748-1808) i Dominik (1747-1803). W 1791 r. w ramach zmian w Zawadzie utworzono parafię.

Po śmierci Dominika Radziwiłła, Mikołaj H. Radziwiłł, wówczas już wojewoda wileński mianował się opiekunem dwóch jego nieletnich córek – Anny i Marii. W aktach sądowych w 1811 r. występował jako właściciel klucza dębickiego.

W 1816 r. dziedziczką dóbr Dębica, Anna Radziwiłłówna, córka księcia Dominika, krajczego litewskiego, wnuka Doroty z Przebendowskich, 1 voto Radziwiłłowej, 2 voto Bielińskiej, poślubiła hrabiego Atanazego Raczyńskiego, h. Nałęcz (1788-1874). A. Raczyński był młodszym bratem Edwarda, twórcy słynnej Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Rodzina ta posiadała wiele zasług w dziedzinie kultury i polityki. Atanazy Raczyński był ordynatem dóbr obrzyckich w Wielkopolsce (od 1825 r.), w latach 1830-1852 dyplomatą pruskim przy dworze duńskim, utrzymywał kontakt ze słynnym duńskim rzeźbiarzem Torvaldsenem, od którego nabył jedną z rzeźb, która później zdobiła pałac w Zawadzie, był kolekcjonerem kilku bezcennych płócien, historykiem sztuki, autorem publikacji dotyczących malarstwa, sam też malował i rysował. Od rodziny żony wyprocesował galicyjskie dobra – Dębicę, i przejął je w 1819 r. Już w następnym roku doprowadził do restauracji dawnego zamku Ligęzów, który stał się wspaniałą rezydencją mieszczącą bogatą w księgozbiór bibliotekę oraz cenną galerię obrazów. Zamiarem Raczyńskiego było zaproszenie na rezydencję prymasa ks. Ignacego Raczyńskiego (1741-1823), po jego rezygnacji z arcybiskupstwa w Gnieźnie. Do rezydencji tej jednak nie doszło, ponieważ prymas zamieszkał u Jezuitów w Starej Wsi k. Brzozowa. Wsparcie finansowe i wielkopolska gospodarność ocaliły majątek zawadzki od upadku, a nawet doprowadziły do jego rozkwitu. Wtedy założony został nowy park.

Za czasów A. Raczyńskiego, we wsi powstała w 1853 r. pierwsza szkoła elementarna. Dokonał też w 1863 r. odnowienia kościoła zawadzkiego.

Spadkobiercą Atanazego był jego syn Karol (1817-1899). Mieszkał za granicą, ale dbał o Zawadę, czego dowodem była założona i wyposażona przez niego ochronka, prowadzona przez Siostry Służebniczki z Dębicy. Ufundował też do kościoła dwa witraże, oraz pierwszy szpital w Dębicy. Autorzy „Słownika Geograficznego” z 1895 r. podają, że Zawada wraz z obszarem należącym do dworu, którego właścicielem był Karol Raczyński liczyła 853 mieszkańców.

Po bezpotomnej śmierci Karola Raczyńskiego, dobra w Wielkopolsce i galicyjskie w powiecie ropczyckim przejął Edward Aleksander Raczyński (1847-1926), syn Rogera Maurycyego (1820-1964), który był synowcem Atanazego Raczyńskiego. Po śmierci pierwszej żony Marii z Krasieńskich, córki poety Zygmunta Krasieńskiego, Edward A. Raczyński w 1886 r. po raz drugi ożenił się z Różą z Potockich, wdową po swoim szwagrze Władysławie Krasieńskim. Wtedy na stałe osiadł w Galicji i miał duży wkład w rozwój gospodarczy dóbr Dębica.

W 1903 r. Zawada była własnością hrabiów Raczyńskich, Rogera i Edwarda. Roger Adam Raczyński (1889-1945) i Edward Bernard (1891-1993), którzy byli synami Edwarda i Róży z Potockich. Oni to zostali ostatnimi właścicielami majątku Zawada. W tym czasie posiadłość zawadzka wynosiła 378,35 ha obszaru. Spis dóbr tabularnych w Galicji z 1905 r. wymienia jako właścicieli Zawady Edwarda i Rogera hr. Raczyńskich. Raczyńscy posiadali ponadto następujące jednostki tabularne: m.in. Braciejową, Gumniska Foks, Gumniska par., Brzeźnicę, Borek Brzeźnicki, Kozłów, Nagawczynę, Paszczyne, Pustynię, Stasiówkę. Za ich czasów, w 1914 r., dwa miesiące po wybuchu I wojny, spłonął pałac zawadzki, podpalony przez Kozaków. W 1918 roku w Zawadzie postawiono nowy pałac, a pozostałe po pożarze ruiny odrestaurowano.

W 1913 r. w Zawadzie istniała gorzelnia, należąca do Ignacego Pieniążka.

Ostatnim właścicielem Zawady był hr. Edward Raczyński, polityk, prezydent RP na emigracji w latach 1979-1986 (jego imię nosi obecnie szkoła podstawowa). Edward Raczyński był wyjątkowym promotorem Dębicy, doskonale rozumiejący uwarunkowania rozwoju nowoczesnego miasta.

W 1936 r. do klucza hr. Edwarda Raczyńskiego należały folwarki: Zawada, Nagawczyna, Sepnica, Pustynia i Latoszynek, razem o obszarze 945 ha użytków rolnych i 3 446 ha lasów. Klucz Raczyńskich znany był z hodowli bydła i posiadał zarodowe obory bydła rasy nizinnej (fryzyjskiej) w Zawadzie i rasy siementalskiej w Sepnicy i Pustyni. Zarząd dobrami mieścił się w Nagawczynie, a dyrektorem klucza Raczyńskich był Włodzimierz Skarbak-Borowski. Majątek zawadzki prowadził hodowlę ziemniaków i pszenicy. W lasach prowadzono racjonalną hodowlę zwierzyny, szczególnie wzorcowo urządzonej bażanciarnię i park zajęczy. Zarząd dobrami zawadzki prowadził także tartak i parowę cegielnię w Dębicy oraz gorzelnię w Zawadzie.

Obecnie z majątku Raczyńskich w Zawadzie pozostał stary park dworski z kilkusetletnimi drzewami, i kilkoma zabytkowymi obiektami, otoczony murem. Naprzeciw bramy wjazdowej do parku znajduje się zabytkowa, pokryta gontem, murowana karczma, odnowiona i nadal służąca gościom, wykorzystywana wielokrotnie dla potrzeb nakręconych tu filmów historycznych oraz scen batalistycznych.

W niedalekiej odległości od założenia parkowo-pałacowego, na wzniesieniu znajduje się kościół - Sanktuarium Matki Boskiej Zawadzkiej, z pochodzącym z XVI/XVII w. malowanym na desce obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, cudami słynącym, przywieziony zapewne z Włoch. Do kościoła w Zawadzie pielgrzymują mieszkańcy okolicznych wiosek i miast. W 1970 r. Zawadę zamieszkiwało 1 034 mieszkańców.

IV. ZABYTKI GMINY DĘBICA WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Rejestr Zabytków Województwa Podkarpackiego, zgodnie z ustawą prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków mający swą siedzibę w Przemyślu przy ul. Jagiellońskiej 29. Obiekty i zespoły zabytkowe wpisane do rejestru zabytków są chronione prawem. W Rejestrze Zabytków Województwa Podkarpackiego znajdują się, z obszaru Gminy Dębica, obiekty przedstawione w poniższym zestawieniu w sołectwach ujętych układem alfabetycznym:

Tabela nr 1. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	BRZEŹNICA	Kościół rzym.-kat. p.w. św. Jana Chrzciciela	Mur.	1905-1906	A-107	07.12.2004 r. SOZ-4-4148/150/2004	Par. rzym.-kat.
2.	PUSTKÓW OSIEDLE	Kościół rzym.-kat., ob. kaplica pogrzebowa	Mur.	1937-1939	A-71	21.02.2003 r. SOZ-4-4148/155/02/2003	Par. rzym.-kat.
3.	PUSTYNIA	Kościół rzym.-kat. p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica cmentarna	Drew.	1661;1988	A-201	05.12.1979r. KL.III-5340/637/79	Par. rzym.-kat.
4.	PUSTYNIA	Dwór obronny, ob. dom mieszkalny, oraz obszar stawów	Mur.	XVI/XVII	A-144	27.02.1978r. KL.III-5340/190/78	Dworu - Wł. prywatna; Stawy – Skarb Państwa
5.	ZAWADA	Kościół rzym.-kat. p.w. Narodzenia NM	Mur.	1646-1656; 1991 r.	A-309	30.05.1987 r. KL.II-	Par.

		Panny				5340/206/87	rzym-kat.
6.	ZAWADA <i>Zespół parkowo-dworski</i>	- Kaplica z basztą	Mur.	XVI w.; 1820-1821	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	Wł. prywatna
7.		Pałac	Mur.	1918 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
8.		Oficyna	Mur.	po 1820 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
9.		Pralnia z murem ogrodzenia	Mur.	po 1821 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
10.		Rządcówka	Mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
11.		Budynek bramy wjazdowej	Mur.	po 1849	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
12.		Chmielarnia	Mur.	Ok. 1930 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
13.		Gorzelnia	Mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
14.		Stajnia	Mur.	Poł. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
15.		Studnia z 2 kamiennymi obeliskami	Kam.	Pocz. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
16.		Ogrodzenie	Mur.	1 poł. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
17.	ZAWADA	Zajazd przydrożny	Mur.	XVIII/XIX w.	A-254	19.12.1969 r. KL.II-680/118/69	Wł. prywatna

BRZEŹNICA:

1. **Kościół parafialny rzym.-kat. p.w. św. Jana Chrzciciela**, mur., 1905-196 r., gm. Dębica, pow. Dębicki, usytuowany na działce ewid. nr 84, objętej Księgą Wieczystą nr 47965. Do rejestru zabytków wpisany wraz z ogrodzeniem. (fot. 4)

Historia obiektu

Tradycja miejsca, na którym wybudowano kościół może sięgać XI-XII w. Poprzedził go drewniany kościół, prawdopodobnie fundacji Ligęzów, rozebrany po powstaniu nowej świątyni. Obecny, murowany kościół, projektu krakowskiego architekta, Stanisława Odrzywolskiego pochodzi z lat 1905-1906. Konsekrację świątyni przeprowadził 29.08.1907 r. biskup Leon Wałęga.

W czasie II wojny częściowo uszkodzona została wieża dzwonna, sygnaturka, elewacje i okna. W następnych latach kościół był wielokrotnie remontowany. W 1965 r. odnowiono polichromię, a w 1966 r. wstawiono witraże w nawie i transepcie. Dachy kościoła pokryte są nową blachą miedzianą; prace remontowe wykonano w dwóch etapach w latach 2004-2005.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kościół prezentuje dobrze zachowany pierwotny charakter utrzymany w stylu neogotyckim. Elewacje licowane są czerwoną cegłą, z użyciem oszczędnej dekoracji architektonicznej wykonanej z piaskowca. Zestawiona jest ona ze zróżnicowaną formą otworów, nadając całości malowniczy wygląd. Ciekawe rozwiązanie posiada też bryła kościoła na rzucie krzyża łacińskiego, rozczłonkowana, o murach wspartych skarpami. Nawę przykrywa wysoki, dwuspadowy dach, z wieżyczką sygnaturki, ponad którym dominuje narożna wieża fasady, przykryta strzelistym hełmem. W krajobrazie miejscowości kościół, położony na wzniesieniu stanowi wyraźny akcent wysokościowy.

Kościół wraz z wyposażeniem (ołtarz główny z figurą Matki Boskiej Różańcowej, dwa boczne ołtarze, ambona, trzy konfesjonały i organy są z 1907 r.), oraz z wystrojem wnętrza (w prezbiterium wielobarwne witraże z krakowskiej pracowni S. G. Żeleńskiego, z 1912 r., a polichromia projektu ks. A. Osieckiego i autorstwa F. I T. Niemców, z 1936 r.), a także ceglane ogrodzenie (wybudowane po I wojnie) są stylistycznie jednolite.

Do cennych obiektów należą: wmurowane w ścianie pod chórem dwie rzeźby kamienne z leżącymi postaciami, prawdopodobnie z rodu Ligęzów, uszkodzone (pozostałość po zniszczonym renesansowym nagrobku; wydają się pochodzić z 2 poł. XVI w., i mogą być związane ze środowiskiem rzeźbiarza Santi Gucciego); ołtarz boczny (pierwotnie główny w poprzednim, drewnianym kościele), rokokowy, z 2 poł. XVIII w., a w nim rzeźbiony krucyfik, oraz obrazy; św. Stanisława bpa; i młodocianego św. Jana Chrzciciela, barokowe z XVIII w.; tabernakulum rzeźbione, rokokowe; chrzcielnica drewniana, barokowa, z XVIII w.; w ścianie zakrystii wmurowana płaskorzeźbiona płyta kamienna z przedstawieniem św. Jana Chrzciciela, Marcina i Marii Magdaleny, 1674.

PUSTKÓW OSIEDLE:

2. **Kościół fil. rzym.-kat. p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica pogrzebowa**, bud. mur., z lat 1937-1939; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt usytuowany na działce ewid. nr 3604, objętej Księgą Wieczystą nr 12348. Położony jest w centrum miejscowości, przy wewnętrznej drodze, w obrębie placu kościelnego, przy nowym kościele. (fot. 53)

Historia obiektu

Kościół wzniesiony został w Pustkowie-Osiedlu w czasie budowy Wytwórni Chemicznej i kompleksu budynków mieszkalnych, w ramach realizacji rządowego programu COP. Fundację kościoła wyjednał w dykcji „Lignozy”, ks. Aleksander Osiecki, ówczesny proboszcz z Brzeźnicy. Do użytku oddany został w lutym 1939 r., ale bez wyposażenia bowiem wybuch wojny przerwał prace przy obiekcie. W czasie wojny kościół zamieniono na magazyn; częściowo został zniszczony. Po wojnie przywrócono jego pierwotny wygląd, a wnętrze otrzymało skromne wyposażenie. Dnia 26 października 1947 r. odbyło się poświęcenie świątyni przez bpa ks. Karola Pękałę.

Odnowienie świątyni przez inż. Mieczysława Grochowskiego, ówczesnego dyrektora Wytwórni Chemicznej było przyczyną usunięcia go ze stanowiska przez władze komunistyczne. Działalność parafii i pełne przystosowanie kościoła dla celów kultu rozpoczęło się od czasu utworzenia samodzielnego rektoratu w kościele–kaplicy p.w. św. Stanisława bpa i Męczennika w Pustkowie-Osiedlu – tj. od 1 lipca 1970 r. W następnych latach przeprowadzono prace remontowe i modernizacyjne. Obecne wyposażenie wnętrza wykonane zostało wg projektu rzeźbiarza krakowskiego, Mieczysława Stobierskiego w latach 1973-1974.

Kaplica była własnością Zakładów Tworzyw Sztucznych w Pustkowie – sukcesora dawnej Wytwórni Chemicznej. Do zmiany prawnego statusu kościoła doszło 11 maja 1977 r., po odpłatnym przekazaniu go parafii w Brzeźnicy przez ZTSz w Pustkowie. W 1978 r. została zatwierdzona samodzielna parafia Pustków-Osiedle. Po wybudowaniu plebani, w 1981 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła, ponieważ istniejący okazał się za mały dla dużej ilości wiernych. Kościół dla potrzeb religijnych służył do 1991 r. tj. do czasu poświęcenia nowego kościoła, który stanął na tej samym placu. Obecnie użytkowany jest jako kaplica do obrzędów pogrzebowych.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kaplica jest murowana z cegły, otynkowana, kryta stropodachem żelbetowym. Posiada symetryczny układ: jest na rzucie krzyża łacińskiego, o prosto zamkniętym prezbiterium, po jego bokach z zakrystiami analogicznymi. Fasada flankowana jest dwoma kwadratowymi wieżami, pomiędzy którymi główne wejście wprowadza do wnętrza obiektu. Zwieńczenie fasady stanowi niewielka, kwadratowa sygnaturka. Wzdłuż bocznych elewacji biegnie podcień, wsparty na trzech kolumnach. Elewacje zdobią otwory okienne-okulusy, prostokątne, i o wąskim kształcie. We wnętrzu nawa jest jednoprzestrzenna; przy zach. ścianie, nad wejściem, między wieżami jest zawieszony chór muzyczny. Na bocznych ścianach nawy, nad oknami dolnymi znajduje się ciąg płaskorzeźb przedstawiający stacje Drogi Krzyżowej. Ścianę frontową prezbiterium zdobi mozaika granitowa w odcieniach szarości na tle, której umieszczony jest metalowy krzyż, i kamienna figura Chrystusa Zmartwychwstałego.

Kościół stanowi wyjątkowy na tym terenie przykład realizacji historycznego programu architektury sakralnej o modernistycznej formie, złożonej z geometrycznych elementów pozbawionych detalu ornamentalnego. Obiekt należy zaliczyć do nowoczesnego nurtu rozwiązania architektonicznego okresu międzywojennego, które zrealizowano na prowincji.

Kościół z osiedlem mieszkalnym oraz obiektami fabrycznymi w Pustkowie-Osiedle, położone w lesie, należy do nielicznych w pełni zrealizowanych i zachowanych przedsięwzięć w ramach COP na terenie Podkarpacia. Obiekt jest ilustracją ważnego etapu w historii II Rzeczypospolitej. Obecnie kościół–kaplica remontowana na bieżąco jest w dobrym stanie technicznym.

PUSTYNIA:

3. **Kościół fil. rzym.-kat. p.w. św. Stanisława bpa, ob. kaplica cmentarna**, bud. drewn., 1661, 1988; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obecnie obiekt usytuowany na cmentarzu w miejscowości Kozłów, położonej w sąsiedztwie Pustyni, na trasie Dębica – Mielec. Na cmentarz od trasy, po jej wsch. stronie prowadzi wąska droga pośród domostw, i przez tory kolejowe. (M. 13)

Historia obiektu

Kościół p.w. św. Stanisława bpa wybudowany został w 1661 r., pierwotnie w Pustyni. Był to kolejny już kościół, jaki powstał w tej miejscowości. Istnieje przekaz odnotowany przez J. Długosza, że św. Stanisław, bp krakowski jechał do pobliskiej Brzeźnicy poświęcić kościół, i nie został przyjęty przez jej mieszkańców. Zawrócił z drogi i zanocewał w Pustyni. Na pamiątkę tego zdarzenia, późniejszy biskup Zbigniew Oleśnicki w miejscu odpoczynku Świętego wybudował drewniany kościół p.w. św. Stanisława bpa. Z czasem zaczęli tu przyjeżdżać pielgrzymi, w dniu święta patrona, ponieważ miejsce to zasłynęło cudami. Można przypuszczać, że nieznaną świątynia o XV-wiecznej genezie poprzedziła drewniany kościół z 1661 r.

Mapa katastralna wsi Pustynia z 1849 r. pokazuje usytuowanie kościoła, który stał na niedużym placu, był orientowany, w otoczeniu drzew, i w niedalekiej odległości od założenia dworskiego o XVI-wiecznej tradycji (do dziś zachował się obronny dwór, stawy, trzy budynki czworokątów i budynek folwarczny, przebudowane). Niewykluczone, że była to kaplica dworska kolejnych właścicieli dworu

W 1944 r. kościół został zniszczony (uszkodzono kruchtę i ściany), a po wojnie odrestaurowany (oszalowano ściany zewnętrzne). W 1957 r. ks. Jan Stepa utworzył rektorat w Pustyni przy kościele św. Stanisława, który obejmował wsie: Pustynia, Kędzierz i Kozłów, łącznie 1 935 wiernych. Pierwszym rektorem został ks. L. Motyka. W 1980 r. biskup Jerzy Ablewicz ustanowił samodzielną parafię przy kościele św. Stanisława.

Transfer XVII-wiecznego, drewnianego kościoła z Pustyni na teren cmentarza w Kozłowie został przeprowadzony w 1988 r. z inicjatywy miejscowej parafii, ze względu na postępujący proces jego zniszczenia, i budowę na tym samym placu murowanego kościoła, pod takim samym wezwaniem.

Przed przeniesieniem obiektu na nowe miejsce wykonano inwentaryzację architektoniczną z opisem technicznym, z której wynika, że przedłużenie zakrystii w kierunku wschodnim nastąpiło później, oraz że przy pn. ścianie po usunięciu szalowania widoczne były ślady po dodatkowym otworze wejściowym (tak bywało przy kościołach gotyckich). Podmurówka była kamienna, niemal całkowicie pod powierzchnią terenu, ściany obustronnie wzmocnione w wielu

miejscach lisciami. W trakcie montażu świątyni wymieniono znaczną część zniszczonych drewnianych elementów dokładnie zachowując dawną konstrukcję i zabytkowy charakter obiektu.

Aktualnie, stara świątynia pełni funkcję kaplicy cmentarnej, w której odbywają się obrzędy pogrzebowe.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kościół zbudowany jest z bali, konstrukcji zrębowej, obustronnie szalowany, jednonawowy, ogólnie na planie wydłużonego prostokąta. Prezbiterium jest prostokątne, trójbocznie zamknięte, z zakrystią prostokątną, a nawa jest kwadratowa. Wieżba dachowa drewniana, konstrukcji storczykowej, kryta dachem dwuspadowym o wspólnej kalenicy, pobitym blachą. Bryła kościoła jest harmonijnych proporcji: bezwieżowa, z wieżyczką sygnaturki. Ściany we wnętrzu odeskowane, strop jest belkowy, odeskowany.

Wyposażenie wnętrza jest w części zabytkowe (ołtarz późnorenansowy, w centrum z obrazem przedstawiającym scenę „Wskrzeszenia Piotrowina”, pocz. XX w.; obraz św. Walentego, barokowy, z XVII w.; na belce tęczącej krucyfiks barokowy; fisharmonia z poł. XX w.). Pozostałe wyposażenie pochodzi z lat 80-tych XX w. (obrazy, świeczniki). Z poprzedniego wyposażenia kościoła prawdopodobnie brakuje: ambony wczesnobarokowej z XVII w., oraz rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem z k. XV w. Wymienione obiekty odnotowano w decyzji o wpisie kościoła do rejestru zabytków jako także objęte prawem ochrony konserwatorskiej.

Kościół nadal zachowuje pierwotne cechy stylowe i stanowi przykład sakralnego budownictwa drewnianego o charakterze ludowym. Ogólny, techniczny stan zachowania obiektu jest dobry. Obiekt wymaga bieżącego przeprowadzania prac naprawczych i konserwacyjnych. Wskazane jest przeprowadzenie prawidłowo działającej wentylacji we wnętrzu kościoła. Nastawa głównego ołtarza jest z wyraźnymi śladami niszczenia przez zawilgocenie i drewnojady. Podobnie lica obrazów wykazują zniszczenia mechaniczne i złuszczenie warstwy malarskiej. Wymagane są zabezpieczenia konserwatorskie celem uniknięcia pogłębiania się zniszczeń. Ołtarz o metryce późnorenansowej jest wpisany do rejestru zabytków jako jedyny obiekt ruchomy na terenie Gminy Dębica.

4. **Dwór alkierzowy, ob. Dom mieszkalny**, bud. mur., XVI/XVII w.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt położony jest w pn.-zach. części miejscowości, ok. 300 m na zach. od drogi z Dębicy do Tarnobrzega, w niedalekiej odległości od kościoła parafialnego. Usytuowany w bezpośrednim sąsiedztwie stawu. Strefą ochrony konserwatorskiej objęto cały obszar otaczających dwór stawów. (M.13)

Historia obiektu

Historia alkierzowego dworu obronnego w Pustyni jest związana z dziejami tej miejscowości. W XV w. właścicielami wsi był ród Gryfitów, a od 1465 r. Pustynia przeszła w posiadanie Stanisława Ligęzy h. Półkozic, ożenionego z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryflicie. Od 1536 r. jako właściciele odnotowani zostali Piotr Ligęza i Aleksander Trzeciecki, a w 1581 r. pojawił się nowy współwłaściciel Pustyni, Mikołaj Tarnowski.

Z 1541 r. pochodzi wzmianka o ugodzie, pomiędzy Janem Trzeciekim i Andrzejem Tarnowskim ze wsi Kędzierz, dotycząca położonych na granicy ich posiadłości stawów rybnych, i budowie grobli. Wzmianka ta dotyczy zapewne istniejących w Pustyni stawów i grobli, których powstanie może sięgać początków XVI w.

Z przełomem XVI/XVII w. i Mikołajem Tarnowskim można łączyć powstanie dworu, który prawdopodobnie został w XVII w. rozbudowany o zachodni alkierz i piętro. Założenie dworskie znajdowało się w bardzo bliskim sąsiedztwie kościoła św. Stanisława bpa.

Na pocz. XVII w. Pustynia należała do rodu Trzecieckich, a w 1693 r. do Anny Stawskiej, podkomorzyny podolskiej, następnie do współwłaściciela Dębicy, Jana Kazimierza Glińskiego. W 1705 r. Pustynia była w posiadaniu Jana Morsztyna, starosty czorsztyńskiego, a w 1768 r. Macieja Ciotka. Od 1768 r. wieś przejęli Radziwiłłowie, a od 1819 r. do 1945 r. należała do rodziny hrabiów Raczyńskich.

Pierwszą kartograficzną informacją o układzie założenia dworskiego jest mapa katastralna Pustyni z 1849 r. Pokazuje ona rozległy teren zespołu na osi pn.-pd., po wschodniej stronie rzeki *Pustyrskiej*. W kierunku południowym dzieliła go droga na północną część dworską ze stawami i południową z zabudową folwarczną, w większości murowaną. Obronny dwór stał nad brzegiem *Stawu wielkiego*, który rozciągał ku północy, oddzielony groblą od następnego *Stawu wielkiego*, i *Stawu pod Kozłowem*. Dwór zaznaczono schematycznie, jako niewielki, murowany obiekt o planie prostokąta z ryzalitem przy zachodniej stronie, i przy jego północnym narożu z okrągłą basztą. Otoczenie dworu od zachodu tworzyła *Sadzawka*, od południa gazon, i ścieżka doprowadzająca do drogi, która w kierunku wschodnim prowadziła do drewnianego kościoła. Z oznakowania na katastrze wynika, że na obszarze dworskim wysokie drzewa tworzyły szpalery i rosły pojedynczo, nie tworząc komponowanej zieleni parkowej.

W 1888 r. posiadłość w Pustyni należała do hrabiny Anny Raczyńskiej; jej własnością była też gorzelnia i dwa duże stawy. Do 1945 r. realność ta należała do Edwarda Raczyńskiego, a dwór zamieszkiwał zarządca majątkiem. Po II wojnie światowej posiadłość rozparcelowano; w budynku dworu ulokowano przedszkole wiejskie. W następnych latach pomieszczenia dworu służyły różnym instytucjom. W 1977 r. dwór ze stawami użytkowany był Przedsiębiorstwo Gospodarki Rybnej w Rzeszowie, a część folwarczna należała m. in. do Spółdzielni Kółek Rolniczych.

W latach 60-tych XX w. w budynku dworu przeprowadzono remont; częściowo wymieniono stropy i stolarkę, a w latach 70-tych XX w. został zaadaptowany na mieszkania lokatorskie.

Na początku lat 90-tych XX w. dwór przeszedł w posiadanie Zbigniewa i Anny Sitek z Brzeźnicy. Po 1994 r. przystąpiono do kapitalnego remontu budynku. Pierwotna bryła dworu przetrwała do 2000 r., a w następnych latach rozbudowano obiekt od wschodniej strony o basztę o analogicznej formie jak istniejąca.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Dwór obronny jest murowany, otynkowany, 2-piętrowy, częściowo podpiwniczony, założony na planie prostokąta z ośmioboczną basztą alkierzową przy pn.-zach. narożu, z gankiem-tarasem przy pd. elewacji, i z dobudowaną w ostatnich latach analogiczną basztą po przeciwnej stronie. Elewacja pn. zwrócona jest w kierunku stawów. Korpus

przykrywa wysoki dach 4-spadowy z krótką kalenicą, a basztę 8-połaciowy, namiotowy. Dachy pokryte są dachówką ceramiczną. Pierwotnie, w zabytkowej baszcie sklepienie było kopulaste, 8-boczne, z gurtami. Pomimo rozbudowy dworu i modernizacji obiekt nadal zachowuje zabytkowe późnorenesansowe cechy i bryłę charakterystyczną dla budowli obronnych z XVI/XVII w. W przeszłości piwnice były sklepione kolebkowo, a w pomieszczenia parteru przykrywały stropy drewniane. Atrakcyjne położenie dworu, bezpośrednio przy kilkuhektarowych stawach, zasilanych przez *Pustynkę*, świadczy o starej tradycji tego miejsca. Wskazane, aby elewacjom dworu przywrócić kolorystykę odpowiadającą charakterowi stylu, jaki on prezentuje. Obecny, mocno ceglasty kolor całkowicie koliduje z barwą tynków pierwotnie okrywających elewacje budynku. W otoczeniu dworu nie zachował się starodrzew; od wsch. strony istniejący kilkuarowy sad owocowy pochodzi z powojennego nasadzenia. Na terenie dawnego folwarku występuje nierównomiernie wysoka zieleń, głównie stare topole, tworząca rodzaj parku wiejskiego, wyróżniająca się w otwartym krajobrazie Pustyni. Te nieliczne już stare drzewa powinny być poddane systematycznej pielęgnacji. W bliskim sąsiedztwie obszaru folwarcznego przetrwały trzy murowane budynki dawnych czworaków.

ZAWADA:

5. **Kościół parafialny rzym.-kat. p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny**, bud. mur., 1646-1656; 1991; gm. Dębica, pow. Dębicki, usytuowany na dz. ewid. nr 617. Położony niedaleko założenia pałacowo-parkowego, w pobliżu lokalnej drogi, na wysokim wzniesieniu, na które prowadzą schody. (fot. 69)

Historia obiektu

Kościół wzniesiony został na wzgórzu zwanym Bobrek, w latach 1646-1656 z inicjatywy Achacego Ligęzy, właściciela Zawady. Pierwotnie nosił wezwanie Narodzenia Matki Boskiej. Stał na miejscu drewnianej kaplicy z 1595 r., w której znajdował się słynący cudami obraz Matki Boskiej, zakupiony we Włoszech przez Stanisława Ligęzę, ojca Achacego Ligęzy. Pierwotnie, elewacje kościoła z „dzikiego” kamienia były obrzucone cienką warstwą tynku. Przeprowadzone w ostatnich latach badania architektoniczne potwierdziły wcześniejsze informacje, że kościół planowano wybudować większy, w kierunku zachodnim, ale z bliżej nieznanymi powodami zaniechano takich działań. W ciągu wieków był wielokrotnie odnawiany i częściowo rozbudowywany. W 1756 r. nad zakrystią wybudowano skarbiec oraz do korpusu dostawiono dwie kaplice. Po długich staraniach w 1791 r. kościół w Zawadzie erygowano parafią (wcześniej należał do parafii w Lubzinie).

Kolejna restauracja świątyni, związana prawdopodobnie z obniżeniem stropu, nastąpiła w XIX w. z inicjatywy Atanazego Raczyńskiego. Po 1905 r. Karol Raczyński z żoną Karoliną, księżniczką Oettingen-Wallenstein zakupili do kościoła 2 witraże. Po zniszczeniach spowodowanych pierwszą wojną, w 1920 r. przeprowadzono kolejną restaurację kościoła. Przerobiono dach, który miał pokrycie gontowe, przy fasadzie powstał szczyt, położono nowy strop, w prezbiterium wstawiono witraże, fundacji proboszcza, ks. W. Kopernickiego z parafianami. W 1938 r. wnętrze kościoła otrzymało polichromię autorstwa artysty malarza, Tadeusza Terleckiego z Tarnowa.

W latach 1954-56 rozbudowano zakrystię w kierunku absydy, przy pn. kaplicy powstał przedsionek, a przy fasadzie wieloboczna kruchta z przeznaczeniem na ołtarz, górą z tarasem kolumnowym, przeszklonym, przykrytym kopulastym dachem. W 1977 r. w absydzie wstawiono dwa witraże projektu Jurija Bodnara. W latach 1989-1991 nastąpił generalny remont kościoła i jego rozbudowa. Dobudowano frontową część znacznie przedłużając nawę; w górnej partii powstał taras z ołtarzem połowym, wokół podcień arkadowy zwieńczony wysoką wieżą. Na plac kościelny prowadzą monumentalne schody.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Pierwotna forma i rozwiązanie wnętrza kościoła w Zawadzie stanowiły przykład skromnej budowli sakralnej utrzymanej w stylu wczesnego baroku. Obecny kościół, po rozbudowie i modernizacji od zachodniej strony, otrzymał charakter świątyni pielgrzymkowej z dominantą wysokościową w postaci wieży. Ze względu na znajdujący się tu obraz Matki Boskiej Śnieżnej, czczony jako łaskami słynący, kościół pełni rolę Sanktuarium. Obiekt nie wykazuje zagrożeń technicznych, jest dobrze utrzymany i na bieżąco remontowany.

Wyposażenie wnętrza kościoła jest w dużym stopniu zabytkowe (ołtarz główny z 1 poł. XVIII w. w stylu regencji, z obrazem na desce Matki Boskiej z Dzieciątkiem z k. XVI w. cudami słynącym; w kaplicy – ołtarz późnorenesansowy z pocz. XVII w. z obrazami *Nawiedzenia, św. Stanisława i Wojciecha*; 4 boczne ołtarze w stylu regencji z 1 poł. XVIII w.; w jednym z nich obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z XVIII w.; ambona, chrzcielnica drewniana z baldachimem i zaplekiem z poł. XVIII w.; w nawie witraże z firmy S.G. Żeleńskiego, pocz. XX w.; stare, główne drzwi wejściowe do nawy; krucyfik w tarczy z 1 poł. XVII w.; prospekt organowy z pocz. XVII w.; figura Chrystusa Zmartwychwstałego z XVIII w.; dzwon z 1614 r. Obiekty te nie są wpisane do rejestru zabytków. Wymagają udokumentowania (rozpoznanie historyczne, wartości artystycznej, stanu zachowania, wskazań konserwatorskich).

ZAWADA – założenie dworsko-parkowe

6. **Kaplica zamkowa z basztą**, bud. mur.; XVI w.; 1820-1821, gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Usytuowany jest w zachodniej części parku krajobrazowego. (M.16; fot. 71)

Historia obiektu

Kaplica posiada najstarszą historię z pośród kilku zabytkowych budynków dawnej rezydencji zawadzkiej. Jego historia jest związana z dworem obronnym Ligęzów datowanym na k. XVI w., którego rzut jest czytelny na katastrze z 1850 r. Do 1819 r. dwór przetrwał częściowo jako ruina, a w części składowano zboże; dwie wieże dworu były zrównane z ziemią, a dwie pozostałe zachowały się fragmentarycznie. Restaurację zamku w latach 1820-1821 przeprowadził hr. Atanazy Raczyński, ożeniony w 1816 r. z ks. Anną Elżbietą Radziwiłłówną, dziedziczką majątku zawadzkiego.

Podczas prac restauracyjnych główną, wschodnią elewację zamku wykonano według projektu znanego niemieckiego architekta K. F. Schinkla, a pozostałą część według rysunków właściciela, A. Raczyńskiego. Nowy zamek w

Zawadzie był wyjątkowo okazałą budowlą i według danych historycznych liczył ok. 50 pokoi. Jego kształt uwarunkowany był formą istniejącego tu dworu Ligęzów; wykorzystano więc XVI-wieczne fundamenty i wzniesiono budowlę na planie prostokąta z czterema masywnymi wieżami na narożach, i elewacją frontową skierowaną na wschód. W elewacjach bocznych istniały wysokie szczyty sterczynowe z ostrołukowymi blendami, od południa przylegało nieco niższe, również piętrowe skrzydło, podparte potężnymi filarami i skarpami; wieże wieńczyły krenelaże. Wtedy dobudowano aneks zachodni, zachowany do chwili obecnej, w którym mieściła się kaplica.

Zamek zawadzki był jedną z najpiękniejszych siedzib doby romantyzmu w Polsce, malowniczą i oryginalną w formie, która przetrwała niespełna sto lat. Stanowił przykład odrodzenia w architekturze minionych form stylowych doby średniowiecza, nadających budowli wiejskiej wygląd siedziby na kształt zamku obronnego. Zdobiły ją przeróżne motywy architektoniczne; figury rycerzy średniowiecznych w zbrojach, tarcze herbowe szczyty, ganki, wieżyczki, krenelaże, skarpy. Wnętrza zamku dekorowały piękne sztukaterie i malowidła pędzla Ksawerego Marynowskiego, oraz liczne obrazy i rzeźby, a także zgromadzony był tu bogaty księgozbiór i archiwum. Istnieją zapisy, że zamek zawadzki odnawiano w 1857 r.

W czasie wojny, w 1914 r. zamek spalił oddział pułku kozaków dońskich, wcześniej zrabowawszy cenne urządzenia, zbiory sztuki i księgozbiór. Po zakończeniu wojny ówczesny właściciel Zawady, Edward Raczyński (ur. 18.12.1891 r.) zdecydował rozebrać ruiny; pozostawiono tylko południowo-zachodnią wieżę wraz z przylegającą do niej wieżą klatki schodowej oraz kaplicę. Nowy obiekt otrzymał atrakcyjny wygląd romantycznego pawilonu parkowego, i w takiej formie przetrwał do dziś.

Rodzina Raczyńskich w posiadaniu założenia pałacowego w Zawadzie i pobliskich posiadłości dworskich była do 1945 r. Po II wojnie światowej zespół ten przejął Skarb Państwa, i zorganizowano tutaj Państwowe Gospodarstwo Rolne, funkcjonujące do 1992 r.

W latach 1956-1957 przeprowadzono remont kaplicy i baszty zamku Ligęzów. Kaplicę adaptowano na świetlicę pracowniczą; funkcjonowało w niej także kino objazdowe. W baszcie urządzono pomieszczenia biurowe.

Na pocz. lat 80-tych XX w. na zlecenie Igloopolu w Straszęcinie (gospodarstwo podlegało pod Igloopol) opracowano koncepcję architektoniczno-urbanistyczną rekonstrukcji dawnego zamku w Zawadzie z przeznaczeniem obiektu na cele reprezentacyjne Ośrodka Receptyjnego KRP Igloopolu w Dębicy. Do realizacji nie doszło ze względu na zmiany ustrojowe w kraju. Natomiast częściowo przeprowadzono remont obiektu.

Pod koniec 1992 r. gospodarstwo przeszło pod zarządek Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, a w 1997 r. dzierżawę przejął Marek Nagawiecki z Dębicy. W grudniu 2000 r. Marek Nagawiecki kupił zespół pałacowo-parkowy z częścią folwarczną w Zawadzie od A.W.R. S.P.

Na zlecenie właściciela został opracowany projekt remontu i użytkowania kaplicy z basztą, który m. in. przewiduje na parterze kaplicy urządzenie galerii obrazów, rzeźby, militariów, a pozostałe pomieszczenia przeznaczyć na cele mieszkalne.

Wartość zabytkowa i stan zachowania:

Obiekt jest pozostałością po XIX-wiecznym „neogotyckim” zamku, i stylowo prezentuje bardzo ciekawe rozwiązanie architektoniczne o eklektycznym wyglądzie. Zbudowany został z wykorzystaniem XVI-wiecznych fundamentów dworu obronnego o murach z cegły i częściowo z kamienia, otynkowany. Pierwotnie piwnice sięgały tu do 3 m głębokości i miały kolebkowe sklepienia (obecnie są zasypane). Kaplica jest na planie prostokąta, częściowo podpiwniczona, ze sklepieniem kolebkowym, piętrowa, przykryta dachem 2-spadowym. Do jej pn.-wsch. naroża przylega baszta cylindryczna, 4-kondygnacyjna, przykryta dachem pogrążonym, osłoniętym krenelażem. Dobudowana do baszty od wsch. strony klatka schodowa jest też cylindryczna, przykryta dachem stożkowym. Od pn.-wsch. strony obiektu zachowane są fundamenty i resztki muru poprzedniego dworu obronnego Ligęzów, i zamku z 1821 r. Elewacje dekorują otwory okienne, szczyty, sterczyny, attyka, krenelaż oraz ozdobne gzymsy. Kaplica nie jest użytkowana, a od 2002 r. prowadzone są prace remontowe przy obiekcie.

7. **Pałac**, bud. mur., 1918; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Pałac usytuowany jest we wschodniej części parku krajobrazowego. (M.16; fot. 77)

Historia obiektu

Założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z szeregu budowli powstałych w okresie od XVI w. do XX w., stanowiących wyposażenie jednej posiadłości. W przeszłości posiadłość ta należała do rodu: Ligęzów, Radziwiłłów i Raczyńskich.

Po ograbieniu i spaleniu okazałego zamku zawadzkiego z 1821 r. przez kozaków dońskich w 1914 r., ówczesny właściciel posiadłości, Edward Raczyński w 1918 r. przystąpił do budowy nowej rezydencji – pałacu, zachowanego do dziś w pobliżu dawnej oficyny dworskiej. Pałac jest kopią domu Rodesa Smitha, odkrywcy złóż diamentów na terenach Rodezji i Republiki Afryki Południowej (pierwszą żoną E. Raczyńskiego była Angielką, Joe Markham; zmarła po urodzeniu córki Róży, pochowano ją w Rogalinie. Po jej śmierci ponownie w 1932 r. ożenił się z Cecylią Jaroszyńską - z tego związku miał trzy córki: Wandę, Wiridianę i Katarzynę – mieszkającą poza Polską. Trzecią żoną E. Raczyńskiego była Aniela Mieczysławska).

Nowy pałac otrzymał eklektyczne cechy stylowe nawiązujące do neobaroku, neorenesansu oraz stylu dworskiego. E. Raczyński jako dyplomata, ambasador Polski w Londynie, odwiedzając swoje dobra zatrzymywał się nowym pałacem w Zawadzie (podczas jego nieobecności mieszkała tylko służba). Rodzina Raczyńskich w posiadaniu założenia pałacowego w Zawadzie i pobliskich posiadłości była do 1945 r. W okresie okupacji obiekt zajmowali Niemcy, a opiekę nad całym założeniem sprawował zarządca działający w imieniu właściciela przebywającego w tym czasie w Anglii.

Po II wojnie światowej zespół ten przejął Skarb Państwa, i zorganizowano tutaj Państwowe Gospodarstwo Rolne, funkcjonujące do 1992 r. W budynku pałacu na parterze umieszczono biura, a na piętrze mieszkania pracownicze, co

więzało się z częściową zmianą układu jego wnętrza (nowe przepierzenia, wybito nowe otwory okienne i drzwiowe w pn. elewacji, zmianie uległ wystrój tarasu przed pd. elewacją). W 1991 r. przez pełnomocnika, Piotra Mycielskiego z Krakowa została złożona oferta Edwarda hr. Raczyńskiego, utworzenia w Zawadzie k/Dębicy Przedstawicielstwa Fundacji im. Rodziny Raczyńskich. Celem było założenie w pozostawionym majątku, ośrodka kulturalno-oświatowego. Do takich działań, z nieznanymi powodów, jednak nie doszło. Pod koniec 1992 r. Gospodarstwo Rolne przeszło pod zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. W 1997 r. gospodarstwo dzierżawił Marek Nagawiecki, który w 2000 r. za drodze zakupu przejął zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie. Od 2003 r. nowy właściciel prowadzi prace remontowe przy pałacu.

Wartość zabytkowa i stan zachowania:

Budynek pałacu jest murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta z ryzalitami na dłuższych bokach, podpiwniczony, piętrowy, z wysokim poddaszem mieszkalnym, przykryty osobnymi dachami dwuspadowymi, pokrytymi dachówką ceramiczną. Najbardziej okazałe prezentuje się zachodnia elewacja frontowa, po bokach z ryzalitami o wysokich szczytach, z okulusami pośrodku, pomiędzy którymi przy korpusie, na parterze istnieje kolumnowy portyk wgłębny, z reprezentacyjnymi schodami wejściowymi, a na piętrze taras z balustradą tralkową; pośrodku w połaci dachu jest facjatka. Południową elewację zdobi wykusz zwieńczony szczytem w połaci dachu; od tej strony jest też taras. Dekoracja architektoniczna elewacji pałacu jest wyważona, i głównie sprowadza się do obramień okiennych oraz drzwiowych.

We wnętrzu pałacu pierwotny, dwutraktowy układ przestrzenny został częściowo zmieniony przez postawione wtórne ściany działowe; w kilku pomieszczeniach zachowały się fasety. Na parterze, w hollu zachował się kamienny kominek o formie sugerującej łuk tryumfalny.

Pałac obecnie jest w trakcie generalnego remontu; elewacje są odnowione, położono nowe pokrycie dachowe. Trwają prace we wnętrzu obiektu, oraz porządkowane jest najbliższe otoczenie.

8. **Oficina dworska**, bud. mur., po 1820 r.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Oficyna usytuowana jest w sąsiedztwie pałacu z 1918 r., na pn. od niego. (M.16; 72)

Historia obiektu

Oficina dworska o cechach klasycystycznych należy do zabudowań założenia pałacowo-parkowego w Zawadzie. Powstanie oficyny można wiązać z czasem odbudowy zamku za Atanazego Raczyńskiego. Pierwotnie frontową elewację południową ozdobił na jej osi portyk kolumnowy, osłaniający wejście do wnętrza. Prawdopodobnie na pocz. XX w. podczas modernizacji dworu strych adaptowano na poddasze mieszkalne, i wtedy przy dłuższych połaciach wysokiego dachu powstała facjatka. Do II wojny oficyna użytkowana była zgodnie z jej pierwotnym przeznaczeniem. Po wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne, funkcjonujące do 1992 r. W oficynie mieszkali rodziny pracowników obsługujących gospodarstwo. Przy wschodniej elewacji powstała dobudówka z dodatkowym wejściem od tej strony do wnętrza oficyny. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Oficina dworska jest murowana z cegły i kamienia, pierwotnie otynkowana, na planie wydłużonego prostokąta, parterowa, z mieszkalnym poddaszem, dość przysadzistych proporcji, przykryta wysokim, czterospadowym dachem, pokrytym czerwoną dachówką ceramiczną, w połaciach z facjatkami doświetlającymi pomieszczenia poddasza. Wnętrze jest dwutraktowe, z głównym wejściem przy elewacji frontowej; tutaj zachowaną są filary przyścienne. Pomimo częściowych przekształceń obiekt nadal zachowuje cechy stylowe charakterystyczne dla architektury dworskowej późnego klasycyzmu (bryła, proporcje, stolarka okienna, układ wnętrza). Obecnie, rozpoczęte prace remontowe przy dworze nie są kontynuowane, i ulega on systematycznemu niszczeniu (mury obwodowe są zawilgocone, zagrzybione, tynki zewnętrzne skute, otwory okienne bez szyb).

9. **Pralnia**, bud. mur., po 1821 r.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Budynek wraz z murem ogrodzeniowym znajduje się od strony południowej kaplicy zamkowej. (M.16; fot. 73)

Historia obiektu

Założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z szeregu zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. Budowę „starej pralni” można łączyć z 1821 r., i prowadzonymi przez A. Raczyńskiego pracami budowlanymi przy rezydencji zawadzkiej.

Od strony południowej powstałego wówczas okazałego pałacu, pomiędzy kaplicą a terenem warzywnika postawiono ceglany mur ogrodzeniowy z ostrołukową bramą, wprowadzającą na wewnętrzny, niewielki dziedziniec. Za murem postawiono oficynę nazywaną „starą pralnią”. Taki stan pokazuje plan założenia odnotowany na mapie katastralnej Zawady z 1850 r. Był to obiekt niezbędny do prawidłowego funkcjonowaniu rezydencji, przy której istniało, od południowej strony, rozległe zaplecze gospodarcze. Budynek pralni powstał z wykorzystaniem fragmentu muru ogrodzenia, po jego zachodniej stronie. Obiekt był murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, parterowy, przykryty dachem 2-spadowym pokrytym dachówką ceramiczną, nie dużych gabarytów, i miał skromny wygląd zewnętrzny. Ciekawie rozwiązana jest wsch. elewacja pralni z neogotycką pozorną arkadą, w dolnej partii z wtopionym starym, ceglano-kamiennym murem z krenelażem. Zdobią go otwory strzelnicze, kluczowe. Budynek funkcję pralni pełnił do 1945 r. W następnych latach, po częściowo przeprowadzonej modernizacji pomieszczeniom nadano funkcję mieszkalną.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek zachowuje skromne cechy stylowe utrzymane w duchu neogotyku z 1 poł. XIX w. Obecnie nie jest użytkowany i ulega systematycznemu niszczeniu (mury obwodowe zawilgocone, brak rynien, stolarka i więźba dachowa są zniszczona). Okazale prezentuje się mur ogrodzeniowy o pierwotnych cechach stylu neogotyckiego.

10. **Budynek bramy wjazdowej założenia pałacowego**, bud. mur., po 1849 r.; pocz. XX w.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego położonego przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Znajduje się w obwodzie muru ogrodzeniowego od strony trasy, na jego osi i alei dojazdowej w parku. Po drugiej stronie ulicy, naprzeciw stoi zajazd z k. XVIII w. (M.16; fot. 76)

Historia obiektu

Brama wjazdowa należy do założenia pałacowo-parkowego w Zawadzie, które składa się z zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. Wzniesiona została po 1849 r., a rolę obronnej bramy wjazdowej i strażnicy pełniła do 1945 r. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne, funkcjonujące tu do 1992 r. Dawne mieszkanie strażnika nad bramą było zamieszkiwane do 1978 r., a po tym czasie zaniechano jego użytkowania. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd A.W.R. Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął je w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności do całości założenia.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek bramny o charakterze wieży obronnej jest murowany z cegły, na planie prostokąta, w parterze o arkadowym przejeździe, i ze sklepioną sienią, oraz od wsch. z pomieszczeniem klatki schodowej, prowadzącej na piętro z pomieszczeniem d. strażnicy. Przykryty jest wysokim, stromym dachem czterospadowym o krótkiej kalenicy, pokrytym dachówką ceramiczną. Elewacje są częściowo tynkowane w górnej partii, a w dolnej części oraz dekoracja architektoniczna jest o wątku ceglany. Wrota bramy są drewniane, dwuskrzydłowe, płycinowe. Obiekt zachowuje pierwotne cechy stylowe o zabarwieniu romantycznym (elementy eklektyczne).

Obecnie brama nie jest użytkowana, podobnie jak i pomieszczenie kondygnacji. Stan techniczny obiektu jest dość dobry (od strony drogi elewację odnowiono w ostatnich latach). Ogrodzenie, w którego obwodzie znajduje się budynek bramny, stanowi ciągły, pełny i stosunkowo niski mur ceglano-kamienny, z licznymi współczesnymi uzupełnieniami, wymagający konserwatorskiego odnowienia (od pd.-zach. strony).

11. **Gorzelnia**, bud. mur., 1938; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. (M.16; fot. 79)

Historia obiektu

Założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z szeregu zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. Budynek gorzelnii wraz z wyposażeniem pochodzi z 1938 r. Stanął na terenie dawnego warzywnika i sadu. W zach. części budynku, na piętrze znajdowało się mieszkanie gorzelnika. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek zbudowany jest z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta z parterowym ryzalitem przy zach. elewacji; korpus częściowo podpiwniczony, przykryty dachem dwuspadowym, naczółkowym, pokrytym dachówką ceramiczną. Obiekt jest dużych gabarytów, pośrodku z halą produkcyjną; w zachodniej części, znajdują się pomieszczenia z przeznaczeniem na poszczególne etapy produkcji, m.in. drożdźownia, fermentownia, a na piętrze mieszczą się pomieszczenia użytkowe. Elewacje były oszczędnie zdobione dekoracją architektoniczną.

Budynek gorzelnii z wyposażeniem, oraz ze stojącym w pobliżu wysokim, ceglany kominem jest wartościowym przykładem zabytku techniki z okresu międzywojennego. Obecnie nie jest użytkowany; przy obiekcie prowadzone są prace remontowe.

12. **Rządcówka**, bud. mur., 1938; dz. nr 330, 337, KW 15716, gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Budynek usytuowany jest przy zach. granicy założenia, koło potoka *Zawadka*, na obszarze dawnego folwarku. (M.16; fot. 78)

Historia obiektu

Rozległe założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z szeregu zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. Budynek rządcówki pochodzi z 1938 r. i powstał jako samodzielne mieszkanie dla zarządzającego majątkiem zawadzki. W tym czasie właściciel majątku, Edward Raczyński przebywał w Anglii jako ambasador RP.

Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Budynek rządcówki służył celom mieszkalnym i administracyjnym. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął gospodarstwo w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności całego założenia.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Rządcówka o charakterze willi podmiejskiej utrzymana jest w konwencji stylu dworskiego, z portykiem kolumnowym przy frontowej elewacji, z wysokim dachem, o łamanej linii, przykrytym dachówką, i w połaciach z lukarnami doświetlającymi poddasze. Kubiczna bryła budynku, sposób opracowania detalu ozdobnego jak również wielkość otworów okiennych, i w nich użyta stolarka to elementy odpowiadające stylistyce modernizmu, typowe dla architektury okresu międzywojennego. Obecnie rządcówka nie jest użytkowana; obiekt jest po częściowo przeprowadzonych pracach remontowo-modernizacyjnych.

13. **Chmielarnia**, bud. mur., l. 30-te XX w.; KW 15716, gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Budynek usytuowany jest na terenie dawnego folwarku. (M.16; fot. 80)

Historia obiektu

Okazały budynek suszarni chmielu powstał w l. 30-tych XX w., kiedy właścicielem założenia był Edward Raczyński. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności całego założenia.

Budynek murowany z cegły, otynkowany obustronnie, otrzymał plan prostokąta z takąż dobudówką przy krótszym boku; pozostałe przybudówki powstały w późniejszym czasie. Obiekt jest dużych gabarytów, czterokondygnacyjny. Oba segmenty są pokryte dachami dwuspadowymi. Elewacje pozbawione są dekoracji architektonicznej, z małymi, „spichlerzowymi” okienkami, o symetrycznym układzie.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kubiczna bryła budynku, rozwiązanie elewacji, rodzaj użytej stolarki to elementy wskazujące na przemysłowy charakter obiektu, typowy dla architektury okresu międzywojennego. Obecnie suszarnia chmielu nie jest użytkowana. Obiekt jest po częściowo przeprowadzonych pracach remontowo-modernizacyjnych.

14. **Stajnia**, bud. mur., poł. XIX w.; KW 15716, gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego, który położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. Budynek usytuowany w części gospodarczej, przy dawnych ogrodach. (M.16; fot. 75)

Historia obiektu

Budynek stajenny powstał prawdopodobnie w poł. XIX w. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności do całego założenia.

Obiekt ma wygląd typowo gospodarczy; jest dużych gabarytów, o zwartej bryle, na planie wydłużonego prostokąta, wybudowany z cegły, pierwotnie otynkowany, przykryty wysokim dachem dwuspadowym, o wystającym okapie, o elewacjach bez zdobień, z otworami okiennymi o symetrycznym układzie, przy kalenicy z otworami wentylacyjnymi.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obecnie obiekt jest opuszczony, i zniszczony, ale w dalszym ciągu zachowuje cechy typowe dla budynku gospodarczego z okresu międzywojennego.

15. **Studnia z 2 kamiennymi obeliskami**, kamień, 1 poł. XIX w.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Obiekt usytuowany we wnętrzu założenia pałacowo-parkowego, położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków, w pd.-wsch. części parku, w pobliżu pałacu z 1918 r. (M.16; fot. 74)

Historia obiektu

Założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności.

Studnia posiada cembrowinę kamienną, okrągłą, niewiele wystającą ponad ziemię, przykrytą osłoną z desek; po jej obu stronach stoją kamienne obeliski, dość wysokie. Mają cokoły wieloboczne i na nich trzony także wieloboczne, zwężające się ku górze, ścięte u szczytu.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Ten interesujący obiekt pochodzący z 1 poł. XIX w. o cechach klasycystycznych zachowuje dużą wartość zabytkową i kulturową. Ogólnie jest w dobrym stanie, chociaż wymaga zabezpieczenia konserwatorskiego.

16. **Ogrodzenie**, kamień, cegła, XVIII/XIX w.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Ogrodzenie należy do założenia pałacowo-parkowego, które położone jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków. (M.16; fot. 76)

Historia obiektu

Założenie pałacowo-parkowe w Zawadzie składa się z zabytkowych budowli powstałych w okresie od XVI w. do 1 poł. XX w. W przeszłości posiadłość ta należała do znakomitych rodów: Ligęzów, Radziwiłłów, a od 1819 r. do 1945 r. była własnością rodziny Raczyńskich. Po II wojnie zespół ten przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności.

Mur obwodowy określa obszerny teren założenia parkowego z zabytkową zabudową, oraz z częścią dawnego folwarku, także z zabudową gospodarczą, produkcyjną i mieszkalną. Mur ogrodzeniowy zbudowany jest z kamienia dzikiego i łamanego, w niektórych miejscach uzupełniony cegłą ceramiczną czerwoną, oraz współczesnymi materiałami budowlanymi. Ogrodzenie jest pełne, ciągle, niezbyt wysokie, górą zakończone gzymsem, lub daszkiem okapowym.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Mur ogrodzeniowy stanowi nieodłączny element zespołu pałacowo-parkowo-folwarcznego. Jego czas powstania można wiązać z XVIII/XIX w. Uzupełnienia muru pochodzą z różnego czasu. Obecnie ogrodzenie przy zachodnim boku, w jego pd. części jest uszkodzone i przerwane na niewielkim odcinku; wymaga uzupełnienia, aby zabezpieczyć teren parku przed dewastacją z zewnątrz. Mur na całym obwodzie wymaga zabezpieczenia konserwatorskiego z zachowaniem zabytkowego wyglądu.

ZAWADA

17. **Zajazd przydrożny** (karczma), mur., XVIII/XIX w.; gm. Dębica, pow. Dębicki. Usytuowany po lewej stronie trasy E-4 Kraków-Rzeszów, do niej kalenicą, naprzeciw bramy wjazdowej do zawadzkiego założenia pałacowo-parkowego. (M.16; fot. 82)

Historia obiektu

Zajazd przydrożny usytuowany był pierwotnie przy drogowym trakcie cesarskim prowadzącym z Krakowa do Lwowa, i dalej na wschód, naprzeciw założenia pałacowego w Zawadzie. Z tego czasu, murowane zajazdy były budowane na planie wydłużonego prostokąta, przykryte dachem dwuspadowym, miały prostą, kubiczną bryłę przysadzistych proporcji. Jako przykład posłużyć może z kamienia murowany zajazd przydrożny, o genezie z przełomu XVIII/XIX w. stojący przy głównej trasie E-4 w Latoszynie nr 154, obecnie użytkowany jako dom mieszkalny.

Zajazd zawadzki, pierwotnie o cechach klasycystycznych został w 1979 r. częściowo przebudowany dla potrzeb filmu „*Ojciec Królowej*”, „*Przypadki starościna Wolskiego*”), i wówczas to otrzymał zewnętrzne cechy stylowe nawiązujące do wyglądu karczmy z okresu baroku.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obiekt jest murowany, otynkowany, o elewacjach pomalowanych na biało, od frontu z drewnianym podcieniem, na planie wydłużonego prostokąta, przysadzistych proporcji, przykryty jest czterospadowym dachem łamanym (polskim) pobitym gontem, od frontu w połaci dachu z facjatką. Zajazd pomimo przekształceń nadal posiada cechy zabytkowe, stanowi uzupełnienie zespołu pałacowo-parkowego, i zachowuje pierwotną funkcję jako karczma przydrożna.

Tabela nr 2. Wykaz parków wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru i nr decyzji	Właściciel
1.	GŁOBIKOWA I	Park dworski - <i>Górzyszna (Tomaszówka)</i>	XVIII; XIX w.	A-258	16.09.1985 KL VI 5340/288/85	Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie
2.	GŁOBIKOWA III	Park dworski <i>Dolizna lub Słotwinówka</i>	XVIII; XIX w.	A-265	30.09.1985 KL.VI.5340/289/ 85	Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie
3.	NAGAWCZYNA	Park dworski	XVIII; 2 poł. XIX w.	A-276	20.12.1985 KL.VI- -394/85	wł. prywatna
4.	PODGRODZIE	Park dworski	XVIII; 2 poł. XIX w.	A-278	17.02.1985 KL.VI- 5340/71/86	wł. prywatna
5.	ZAWADA	Park dworski	XVI-XIX w.	A-420	16.07.1998 L.dz.PSOZ-IV-A- 783/98	wł. prywatna

1. **GŁOBIKOWA I – Park dworski „Górzyszna”** (mylnie określony „Tomaszówka”), XVIII; XIX w., gm. Dębica, pow. Dębicki, d. nr ew. dz. 67/1. Usytuowany przy drodze z Głobikowej do Braciejowej, po jej lewej stronie, przy metalowym krzyżu przydrożnym, wjazd ok. 150 m aleją ze starodrzewem. (fot. 14, 15)

Historia obiektu

Park dworski zwany „Górzyszna” to pozostałość po dawnym założeniu dworskim, które w przeszłości było w posiadaniu wielu właścicieli. Plan katastralny wsi Głobikowa z 1849 r. potwierdza, że w miejscu oznakowanym jako *Górzyszna*, znajdował się rozległy zespół dworski, którego drewniana zabudowa o dość chaotycznym układzie była skoncentrowana wokół prostokątnego dziedzińca. Jak można odczytać po oznakowaniu na katastrze istniejący park komponowany był swobodnie. Od zach. strony rozciągał się duży łąk pola. Nie zaznaczono obecnej alei dojazdowej, której nasadzenie pochodzić musi z k. XIX w.

Pod koniec XIX w. i na pocz. XX w. założenie należało do Tomasza Łobażewskiego. W 1905 r. majątek był własnością rodziny Padlewiczów, a w późniejszych latach należał do Andruszków. Od 1920 r. majątek na drodze zakupu przeszedł w posiadanie Stanisława Mączki.

Po II wojnie cały majątek dworski został oddany do dyspozycji Państwowego Funduszu Ziemi, i przekazany w użytkowanie miejscowemu PGR, który specjalizował się w hodowli koni i jałówek. W okresie powojennym nastąpiły duże zmiany w architekturze dawnego założenia dworskiego. W latach 50-tych XX w. dwór i podworskie zabudowania gospodarcze zostały rozebrane, i postawiono nowe budynki. W miejscu dworu wybudowano murowaną stodołę, a po lewej stronie głównego wjazdu do byłego dworu dwie murowane obory. W części parkowej, na wzniesieniu stanął parterowy budynek mieszkalny.

Od kilku lat gospodarstwo hodowlane nie prowadzi działalności; budynki gospodarcze stoją opuszczone i niszczeją; dom mieszkalny jest użytkowany.

Dawne założenie położone jest na pd.-wsch. łagodnym stoku wyeksponowanego wzniesienia. W krajobrazie założenia prezentuje się jako duża grupa, wysokich, wiekowych drzew o rozłożystych koronach (lipa drobnolistna, dąb, jawor, jesion, grab), oraz zakrzewienie (przeważa głóg). Główną kompozycję zieleni tworzy aleja wzdłuż drogi dojazdowej, szpalery drzew przy pn. i zach. granicy parku, zwarte zadrzewienie w jego pd.-zach. części przechodzące w szpalery załamujący się w kierunku alei. Pozostałe drzewa rosną pojedynczo w części gospodarczej, w wąwozie, oraz określają granice dawnej części dworskiej.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obecny park podworski ma charakter krajobrazowy o układzie swobodnym, naturalistycznym, z wyjątkiem alei dojazdowej oraz żywopłotu od zach. strony. Zieleń parkowa jest jeszcze w dość dobrym stanie, ale nie pielęgnowana od kilku dziesięcioleci wymaga specjalistycznych działań (usunięcie zanieczyszczeń, uszkodzonych i zmurszałych gałęzi). W opracowanej ewidencji parku z 1984 r. autorzy wytypowali jako pomniki przyrody 4 okazy drzew: jesion wyniosły o obwodzie pnia 6,3 m, klon jawor - 2,2 m, dąb szypułkowy - 3,0 m, dąb szypułkowy - 2,9 m. Należałoby przeprowadzić ponowne oględziny drzewostanu, a wytypowane okazy objąć ochroną konserwatorską, i poddać zabiegom pielęgnacyjnym.

Teren założenia nie posiada trwałego ogrodzenia; występuje prowizoryczne siatkowanie w części z budynkiem mieszkalnym, a pozostałe jest zniszczone. W pobliżu opuszczonych obiektów gospodarczych teren jest zdewastowany betonowymi silosami, szopami, porzucanymi materiałami budowlanymi, śmietnikami, i porośnięty chwastami.

Pomimo aktualnie nie estetycznego wnętrza parku, obiekt posiada wartość o znaczeniu historyczno-kulturowym jako siedlisko dworskie, a ze względu na położenie prezentuje wyjątkowe walory krajobrazowe z rozległym i malowniczym widokiem w kierunku Pogórza Ciężkowickiego i Strzyżowskiego.

2. **GŁOBIKOWA III – Park dworski „Dolizna” lub „Słotwinówka”, XVIII; XIX w., gm. Dębica, pow. Dębicki, d. nr ew. dz. 585.** Usytuowany przy bocznej drodze prowadzącej z Głobikowej do Głobikówki, po jej prawej stronie, 50 m od domostwa nr 62 (stoi kapliczka z 1930 r.). (M. 2; fot. 16)

Historia obiektu

Miejsce parku posiada odległą, i bogatą historię związaną m. in. z wydarzeniami rabacji roku 1846. Na obecnym etapie rozpoznania archiwalnego wiadomo, że od XVIII w. istniejące tu założenie dworskie było własnością rodziny Słotwińskich. Szczególną postacią w tej rodzinie był znany działacz chłopski i niepodległościowy, Konstanty Leliwa Słotwiński (1793-1846), który po studiach i zwolnieniu ze służby rządowej, od 1829 r. osiadł w majątku rodzinnym w Głobikowej. Usiłował zachęcić tu chłopów do zmiany pańszczyzny na czynsze. Uczestnik kampanii napoleońskiej, napisał słynny *„Katechizm poddanych galicyjskich, o prawach i powinnościach ich względem rządu, dworu i samych siebie”*, wskazując na potrzebę określenia zasad przyznania na własność chłopom poddanym użytkowanych przez nich gruntów. Konstanty Słotwiński ogłosił do użytku szkolnego 24 stronicowy *„Potok genealogiczny królów i książąt polskich”*. Od 1831 r. pełnił funkcję dyrektora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, gdzie m.in. zajął się dokończeniem budowy gmachu, porządkowaniem zbiorów, katalogowaniem książek, a także uruchomił drukarnię zakładową.

Za działalność wydawniczą o charakterze patriotycznym w lutym 1837 r. został skazany na 12 lat ciężkiego więzienia i wywieziony do twierdzy Kufstein w Tyrolu. Po odbytej 6 letniej karze, K. Słotwiński powrócił do Głobikowej, i w *majątku swoim żył dla poddanych i wszystko swoim chłopom poświęcał*. Podczas rabacji galicyjskiej w lutym 1846 r. został zamordowany przez okolicznych chłopów we własnym dworze w Głobikowej. Zdarzenie to upamiętnia postawiony na skraju założenia krzyż, i tablica informująca.

W 1909 r. ówczesna dziedziczka majątku Julia Słotwińska wybudowała drewniany dworek, który w czasie II wojny światowej został rozebrany, a materiał użyto do budowy bunkrów. Po śmierci J. Słotwińskiej w 1962 r. park został przejęty przez Państwowy Fundusz Ziemi, a następnie wydzierżawiony mieszkańcowi wsi, Romanowi Zielińskiemu. Przy tablicy informacyjnej umieszczono widok nieistniejącego dworu Słotwińskich.

Przeprowadzona w 1984 r. inwentaryzacja gatunków drzew i roślin w parku Głobikowa III wykazała istnienie tu ciekawych okazów. Już wówczas na obszarze obiektu nie było żadnej zabudowy dworskiej. Wtedy powierzchnia parku wynosiła ok. 0,5 ha. Widoczne były też jeszcze ślady usytuowania dawnego dworu (18 x 20 m). W jego miejscu stała drewniana szopa. Brak było dróg, ścieżek, oświetlenia, elementów wodnych, trawników i ogrodzenia.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Miejsce dawnego siedliska dworskiego, po którym pozostał park znajduje się na kulminacji stożkowatego wzgórza, o układzie pn.-pd., z dala od zabudowy, wśród pól, z rozległym widokiem. Park jest o formie zalesionej, z wysokimi drzewami w większości pochodzącymi z samosiewu (lipa, brzoza, grab). Zachowały się też pojedyncze okazy starych lip, oraz duża ilość pni po wyciętych, w ostatnich latach, dorodnych okazach, kilkunastoletnich drzew. Na terenie parku ślady dawnych dróg i ścieżek są zupełnie nieczytelne, ale istniejąca tu kiedyś kompozycja przestrzenna zieleni jest częściowo możliwa do odczytania po zachowanych pniach. Pierwotnie, najprawdopodobniej pośrodku stał drewniany dwór, przy nim od frontu rosły cztery okazałe lipy, a szpaler starych drzew dookoła określał granice parku (niektóre z nich przetrwały). Od zach. i pd. strony dawnego założenia dworskiego rozciąga się wspaniały widok na łany pól, i dalej na krajobraz Pogórza Ciężkowickiego i Strzyżowskiego. Obecnie park ma charakter prawie naturalnego lasu; ma typowy klimat zagajnika leśnego różnicowany wiekowo i wysokościowo, bez jakichkolwiek obiektów. Po przeprowadzeniu zabiegów porządkowych park kwalifikuje się do okresowego wykorzystania na cele społeczne i rekreacyjne przez młodzież i mieszkańców wsi. Aktualnie teren parku jest użytkowany przez B. Zielińskiego.

3. **NAGAWCZYNA - Park dworski, XVII/XIX w., gm. Dębica, pow. Dębicki.** Położony jest ok. 300 m od trasy E-4 Rzeszów-Kraków, po jej pd. stronie. Na teren parku prowadzi aleja dojazdowa ok. 120 m od drogi Nagawczyzna –Stasiówka. (M.7; fot. 33)

Historia obiektu

Miejsce parku dworskiego posiada starą tradycję, o czym świadczy zapis z 1492 r. informujący, że ówczesny właściciel Nagawczyny, Aleksander Trzecieski swojej żonie Barbarze zapisał połowę wsi, ale bez *dworu*. Nagawczyzna w posiadaniu Trzecieskich była do 2 poł. XVII w., a następnie stała się własnością rodu Ligęzów, właścicieli dóbr w Bobrku (Zawada), bezpośrednio sąsiadujących od wschodniej strony wsi. Na drodze związku małżeńskiego dziedziczki

Zawady, Doroty Przebendowskiej (ok. 1682-1755) z księciem Janem Mikołajem Radziwiłłem (1681-1729), rodzina ta od 1768 r. weszła w posiadanie też i Nagawczyny. W 1816 r. kolejna dziedziczka Nagawczyny, Anna Radziwiłłówna zawarła związek małżeński z hrabią Atanazym Raczyńskim (1788-1874). Od tego czasu, aż do II wojny światowej właścicielami Nagawczyny byli Raczyńscy.

W lutym 1846 r. we *dworze Konopkowej* w Nagawczynie został zamordowany przez chłopów zakonnik-bazylianin, przebywający tu z wizytą.

Archiwalny, najcenniejszy dokument kartograficzny Nagawczyny, w postaci mapy katastralnej wsi z 1849 r. pokazuje stan zespołu dworskiego z 1 poł. XIX w. Usytuowanie założenia pomiędzy lewym brzegiem miejscowego potoku, a boczną drogą prowadzącą z centrum wsi w kierunku północnym do Pustyni, posiadało układ południkowy i kształt zbliżony do prostokąta. Rozplanowanie wnętrza całego założenia (budynki, ogrody warzywne i owocowe, pola uprawne, stawy) było dość swobodne, a zabudowa drewniana występowała na przemian z murawaną. Wtedy dwór był drewniany z alkierzem przy elewacji północnej. Natomiast na pd.-wsch. od dworu, budynek murowany i prostokątny to zapewne oficyna dworska, która w następnych latach, po rozbudowie, zastąpiła stary, drewniany dwór. Jest to obiekt, który po wielu przebudowach i modernizacjach zachował się do dziś jako piętrowy dwór, stojący we wnętrzu parku. Najprawdopodobniej jego pierwsza rozbudowa nastąpiła po przebudowie zamku neogotyckiego w 1821 r., i wtedy otrzymał dekorację architektoniczną o neogotyckim charakterze, która do 2002 r. śladowo zachowała się przy szczycie zachodniej elewacji. Na południe od tej części założenia, stały trzy budynki, także murowane, z których największy, we fragmencie funkcjonował jako parterowy dom mieszkalny, i w ostatnim czasie został rozebrany.

Z analizy katastru wynika, że w 2 poł. XIX w. powiększono powierzchnię parku nagawieckiego, zagospodarowano zadrzewieniem o krajobrazowym charakterze, i wytyczono nowe połączenie drogą z rezydencją w Zawadzie (do dziś jest to droga gruntowa).

Pod k. XIX w. do dworku nagawieckiego, dzierżawionego przez I. Pieniążka, w odwiedzinach przyjeżdżał znany poeta Adam Asnyk (grób żony, Mieczysławy Pieniążek, zm. W 1901 r. jest przy kaplicy cmentarnej w Zawadzie).

Na pocz. XX w. obszar dworski w Nagawczynie składał się m. in. ze 119 ha roli, 7 ha łąk, i 110 ha lasów. Od ok. 1926 r. zarządzanie dobrami Raczyńskich objął, przybyły z kresów wraz rodziną, Włodzimierz Skarbek Borowski (1898-1972), ożeniony z Elżbietą z Jaroszyńskich (1901-1987), siostrą drugiej żony hr. Edwarda Raczyńskiego. Zamieszkał we dworze w Nagawczynie, która była centrum administracyjnym dyplomaty Raczyńskiego. Z jego inicjatywy w 1938 r. rozbudowano dwór. W czasie okupacji rodzina Borowskich mieszkała we dworze. We wrześniu 1944 r. opuszczono budynek, a znaczna część wyposażenia uległa rozproszeniu.

W 1945 r. po przejściu majątku dworskiego w Nagawczynie przez władze PRL-u, budynkiem dworu zarządzał Wydział Rolnictwa i Leśnictwa. W 1948 r. wydzielono z całego majątku nagawieckiego część założenia dworsko-parkowego, i w budynku dworu urządzono szkołę podstawową. Dwór jako szkoła, a park jako część przeznaczona na potrzeby szkolne funkcjonowały do 1991 r. W 2002 r. zespół ten o nr dz. 65 i obszarze 2 43 ha zakupiony został od Gminy Dębica przez rodzinę Jedlińskich, zarządzającą Przedsiębiorstwem Produkcyjno-Handlowo-Usługowym „Sportatut” spółka z oo. w Nagawczynie. Aktualnie przy budynku dworu prowadzone są prace modernizacyjne (elewacje są skute z tynków).

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Aleja prowadząca do parku obsadzona jest głównie dębem czerwonym i szypułkowym oraz robinią. W parku o swobodnym, naturalistycznym komponowaniu zadrzewienia występują wiekowe dęby szypułkowe w formie dwóch kolistych kęp, których czas nasadzeń można określić na ok. 300 lat. Drzewostan parkowy – starodrzew (dęby, jesion wyniosły, lipa drobnolistna, olcha czarna) koncentruje się głównie w rejonie środkowym obiektu, a także w rejonie dawnego stawu oraz na polanie. Są one zmieszane gatunkowo, i występują z nasadzeniami z ostatnich lat, i samosiewem. Zachowane stare drzewa kwalifikują się na pomniki przyrody, i powinny być objęte troskliwą opieką.

Rozległe, zwarte zadrzewienie parkowe stanowi bogatą i wartościową ostoję fauny w otaczającym krajobrazie pól uprawnych. Stare okazy drzew wymagają konserwacji, a park usuwania posuszu. Opieką należy też objąć stare drzewa rosnące poza granicami obecnego założenia dworsko-parkowego.

4. **PODGRODZIE - Park dworski, XVI; XIX w., gm. Dębica, pow. Dębicki.** Położony ok. 600 m od trasy E-4, od której prowadzi wąska droga asfaltowa. Obiekt zlokalizowany jest na wyniesieniu nad doliną rzeki *Wisłoki*. (M. 9; fot. 43,44,45)

Historia obiektu

Miejsce założenia parkowo-dworskiego posiada starą tradycję. Od pocz. XV w. dziedzicem wsi był Jan z Podgrodzia, który doszedł do dużego majątku; posiadał m.in. wójtostwo dębickie. Po jego śmierci, syn Jan należał na pocz. XVI w. do najważniejszych dziedziców miasta Dębicy, i rodu Gryfitów. Kolejnymi dziedzicami Podgrodzia byli potomkowie rycerskiego rodu Gryfitów. W rejestrze poborowym r. 1510 odnotowano istnienie w Podgrodziu dworu z folwarkiem. Zapewne informacja ta dotyczy omawianego założenia dworskiego, choć nie wiadomo jak w tamtym czasie ono wyglądało.

Od XVIII w. do poł. XIX w. Podgrodzie należało do rodu Ankiczków; ostatnią dziedziczką była Ewa Henryka (Henrietta) Ankwicz, przyjaciółka wieszczka, Adama Mickiewicza. Po opuszczeniu Podgrodzia przez E. Ankwicz przez około 20 lat majątek dworski był dzierżawiony. Pod k. lat 40-tych XIX w. dzierżawcami tego majątku i Grabówka byli Franciszek Sokulski i Marceli Szybalski. W czasie rabacji we dworze podgrodzkim zamordowano Franciszka Sokulskiego, a dwór splądrowano.

Według autorów „Słownika Geograficznego” wydanego w 1887 r. większa posiadłość ziemska o obszarze 981 mr należała do barona Teodora Christiani-Grabińskiego Kronauge von Kronwald (1815-1896), który nabył ją w 1851 r. Natomiast w 1905 r. Podgrodzie i Grabówka o obszarze 678,41 ha były w posiadaniu Zygmunta Grabińskiego, następnie rodziny Jurkiewiczów. Kolejnym właścicielem był Józef Kołasiński, a wreszcie do 1945 r. założenie w

Podgrodzium należał do Jana Maja. W latach 1946-1948 posiadłość przejął PGR Przyborów, a od 1959 r. Zakład Mięśny w Dębicy z przeznaczeniem na Ośrodek Doświadczalny. W ostatnich latach doszło do podziału własnościowego: budynki gospodarcze na obszarze dawnego folwarku należą do Zakładów Mięsnych w Dębicy, a spichlerz jest własnością Zbigniewa Pazdyka, natomiast dwór z parkiem należy do firmy „ARKUS”

Wartość zabytkowa parku i stan zachowania

Obecny dwór, murowany, parterowy, o skromnym wyglądzie powstał w 1932 r. na miejscu zburzonego dworu w czasie I wojny światowej. Dwór jest w dość dobrym stanie technicznym, ale nie użytkowany ulega zniszczeniu. Podobnie budynki gospodarcze oraz spichlerz są nie użytkowane i także ulegają procesowi niszczenia.

W parku podgrodzkim zachowane są rzędowe nasadzenia modrzewia, i kilka drzew o wymiarach pomników przyrody. Zieleń tego parku powinna być traktowana nie tylko jako otoczenie dla istniejącego tu dworu, ale jest ona bardzo ważnym elementem lokalnego krajobrazu, przestrzennym i historycznym. Mapa katastralna Podgrodzia z 1849 r. ilustruje stan zespołu dworskiego z 1 poł. XIX w. W tamtym czasie dwór o planie prostokąta z gankiem przy pn. elewacji miał nieduże, najbliższe otoczenie. W kierunku pn. stało kilka budynków gospodarczych tworzących czworobok. Należy przyjąć 2 poł. XIX wieku za czas komponowania parku, kiedy to, podobnie jak w wielu okolicznych założeniach dworskich, porządkowano zieleni parkową, dosadzając do istniejącego starodrzewia, nowe okazy. Wtedy budynki gospodarcze ulokowano od wschodniej strony; z nich spichlerz, stajnie, chlewnie zachowały się do dziś.

W okresie powojennym nastąpiły duże zmiany w zadrzewieniu, zwłaszcza w części pn.-wsch. Stare zabytkowe budynki zostały przebudowane. Dawny spichlerz, budynek mieszkalny dla obsługi i stajnia zostały zmodernizowane, połączone i zamienione na chlewnie. Sadażawka otoczona zielenią uległa powiększeniu, obetonowana i przekształcona na zbiornik przeciwożarowy.

Parkowy charakter zachowała część pd.-zach. o powierzchni ok. 1 ha. Najcenniejszy fragment zadrzewienia tworzy aleja lipowo-modrzewiowa ze starymi okazami grochodrzewu, brzozy i świerku, ciągnąca się wzdłuż ogrodzenia siatkowego od strony południowej. Największe okazy lip mogą osiągać wiek ponad 200 lat i więcej. Wzdłuż drogi gruntowej od pn.-zach. występują pojedynczo stare okazy modrzewia europejskiego. W parku znajduje się także grupa kilkunastu młodych grochodrzewii pochodzących z samosiewu. Od pn. strony głęboki jar o stromych stokach jest zarośnięty lasem oraz krzewami. Las reprezentują sędziwe okazy dębu szypułkowego, olszy czarnej, lipy drobnolistnej, jaworu oraz grab. Zieleń niską tworzą zaniedbane trawniki o charakterze łąk kośnych.

Ze wzniesienia, na którym położone jest dawne założenie dworskie rozlega się ku zachodowi i północy malowniczy widok na dolinę *Wisłoki* i jej stromą, pociętą jarami skarpę. Należy zadbać o to, aby nie zasłonić tego widoku poprzez zbytnie zakrzewienie. Teren wzgórza warty jest też przebadania archeologicznego ze względu na starą tradycję tego miejsca, i jego ukształtowanie, sugerujące charakter obronny.

Wskazane jest wprowadzenie maskującego pasa zieleni w celu zasłonięcia budynków gospodarczych Bazy Przeladunkowej Cieląt (PGR), oraz od strony hal produkcyjnych rowerów i skuterów „ARKUS”, oraz bazy „Trans-Południe”. Oprócz parku ochroną konserwatorską objęty jest budynek dworu z 1932 r., oraz spichlerz (murowany z cegły, otynkowany).

5. **ZAWADA – Park dworski**, XVI/XIX w., gm. Dębica, pow. Dębicki, zlokalizowany na dz. nr 330, objęty KW12267. Park położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków, i pn. bokiem pozostaje niemal w bezpośrednim sąsiedztwie z jezdnią. (M.16; fot. 73,74)

Historia obiektu

Zawadzki park dworski z zadrzewieniem, zakrzewieniem, z trawnikami, i przepływającym potokiem *Zawadka*, w połączeniu z istniejącymi na jego terenie obiektami architektonicznymi, stanowi równorzędny element przestrzenny i zabytkowy całego założenia.

Tradycja miejsca sięga XVI w., kiedy właścicielami Zawady był ród Ligęzów. Brak danych historycznych nie pozwala odtworzyć wyglądu parku od XVI do XVIII w. Najprawdopodobniej kompozycja przestrzenna zieleni parkowej mogła być w ogólnych zarysach podobna do obecnej, co w pewnym stopniu potwierdza plan katastralny Zawady z 1849 r., o wyjątkowo okazale kształtowanym układzie. Odnotowane na nim założenie o planie prostokąta, w części parkowej posiada przestrzeń swobodnie komponowaną układem zieleni, drzew, polanami i wijącymi się ścieżkami. Koncentracja zieleni nastąpiła w centralnej partii założenia, wokół zamku. Nadano jej wrzecionowaty kształt o kierunku pn.-pd., od zachodniej strony określony potokiem *Zawadka*, a od wsch. dróżką doprowadzającą do oficyny dworskiej. Pozostała przestrzeń, po obu stronach była z dużymi skupiskami drzew i z polanami. Ten naturalistyczny, o romantycznym charakterze układ parkowy to zapewne w dużej mierze efekt przekształcenia, wcześniejszego XVI-wiecznego założenia ogrodowego, oraz prac modernizacyjnych, jakie przeprowadzono po przebudowie w 1821 r. przez A. Raczyńskiego starego dworu obronnego. Nowy, okazały neogotycki zamek otoczony był murem ogrodzeniowym z obronną bramą wjazdową, oraz od wsch. szpalerem drzew. Śladem przebiegu fortyfikacji ziemnych jest wzniesienie zachowane w północnej części parku porośnięte grupą najstarszych dębów (dziś kilka z nich jest uschniętych). Taki stan układu przestrzennego parku dotrwał do pierwszej wojny światowej.

Podczas działań wojennych 1914 r. zamek został zburzony i zdewastowany, a kolejny nowy pałac zlokalizowano w części wsch., w pobliżu klasycystycznej oficyny. W związku z tym układ przestrzenny dróg, alei, trawników i kwietników uległ w sąsiedztwie pałacu częściowym modyfikacjom. Przed pałacem od zach. strony wykonano obszerny plac połączony drogą dojazdową od głównej bramy.

W okresie międzywojennym, na obszarze założenia, wybudowany został budynek mieszkalny nad potokiem - zarządcy) oraz gospodarcze – gorzelnia, chmielarnia, obora. W tym czasie zieleni parkowa była starannie utrzymywana.

Po II wojnie światowej obiekt odebrano Raczyńskim i oddano w użytkowanie gospodarstwu rolnemu. Na terenie założenia powstały obiekty o różnym przeznaczeniu, wyglądem zupełnie nie korespondujące z istniejącymi

(mieszkalne, gospodarcze, komórki, śmietniki itp.). Duże powierzchnie trawników zamieniono na boiska sportowe, place gier, jak też na plac do ujeżdżania koni (hippodrom). Na trawnikach wypasano bydło. Zlikwidowano dwa stawy dekoracyjne oraz wiele dawnych dróg i alejek parkowych. Spowodowało to znaczne, niekorzystne zmiany w dawnym założeniu parkowym. W kierunku zach. od pałacu ozdobę przestrzeni parku stanowi zabytkowa studnia z dwoma obeliskami.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obecnie część parkowa dawnego założenia dworskiego, pomimo ogólnego jego zaniedbania i samosiewu pozwala jeszcze odczytać, że starodrzew komponowany był w swobodnym układzie. Drzewostan typu zwartej zajmuje rozległy teren między potokiem a murem zachodnim oraz wschodnią część parku. Na pozostałym obszarze dominują starodrzewy o charakterze szpalerów, kęp grup i pojedynczych drzew, które w połączeniu z dużymi powierzchniami polan tworzą naturalistyczną kompozycję. Drzewostan ma skład wielogatunkowy; w centralnej części, w otoczeniu ruin zamkowych i pałacu dominują dęby, klony, lipy, platan klonolistny i jawory. Pozostały obszar budują dęby, kasztanowce, klony polne, jesiony, buki, graby i jawory.

Stan sanitarny zadrzewień parku jest niekorzystny. Przez około 60 lat nie prowadzono zabiegów konserwacyjnych. W efekcie wiele drzew uschło i zostało wyciętych, zabytkowe drzewa mają spróchniałe pnie, poobsydane konary i wymagają pilnych zabiegów konserwacyjnych. Aktualnie na terenie parku prowadzone są prace porządkowe przy alejach (od strony bramy wjazdowej i przy pd. wyjeździe na teren folwarczny), oraz przy otoczeniu pałacu.

Założenie parkowe wraz z architekturą powinno otrzymać określoną funkcję użytkową. Ze względu na duże walory historyczne, zabytkowe i krajobrazowe oraz położenie uczęszczanej przy trasie E4, po uporządkowaniu, winien być udostępniony dla celów poznawczych. Do tego celu można wykorzystać też zabytkowy zajazd. Obecnie na terenie parku prowadzone są prace remontowe przy obiektach architektonicznych, oraz porządkujące jego przestrzeń z użyciem mechanicznego sprzętu, który może zniszczyć informacje dotyczące relikwów fundamentowych najstarszego dworu obronnego.

Tabela nr 3. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	Pustynia	Ołtarz główny	Drewniany, rzeźbiony, polichromowany i złocony.	1 poł. XVII w.	B-172	L.dz.KL.II-660/9/73 22.08.1973 r.	Par. rzym-kat. p.w. św. Stanisława bpa w Pustyni

PUSTYNIA – Ołtarz główny w kościele filialnym p.w. św. Stanisława bpa, ob. w kaplicy cmentarnej w Kozłowie, 1 poł. XVI w., późnorenansowy, gm. Dębica, pow. Dębicki.

Ołtarz główny posiada drewnianą konstrukcję, jest dwukondygnacyjny, przyścienny, zdobiony ornamentem wolutowo-chrzastkowym. Przy wpisie do rejestru zabytków odnotowano: w części retabulum *nowy obraz „Wskrzeszenie Piotrowina”*, a w drugiej kondygnacji barokowy obraz „św. Walentego” datowany na XVII w. (olej, płótno), oraz po bokach wkomponowane *obrazy nieznanymi świętych posiadające formę półokręgu*. Po transferze kościoła na teren cmentarza nie wszystkie elementy ołtarza przetrwały do dziś. Ołtarz główny ze względu na kompozycję, wartość artystyczną i bogactwo ornamentyki jest cennym obiektem późnorenansowej rzeźby i snycerstwa.

V. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE GMINY DĘBICA

Obszar gminy Dębica położony na pograniczu Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej znajduje się w rejonie starego osadnictwa, ciągnącego się równoleżnikowo wzdłuż lessów podkarpackich. Zabytki archeologiczne na terenie gminy Dębica reprezentowane są głównie przez pojedyncze znaleziska powierzchniowe, zachowane przeważnie fragmentarycznie, pochodzące z odkryć amatorskich jeszcze z lat 70-tych XIX w., jak i systematycznych poszukiwań terenowych, głównie organizowanych przez rzeszowskie środowisko archeologiczne po drugiej wojnie światowej. Na obszarze gminy Dębica zostało odkryte w 1911 r. w Braciejowej w przysiółku Okopy jedno z najwartościowszych stanowisk archeologicznych w okolicy Dębicy. Obiekt ten o wczesnośredniowiecznej metryce był w następnych dziesięcioleciach XX w. wielokrotnie penetrowany w celach poznawczych.

Najstarsze ślady pobytu człowieka na tym terenie zachowały się z **młodszej epoki kamienia – neolitu** (5 000 – 1 800 l. p.n.e.). Reprezentowane są one głównie przez materiały ruchome w postaci siekier, toporków i odłupków krzemiennych, rzadziej przez fragmenty ceramiki. Zdecydowana większość tych obiektów nie ma cech charakterystycznych, wskazujących na ich przynależność do odpowiednich zespołów kulturowych. Utrudnia to przeprowadzenie szczegółowej analizy rozwoju osadnictwa neolitycznego. Niemniej jednak pewną wydaje się obecność na tym terenie ludności pochodzenia południowego cyklu kultur wstęgowych, przybyłej z nad Dunaju i Cisy przez przełęcz karpackie, która prowadziła osiadły tryb życia, zajmowała żyzne obszary, trudniła się rolnictwem oraz głównie hodowlą zwierząt. Z zespołem tym zarejestrowano łącznie 4 stanowiska: w Kędzierzu, Podgrodziu (2) i Stobiernej.

Z późnym okresem neolitu, należy wiązać kultury pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej. U ludności tych obydwu zespołów kulturowych przeważała gospodarka hodowlano-pasterska i łowiecka nad rolnictwem, stąd zajmowali okolice z glebami ciężkimi, stanowiącymi zaplecze w postaci łąk i pastwisk dla bydła. Z ludnością tych kultur można łączyć luźne znaleziska z Kozłowa i Pustkowa. Nie wnoszą one zasadniczych informacji o stosunkach gospodarczo-społecznych panujących na tym terenie, ale wyznaczają punkty osadnicze, które powinny być przedmiotem badań archeologicznych w najbliższym czasie.

Dalszy rozwój osadnictwa na omawianym terenie związany z **epoką brązu** (1 800 – 700 l. p.n.e.) prezentują zabytki kultury materialnej pochodzące ze środkowego okresu tej epoki, i łączą się z ludnością kultury łużyckiej grupy tarnobrzeskiej, zamieszkującej również we wczesnej epoce żelaza – w okresie halsztyckim (700 - 400 l. p.n.e.). Reprezentowane są one głównie przez drobne fragmenty ceramiki odnotowane w miejscowości Braciejowa – grodzisko „Okopy”, oraz w Podgrodziu. Nieduży zespół znalezisk i mało charakterystyczny, ograniczony wyłącznie do ceramiki, nie daje wystarczających podstaw do określenia modelu społeczno-gospodarczego i życia ludności kultury łużyckiej na tym terenie. Ale podobnie jak i w pozostałych rejonach Polski południowo-wschodniej, ludność trudniła się tutaj uprawą ziemi i hodowlą zwierząt, wyrabianiem narzędzi z brązu i żelaza, głównie dla potrzeb gospodarstwa domowego, oraz lepieniem naczyń glinianych. Z następnych okresów kulturowych (lateński, rzymski) nie zostały odnotowane materiały archeologiczne, ale niewykluczone iż w przyszłości przeprowadzone badania potwierdziłyby istnienie tu osad ludzkich. (Warty przebadania teren u podnóża *Magi (Podgrodzie)*, gdzie wydobywany jest bliżej nieokreślony gruz).

Interesujące obiekty archeologiczne zachowały się z **wczesnego średniowiecza** (VI – poł. XIII w.) W młodszej fazie tego okresu nastąpiły zasadnicze zmiany na ziemiach polskich spowodowane powstaniem ustroju feudalnego i państwa piastowskiego oraz wprowadzeniem chrześcijaństwa.

Z IX – X w. pochodzi duży wielodziałowy gród w Braciejowej o powierzchni ok. 4 ha, położony w przysiółku Okopy, na cyplowatym wzgórzu o stromo opadających zboczach ku północy, południowi i zachodowi, i jedynie od wschodu znajduje się łagodny dostęp do obiektu. Większość umocnień obronnych uległa zniszczeniu wskutek rolniczej eksploatacji gruntu, tylko od wschodu zachowały się dwa poprzeczne wały ziemne. Przebieg pozostałych obwałowań wyznaczają naturalne, miejscami słabo czytelne uskoki terenowe. Pozwalają one na wyróżnienie grodu właściwego i przypuszczalnie dwóch obronnych podgrodzi. Gród właściwy, zlokalizowany na szczycie wzniesienia „Głodomanek”, miał kształt nieregularnego, wydłużonego owalu, otoczonego pojedynczym wałem okrężnym, przebiegającym wzdłuż załamu płaszczyzny wierzchołkowej i zboczny. Przylegały do niego dwa obronne podgrodzia. Jedno – większe od strony wschodniej, a drugie – mniejsze od zachodu. Wały o konstrukcji drewniano-ziemnej, najprawdopodobniej przekładkowej, mają u podstaw, mają u podstawy ok. 12-15 m szerokości, 4-5 m wysokości. Nie jest znane rozplanowanie zabudowy wewnętrznej grodu oraz jego zaplecza gospodarczego. Nieliczne ułamki ceramiki, odkryte podczas badań powierzchniowych i sondażowych, pozwalają orientacyjnie datować funkcjonowanie grodu na IX –X wiek, i łączyć z okresem plemiennym. Najprawdopodobniej stanowił on – analogicznie jak inne grody tego typu w dorzeczu górnej Wisły – centrum okręgu grodowego, jako jednostki o charakterze gospodarczo-społecznej, i może politycznym. Szczegółowych badań archeologicznych wymaga nie tylko sam gród ale także jego najbliższe otoczenie, w celu zinventaryzowania zapewne istniejących w jego sąsiedztwie otwartych osad mieszkalnych i określenia zajęć gospodarczych ludności. Gród w Braciejowej znajduje się na powstałym szlaku grodzisk karpackich.

Z kolei w 1956 r. w ramach działalności Karpackiej Stacji Archeologicznej prowadzonej przez A. Żakiego zlokalizowano drugie grodzisko w Braciejowej usytuowane na wzgórzu „Zamczysko”, pochodzące z XI -XIII w. Grodzisko to jest o średnicy ok. 80 m, ze słabo czytelnym pojedynczym wałem ziemnym i fosą.

Wczesnośredniowieczny czas powstania może mieć także silnie zniszczone założenie obronne w Podgrodziu, zlokalizowane w zakolu Wisłoki, na prawym brzegu rzeki. Jest to duże cyplowate wzniesienie o wymiarach ok. 200 x 180 m, odcięte w partii południowej od pozostałych części wzgórza słabo zaznaczonym wałem i rowem poprzecznym. Zgromadzone podczas badań terenowych drobne fragmenty ceramiki są mało charakterystyczne i nie pozwalają na dokładne ustalenie chronologii obiektu. Wskazane, aby teren domniemanego grodziska objąć ponownymi badaniami archeologicznymi.

Wspomnieć należy również o Latoszynie, i nie potwierdzonym źródłami archeologicznymi domniemanym tu grodzie wczesnośredniowiecznym. Znajdujące się w tej miejscowości wzniesienie o nazwie „Koci Zamek” w postaci nasypu ziemnego o wymiarach 100 x 25 m nie ma śladów umocnień obronnych ani, jak dotąd, zabytków ruchomych zarówno z czasów prehistorycznych, jak i wczesnośredniowiecznych.

Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze Gminy Dębica znajduje się w tomie I

Fotografii nie ogłasza się

**PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY**

Piotr Żybur